T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ GAZİ DERVİŞ TİPOLOJİSİ (14.–15. YÜZYILLAR)

Yüksek Lisans Tezi

FARUK ÖZKAN

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. AŞKIN KOYUNCU

Çanakkale – 2020

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
BALKAN ARAŞTIRMALARI

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ GAZİ-DERVİŞ TİPOLOJİSİ (14.–15. YÜZYILLAR)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Faruk ÖZKAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr.
Aşkın KOYUNCU

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **"Osmanlı Döneminde Rumeli Gazi-Derviş Tipolojisi (14.–15. Yüzyıllar)"** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/06/2020

Faruk ÖZKAN

ÖZET

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ GAZİ-DERVİŞ TİPOLOJİSİ (14.-15. YÜZYILLAR)

Bu çalışmada 14. ve 15. yüzyıllarda Rumeli'nin fetih, iskân süreci ve İslamlaşmasında öne çıkan gazi-dervişlerden Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba gibi gazi dervişlere ait menâkıbnâme tarzı eserlerden hareketle gazi-dervişlerin tipolojisini inceledik. Bu noktada Kalenderi ekolüne mensup dervişlerin erken Osmanlı dönemindeki rollerini araştırdık. Ayrıca Rumeli fetihlerine katkı sağlayan ve etkileri günümüze kadar devam eden gazi-dervişlerinin ortak tipolojisini ortaya çıkarmaya çalıştık. Rumeli'de rolü ve etkisi büyük olan gazi-dervişlerin tarihteki köklerinin aydınlatılması günümüze de ışık tutacaktır. Birçok inanç grupları varlığını bu köklerde temellendirmeye çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'yi fetih ve iskân sürecinde gazi-dervişlerin rolü ve etkisi konusunda müstakil araştırmalar bulunmakla birlikte Rumeli gazi-derviş tipolojisi analitik olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle gazi-derviş tipolojisinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Tez çalışmamızda gazi-dervişlerin hangi şartlarda ve ne sebeplerle Horasan'dan Anadolu'ya geldiklerini, Anadolu'da kimlerle temas kurduklarını, nasıl bir çevrede yer aldıklarını, Selçuklu Sultanları ile olan ilişkilerini ve hangi tarihi olaylara karıştıklarını ifade etmeye çalıştık. Ayrıca gazi-dervişlerin erken Osmanlı Döneminde sufi çevrelerle olan münasebetlerini ve gazi-dervişleri Rumeli'ye sürükleyen sebepleri tahlil ettik. Çalışmamızda Saltuknâme, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi ve Otman Baba Velâyetnâmesi'nin yanı sıra başta M. Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Ahmet Yaşar Ocak, Abdurrahman Güzel, Rıza Yıldırım, Resul Ay ve Haşim Şahin gibi araştırmacıların çalışmalarını inceleyerek kültür tarihi bakımından kaynak değeri son derece yüksek olan menakıpnameleri tarihsel bağlamda ele aldık. Keza Türk ve batılı tarihçilerin gerçek birer kişilik olduğunu ifade ettikleri Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba'nın Heterodoks bir İslam inancının temsilcileri olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Rumeli gazi-dervişlerden örneklendirdiğimiz Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba'nın Velâyetnâmeleri ile mevcut çalışmalar karşılaştırarak hayat hikâyeleri ile alakalı tartışmalı konuları gözden geçirdik. Velâyetnâmelerini inceleyip Balkanlar'da tek başına mı yoksa Osmanlı Devleti ile birlikte mi hareket ettiklerini saptamaya çalıştık. Saltuk-nâme, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba Velâyetnâmesi'nde geçen keramet motiflerini inceledik. Bu

velâyetnâmeler ile Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal Velâyetnâmesi'nde ve Battal-nâme'de geçen keramet motiflerini karşılaştırdık. Gazi-dervişlerde Kalenderi etkisinin yanı sıra rüya menkıbesi, tenâsüh ve hulûl inancı ile don/suret değiştirme motiflerinin yaygınlığını tespit ettik. Sarı Saltuk ile başlayan, Seyyid Ali Sultan ile kurumsallaşan ve Otman Baba ile sürdürülen Bektaşilik kültürü içerisinde yer alan gazi-dervişlerin ortak tipolojisi olduğunu izah ettik. Bu çalışmamızda yaşadıkları toplumun sosyal, kültürel, iktisadi ve dini hayatına nasıl etki ettiklerini ve örgütlenme biçimlerini inceledik. Aryıca Rumeli'de savaşçı ve efsanevi kişilikleri ile öne çıkan gazi-derviş tipolojisini ve ortak yönlerini aydınlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Gazi-dervişler, Rumeli, Menâkıbnâme, Kalenderiler, Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba, Heterodoks İslam, tipoloji

ABSTRACT

TYPOLOGY OF RUMELIAN GHAZI-DERVISHES DURING THE OTTOMAN EMPIRE (14th-15th CENTURIES)

In this study, we examined the typology based on hagiography types of works of the veterans-dervishes such as Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan and Otman Baba, who were prominent in the conquest, settlement process and Islamization of Rumelia in the 14th and 15th centuries. At this point, we investigated the roles of the dervishes of the Kalenderi school in the early Ottoman period. Furthermore, we tried to reveal the common typology of veterans-dervishes who contributed to Rumeli conquests and whose effects continue to this day. Illumination of the roots of veteran-dervishes who have a great role and influence in Rumelia will shed light on today. Many faith groups try to base their existence on these roots. Although there are independent researches about the role and effect of veterans and dervishes in the process of conquest and settlement of the Ottoman Empire, Rumeli veteran-dervish typology has not been analyzed analytically. Therefore, it is important to examine the veteran-dervish typology.

In our thesis study, we tried to express under which conditions and for what reasons gazi-dervishes came to Anatolia from Horasan, who they contacted in Anatolia, what kind of environment they were in, what relations they had with Seljuk Sultans and what historical events they were involved in. In addition, we analyzed the relations of the veterans-dervishes with the Sufi environment in the early Ottoman period and the reasons that led the veterans-dervishes to Rumelia. In our study, in addition to Saltuknâme, Velayetname of Seyyid Ali Sultan and Velayetname of Otman Baba, we examined the studies of researchers such as M. Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Ahmet Yaşar Ocak, Abdurrahman Güzel, Rıza Yıldırım, Resul Ay and Haşim Şahin and in terms of cultural history, we have handled hagiographies with a high resource value in the historical context. Likewise, we tried to reveal that the Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan and Otman Baba, which Turkish and western historians stated that they were real persons, were representatives of a Heterodox Islamic faith. We compared controversial issues about life stories by comparing the studies of Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan and Otman Baba, which we exemplified by Rumeli veterans and dervishes. We examined their velayetnames and tried to determine whether they were acting alone or together with the Ottoman Empire in the Balkans. We examined the miracle motifs in Saltuk-name, Velayetname of Seyyid Ali Sultan and

Otman Baba. We compared these velayetnames with the miraculous motifs in Velayetnames of Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal and Battal-name. In addition to the Kalenderi effect in the veterans-dervishes, we have determined the prevalence of dreamlike, spiritual and religious beliefs, and the patterns of frost / copy replacement. We have explained the common typology of veterans-dervishes in the culture of Bektashism, which started with Sarı Saltuk, institutionalized with Seyyid Ali Sultan and, continued with Otman Baba. In this study, we examined how the society they lived in affect their social, cultural, economic and religious life and their organization styles. In addition, we tried to illuminate the veteran-dervish typology and common aspects that stand out with their warrior and legendary personalities in Rumelia.

Key Words: Veteran-dervishes, Rumelia, Hagiography, Kalenderies, Sarı Saltuk, Seyid Ali Sultan, Otman Baba, Heterodox islam, Typology

ÖNSÖZ

Doğu ve Batı dünyasında halk edebiyatında aziz, evliya, şeyh ve dervişlerin fazilet, erdem ve kerametleri ile bazı önemli devlet adamı ve gazilerin kahramanlık, güç ve cesareti hakkında dini-destani motiflerle dolu söylencelere menkıbe denir. Menkıbelerin sözlü kültürde yoğrulduktan sonra zamanla yazıya aktarılması ile oluşturulan eserlere ise menâkıbnâme adı verilmiştir. Terim olarak *"övünülecek söz, hareket"* anlamına gelen *"menkıbe"* kelimesi çoğul olarak kullanıldığında *"menâkıb"* olarak ifade edilmiştir. İslam dünyasında ilk defa IX. yüzyıldan itibaren Hz. Peygamber'in sahabelerinin faziletlerini, mezhep imamlarının faaliyetlerini ve Müslümanların kutsal kabul ettiği Kudüs ve Mekke gibi bazı şehirleri anlatmak için kullanılan menkıbe terimi yine aynı yüzyılda yaygınlaşan tasavvufun da etkisi ile sûfîlerin hikmetli sözlerini ve faziletli davranışlarını anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır. Menkıbe kelimesi, XI. Yüzyılda Kâdiriyye ve Rifâîyye gibi büyük tarikatların ortaya çıkmasından sonra ise *"keramet"* gibi yeni anlamlar kazanmıştır. Hatta meşhur tarikat pirlerinden Abdülkâdir-i Geylânî ve Ahmed er-Rifâi'in ölümünden sonra kerametlerini anlatan kitapların yazılmasıyla *"keramet"* kavramı *"menkıbe"* kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zamanla tasavvufi bir tür olarak gelişen menâkıb örnekleri sufi çevrelerde menâkıbnâme yazma geleneğini doğurmuştur. Bu gelenek XII. yüzyıldan itibaren hemen hemen bütün tarikat pirleri için *"menâkıb", "tezkire", "reşehât", "makâlât",* "*nefehât"* gibi adlarla günümüze kadar yazılarak gelmiştir. Söz konusu bu menâkıb kitapları velinin kerametlerini, yüceliğini müritlerine aktararak tarikata daha sıkı bağlanmalarını sağlayan masal, efsane ve destan tarzında olağanüstü olayların sözlü gelenek ve yazılı kaynakların derlenmesiyle kaleme alınan edebi tür olarak değerlendirilmektedir. Bu tür kitaplara Türk kültüründe menâkıbnâme adı verilmiş ve zamanlar "tezkire", kerâmât" ve "vilâyetnâme" adları da menâkıbnâme yerine kullanılmaya başlanmıştır. Destanî özellikler taşıyan Battalnâme, Dânişmendnâme ve Saltuknâme gibi eserler de menâkıbnâme türü içerisinde yer almaktadır. Satuk Buğra Han'ın Tezkiresi'nden sonra ilk defa kaleme alınan Ahmed Yesevî'nin menâkıbnâmesi, onun hayatını, şahsiyetini ve halk arasında yaşayan rivayetleri ile alakalı günümüze ışık tutan önemli bir eserdir. Diğer taraftan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin hayatı ve ailesini anlatan menâkıbnâmesi başta olmak üzere Anadolu'da yazılan birçok menâkıbnâme de bulunmaktadır.

XIV. yüzyıldan itibaren farklı türde menâkıbnâmeler görülmektedir. Ebü'l-Hayr Rûmi' tarafından 1480'de kaleme alınan Saltuknâme ise *"Battalnâme"* ve *"Dânişmendnâme*" türü yazılan eserlerin sonuncusu olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan XV. yüzyılın sonlarına doğru "vilâyetnâme" adı verilen Bektaşi menâkıbnâmeleridir ki Uzun Firdevsî tarafından kaleme alındığı tahmin edilen Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Veli menâkıbnâmelerin en önemli örneğini teşkil etmektedir. Vilâyetnâme-i Abdal Musa, Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan, Vilâyetnâme-i Otman Baba, Vilâyetnâme-i Demir Baba, Vilâyetnâme-i Sultan Şücâeddin, Vilâyetnâme-i Koyun Baba gibi eserler Bektâşi kültürü içerisinde yer alan önemli menâkıbnâmelerdir. Ancak bu menâkıbnâmeleri gerçeklerle ilgisi bulunmayan ve olağanüstü olaylar olarak gören Türk tarihçileri uzun yıllar tarihi kaynak olarak kabul etmemişlerdir. Avrupalı tarihçiler ise Hristiyan azizlerinin hayatı ile alakalı eserleri oldukça yaygın biçimde kullanmışlar ve XIX. yüzyıldan itibaren bu tür kitapları, "hagiographie" adı altında toplayarak hassas bir tenkitten geçirmek suretiyle din, tarih ve sosyoloji biliminin istifadesine sunmuşlardır.

Menâkıbnâmeler karakter itibarıyla ortak motifler, söz konusu kahramanlar arasında bazı ortak özellikler ve birbirine benzer seyyar hikayelerle doludur. Bundan dolayı doğası gereği menâkıbnâmeler tarihsel süreci ve tarihi olayları tek başına açıklamak için elverişli kaynaklar değildir. Ancak yazılı kaynaklardaki boşlukları doldurmak amacıyla büyük bir dikkat ve ihtiyatla tenkit süzgecinden geçirildikten sonra kullanılması gereken eserlerdir. Buna karşılık din, tarih, halk edebiyatı ve sosyolojik açından büyük bir öneme sahiptirler ve ve üretildikleri dönemin zihniyet ve düşünce dünyasına ışık tutması bakımından özellikle kültür tarihi araştırmaları açısından son derece kıymetli kaynaklardır. M. Fuad Köprülü, *"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"* isimli eserinde Ahmed Yesevî hakkında menâkıbnamelerden derlediği bilgilerle Türk tarihçiliğinde menâkıbnâmelere bakış açısını değiştirmiştir. Menâkıbnâmelerin kaynak değeri ve tarih araştırmalarında önemi ve kullanımı bakımından Zeki Veli Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, Orhan Köprülü, Agâh Sırrı Levend, Abdurrahman Güzel, Ahmet Yaşar Ocak, Kemal Yüce, Bedri Noyan, Haşim Şahin, Resul Ay ve Rıza Yıldırım gibi araştırmacıların çalışmalarının da vurgulanması gerekir. Ayrıca Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemine ilişkin pek çok menâkıbnâme veya vilâyetnâme yayınlanmış durumdadır.

Biz bu çalışmada XIV. ve XV. yüzyıllarda Rumeli'nin fetih, iskân süreci ve İslamlaşmasında öne çıkan gazi-dervişlerden Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman

Baba gibi gazi dervişlere ait menâkıbnâme tarzı eserlerden hareketle gazi-dervişlerin tipolojisini inceledik. Bu noktada Kalenderi ekolüne mensup dervişlerin erken Osmanlı dönemindeki rollerini araştırdık. Ayrıca Rumeli fetihlerine katkı sağlayan ve etkileri günümüze kadar devam eden gazi-dervişlerinin ortak tipolojisini ortaya çıkarmaya çalıştık. Bugün dahi etkileri devam eden gazi-dervişlerin tarihteki efsanevi kişiliklerinin aydınlatılması ve Bektâşi kültürü içerisinin yerini izah edilmesi günümüz açısından da önemlidir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'yi fetih ve iskân sürecinde gazi-dervişlerin rolü ve etkisi konusunda müstakil araştırmalar bulunmakla birlikte Rumeli gazi-derviş tipolojisi analitik olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle gazi-derviş tipolojisinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Tezimizin birinci bölümünde Rumeli'nin fethinde öne çıkan gazi dervişlerden Sarı Saltuk, Kızıldeli Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba'nın hayat hikâyelerini inceledik ve Anadolu ve Rumeli'deki faaliyetlerini gözden geçirdik. İkinci bölümde kalenderîlik meşrebi, rüya menkıbesi, tenâsüh ve hulûl inancı, don değiştirme vb. gibi Rumeli gazi-dervişlerinin tipolojik özelliklerini ortaya koymaya çalıştık. Üçüncü bölümde ise Rumeli gazi-dervişlerinde öne çıkan inanç motiflerini, velayetnâmelerde geçen ortak özellikleri, irşat anlayışlarını, gaza faaliyetlerini ve toplumsal ilişkilerini izah etmeye çalıştık.

Tez çalışmamızın başından itibaren bana rehberlik eden, yol gösteren, motive eden ve yardımlarını hiç esirgemeyen tez danışmanım sn. Doç. Dr. Aşkın Koyuncu'ya içten teşekkürü bir borç bilirim. Bu vesile ile tez çalışmamı İlahiyat Fakültesi'nde lisans öğrenimimden beri Rumeli'ye olan ilgimi borçlu olduğum ve ailesi ile birlikte bir yaşında iken Çanakkale'ye hicret etmek zorunda kalmış olan Şumnu muhaciri babaannem Havva Özkan'a ve Çanakkale Savaşlarında şehit düşen babaannemin babası Ali Osman Bey'in aziz hatırasına ithaf eder, yetişmemdeki gayretleri için anne ve babama minnet ve şükranlarımı sunar ve ayrıca tez çalışması sürecindeki destek ve anlayışları için eşim ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Faruk ÖZKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET……..…… i

ABSTRACT……...…… iii

ÖNSÖZ…….……..... v

İÇİNDEKİLER……..…….. viii

GİRİŞ…… 1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUMELİ'NİN FETHİNDE ÖNE ÇIKAN GAZİ DERVİŞLER

1.1. Sarı Saltuk……. 11

1.2. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) …….…….. 22

1.3. Otman Baba …….…….. 30

İKİNCİ BÖLÜM

RUMELİ GAZİ-DERVİŞLERİNİN ÖNE ÇIKAN İNANÇ ÖZELLİKLERİ

2.1. Kalenderilik Meşrebi :..…….…….. 37

2.2. Rüya Menkıbesi ……...……..……. 43

3.3. Tenâsüh İnancı :…..…….…….…… 48

3.4. Hulül İnancı :…..……..…….…….……. 53

3.5 Don Değiştirme Özelliği :……..…… 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUMELİ GAZİ-DERVİŞLERİNDE ÖNE ÇIKAN İNANÇ MOTİFLERİ

3.1. Ortak İnanç Motifleri :……...…….. 63

3.2. Dervişler ve Toplum :……..……..…….……..……. 71

3.3. Örgütlenme / Kurumsallaşma:…...…….…..…… 77

3.4. Dervişler ve Gaza :……....……...…….. 81

SONUÇ……. 87

KAYNAKÇA ……... 90

ÖZGEÇMİŞ …… 95

GİRİŞ

OSMANLI DÖNEMİNDE RUMELİ GAZİ-DERVİŞ TİPOLOJİSİ

(14. -15. YÜZYILLAR)

Anadolu, yüzyıllar boyunca çeşitli kavimlerin etkisi ile dini, siyasal, etnik, demografik ve kültürel değişimlere maruz kalmıştır. XI. yüzyıla kadar Hristiyan kültürüne ev sahipliği yapan Anadolu, bu yüzyıldan sonra Türkleşme ve Müslümanlaşma sürecine girmiştir. Yüzyıllarca etkisi devam edecek olan bu dînî, siyasal ve kültürel değişimin aktörleri, Orta Asya'da birçok çalkantılı durumdan etkilenerek huzuru kaçmış, İslam'ı yeni tanımış, İran Selçuklu yönetimiyle geçinemeyen ve *''Türkmen''* denilen Oğuz Türklerinden başkası değildir. Anadolu Selçuklu Devletini kuran Kutalmış oğlu Süleyman Bey, siyasi şartları da göz önünde bulundurarak Anadolu'ya yerleşmiştir. İlk önce İznik'te yerleşen daha sonra Haçlıların etkisiyle Konya'da hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti, yüzyıllardan beri devam eden Anadolu'daki mevcut siyasal yapıyı derinden etkileyecektir. İşte tarih sahnesinde kendilerinden söz ettiren aktörler, yine Türkmenlerdir.[1]

"İşte Türkmenler, yani "Yeni Gelenler", başka bir ifadeyle bu "beklenmedik ve hiç şüphesiz ki istenmedik misafirle,[2] Türkmen oymaklarının hem yöneticisi hem dini lideri olan ve yerleştikleri bu yerlerdeki hayatlarını tanzim eden baba, dede, abdal, sultan dedikleri ''yerleşimci şeyhler ve dervişlerdir."[3] Yaşadıkları yerde huzuru kaçmış Türkmen dervişlerin, Selçuklu topraklarına akın akın gelme sebeplerinden birini de M. Fuat Köprülü, kendi ifadeleri ile şu şekilde izah etmektedir. "*Anadolu Selçuklu hükümdarlarının İran Selçukileri ve kurun-ı vustanın sair İslam hükümdarları gibi, şeyhlere karşı büyük hürmet ve muhabbet besledikleri ve yeni fethettikleri ülkelerde onlar için birçok tekkeler inşa ve zengin vakıflar tahsis ettikleri muhakkaktır.''*[4] Orta Asya'dan göç eden bu aşiretler, zamanla Anadolu Türklüğünün en temiz ve en canlı tipolojik gruplarını teşkil etmişlerdir. Ancak kendi aşiret düzenlerinin dışında devlet otoritesine yabancı olan bu Türkmenler, Anadolu'da zaman zaman huzuru kaçırıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.[5] Çünkü

---

[1] Ahmet Yaşar Ocak, *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, ss. 25-26.
[2] A.g.e. s.30.
[3] A.g.e. s.31.
[4] M. Fuat Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2017, s.28.
[5] M.Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.47.

Anadolu'ya gelen Türkmen topluluklar, kendi inançlarını, kültürlerini ve aşiret düzenlerini geldikleri yerde bırakmayıp beraberinde getiriyorlardı. Zaten XIII. yüzyılda Moğol istilasından kaçan bu Türkmenlerin, kendi inançlarını daha rahat yaşamak için Selçuklu Devleti'nin en güçlü döneminde Anadolu'ya sığınmaktan başka çareleri de yoktu. Diğer taraftan Selçuklu Devleti'nin inançla alakalı hoşgörüsü, Orta Asya ve Horasan'dan gelen Türkmenlerin kitlesel göçlerine yol açmıştır.[6] Bu büyük göç dalgalarıyla, Anadolu'yu kendilerine yurt olarak seçen Türkmenler, Anadolu'nun doğu ve orta kısımları ile hudut bölgelerine yerleşmişlerdir. Göçebe kültürü ile yoğrulmuş olan bu insanlar, Anadolu'nun dini ve kültürel yapısında etkili olduğu kadar, sosyal, iktisadi ve siyasi hayatının değişmesinde ve gelişmesinde de etkili olmuşlardır.[7] Anadolu şehir merkezlerinde iyi eğitim almış kişilerin etkisi ile Sünni İslam, varlığını sürdürmüştür. Ancak kültürel yönden eski inançlarını muhafaza eden Türkmenlerin, tasavvufun da etkisi ile daha farklı inanç anlayışları oluşmuştur. Diğer taraftan köylerde ve kırsal kesimlerde yaşayan Türkmenler, siyasi yönden Selçuklu devletinin güçlü olduğu dönemlerde itaat etmiş, ancak siyasi otoritenin zayıfladığı dönemlerde de başkaldırmaktan geri durmamışlardır.[8]

Anadolu'da Malazgirt zaferi ile yıkılan Bizans direnci, Rum ahalinin batıda sınır boylarına yerleşmelerine sebep olmuştur.[9] Türkmenler, Bizans ahalisinin boşalttıkları yerlere yerleşirken buralarda yaşayan Hristiyan halklarla iletişim kurmuşlar, lâkin birbirlerini anlamaya başlamaları oldukça uzun zaman almıştır. Orta Asya bozkırlarından gelerek Anadolu'yu yurt edinen Türkmenler, kadın kız, çoluk çocuk, genç ihtiyar bir yandan çadırlarda yaşıyor bir yandan da hayvanlarını meralarda otlatıyorlardı. Hristiyan köylülerin, bu güne kadar görmedikleri değişik kıyafetler giymiş, farklı bir dil kullanan bu göçerler; zamanla yerleşik hayata geçmiş, kendilerine evler, hayvanlarına ahırlar yapmışlardır. Türkmenlerin yerleşik hayata geçmelerinde, çevre ile ilişki kurmalarında, yaşadıkları sıkıntılara çözüm bulmada, ortaya çıkan anlaşmazlıkların halledilmesinde öncülük edenler de *"yerleşimci şeyhler ve dervişlerdir"*. Türkmen aşiretleri üzerinde oldukça fazla etkileri olan bu dervişlerin, en büyük özellikleri ise dini statüleridir.[10]

---

[6] İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1999, s.61.
[7] Ethem Ruhi Fığlalı, "Türkiye'de Alevilik Bektaşilik", Selçuk Yayınları, İzmir 1990, s.97.
[8] Melikoff 1999, a.g.e. s.60.
[9] Halil İnalcık, *Devlet-i Âliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.4.
[10] Ocak 2014, a.g.e. s.31.

Anadolu'da inanç konusunda herhangi bir otoritenin olmaması, toplumda yaygın tarikatların insanlar üzerindeki etkilerinin büyük olmasına sebep olmuştur. Gerek Horasan'da gerekse Anadolu'da yaşayan insanlar arasında inanç önemli bir unsur olarak yerini almıştır. Bunu bilen eğitimli dervişler, yeri ve zamanı geldikçe kitleleri, istedikleri gibi yönlendirebilmişlerdir. İlk olarak Emevi İmparatorluğu zamanında İslam dinini tanımış ve iki yüzyıl sonra da Abbasiler zamanında İslam dinini öğrenebilme fırsatı bulmuş Türkmenler, eski inançlarının etkisinde kalmış ve tasavvufi yorumların da etkisi ile Heteredoks bir inancın temellerini atmışlardır. Tasavvufun etkisi ile İslam dini, Türk boyları arasında farklı farklı yayılmış ve yorumlanmıştır. Ebu Dülef'in seyahatnamesinde belirtiği gibi konargöçer Türkmenler, İslam'ı eski inançlarının doğrultusunda algılayıp yorumlamışlardır. Büyük bir coğrafyayı etkisi altına alacak olan, eski inanç ve geleneklerin önemli ölçüde tesiri görünen Müslümanlık tarzı, oluşmuştur.[11] Söz konusu Müslümanlık tarzı merkezi otoritenin dini anlayışına karşı tepkisel ve alternatif olarak gelişen bir İslam Heterodoksisidir. Bu inancın hareket noktası, dini prensiplerden çok mistik ve batıni bir yoruma dayanmış olmasıdır. Alternatif inanç hareketinin prensipleri, XIII. yüzyılda Kalenderîlik akımının etkisi ile perçinlenmiştir. Tasavvufî anlayışla hareket eden heterodoks inanç modeli, aşırı bir zühd, fakirliği bir hayat tarzı olarak benimseyen, üretime katılmayan, toplumdan uzak ya da toplumun içinde yaşarken hiçbir şeye karışmayan sufi grupları ortaya çıkarmıştır.[12] Söz konusu Anadolu'daki sufî gruplar, Türkmen boyları ile beraber gelen Türkmen dervişlerdir. Orta Asya, Harezm ve Horasan'dan gelen Melami-Kalenderi nitelikli bu dervişler, yeni yurtlar edinmek için geldiği tarihi kayıtlarda aşikârdır. Yerleşimci derviş ve şeyhler, Irak, Suriye ve İran'dan gelirken türlü türlü inançlarla gelip, yeni İslamlaşmış yerleri yurt edinmişlerdir. Bu dervişler, garip kıyafetleri, ağızlarında dolaşan kerametleri, meczubane yaşayışları ile Türkmen babalarıdır. Anadolu'da Sünni İslam'ı resmi din haline getiren Selçuklu'ya karşı, dini ve siyasi alternatif oluşturabilecek tek canlı unsur, işte bu heterodoks inanç modeli olmuştur.[13] Anadolu'ya göç eden bu Türkmen aşiretler, genellikle Müslüman olmakla beraber eski inançlarını bırakmamış ve

[11] Ahmet Yaşar Ocak, *Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik, Kızılbaşlık, Alevilik), Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü,* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009, s. 17

[12] Resul Ay, "Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks İnanışlar: Öteki' Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine 650-1600", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 31, 2012, ss. 18,19.

[13] Köprülü 2017, a.g.e. s.31.

Müslümanlıkla cilalanmış Şamanistlerin devamı görünümündeki alevi ve heterodoks Türkmen babalarının etkisinden kurtulamamışlardır.[14]

Selçuklu yönetiminin kurumsallaşan İslam anlayışı ile heterodoks inancı benimseyen halk kitleleri arasında zamanla fikir çatışmaları meydana gelmiştir. Kontrol edilemeyen bu sürtüşmenin, silahlı mücadeleye kadar gittiği görülmüştür. Heterodoks inanca refleks oluşturan Selçuklu yönetimi, Türkmen dervişlerini takibe almış, onlarla ilgili istihbarat topladığı belirtilmiştir. Heterodoks çevrelerin sapkın inanışları ve Sünni İslam'a yönelik alaycı tavırları, siyasi otoriteyi harekete geçirmiştir. Yakalanan dervişler, hapse atılmış, zaman zaman da ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu durum karşısında boş durmayan Türkmen babaları, zaman içerisinde örgütlenmeye ya da siyasi bir karaktere bürünmeye başlamışlardır. Heterodoks grupların, mevcut siyasi durumu ortadan kaldırarak yerine daha adil bir yönetim oluşturma istekleri her geçen gün daha da artmıştır.[15] Diğer taraftan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1243) zamanında, Anadolu'nun siyasi ortamı bozulmaya başlamış ve Kösedağ Savaşında hezimete uğrayan Selçuklu Devleti'nde, derinlemesine değişiklikler başlamıştır. Anadolu'da siyasi ortamın bozulması ile karışıklıklar hat safhaya ulaşmış ve ezilen halklar, Türkmen Babalarının siyasi himayelerine koşmaya başlamıştır. Yesevi, Kalenderi, Haydari ve Vefai tekkelerinde iyi eğitilmiş Türkmen Babaları, bu siyasi hava şartlarını iyi kullanmışlardır. Bunlara ilaveten ilk gelen Türkmenlerle, daha sonra gelen Türkmenler arasında da yaylak ve kışlaklar konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Son zamanlardaki anlaşmazlıklarda Selçuklu Hanedanı'nın Türkmenlere karşı tavrı, Türkmenlerin Selçuklu yönetimine olan güvenini sarsmıştır. Çünkü Anadolu Selçuklu Hanedanı, Bizans aristokrat toprak sahipleri ile köylüler arasındaki eşitsizliği biliyorlardı. Bu yüzden Selçuklu yönetimi, herhangi bir sosyal kargaşaya sebebiyet vermemek için miri toprak rejimi ile askeri iktalar sistemini uygulamıştır. Selçuklu Hükümeti fethettiği yerleri devletin malı saymış, bu toprakları vergi karşılığında Müslim ve Gayri müslimlere dağıtmıştır. Devlet memuru Türkmen beylerine de bazı büyük meraları tahsis etmiştir. Bu meralarda binlerce Türkmen, hayvanlarını otlatarak geçimini sağlıyordu. Ancak Anadolu Selçuklu devleti, ilk zamanlarda Anadolu'ya gelen Türkmenlere rahatlıkla yaylak ve kışlak meralar verebilmesine rağmen daha sonraki göçlerle gelen Türkmenlere, yeteri kadar mera verilememiştir. Selçuklu Hanedanı'nın kötü yönetimi, toprak rejiminin bozulmasına da sebep olmuştur. Vakıf arazileri, özel mülkler çoğalmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu

[14] Köprülü 2017, a.g.e, s.47.
[15] Ay, a.g.m. ss.25-26.

durum iktisadi anlamda sıkıntı çekmeye başlayan Türkmenlerin, ağır vergi vermesine sebep olmuştur.[16] Selçuklu yönetimi ile Türkmenler arasındaki bu iktisadi ve içtimai ayrılıklar, zamanla büyüyerek çözülemez hale gelmiştir. Diğer taraftan Türkmenlerin, Selçuklu yönetiminden farklı olan din anlayışları da ön plana çıkmıştır. Türkmenlerin, Selçuklu yönetimini suçlayarak XIII. yüzyılda kalkıştıkları isyan, Babailer hareketi olarak meşhur olan halk hareketidir.[17]

Anadolu'nun siyasal yapısını derinden etkileyen ve etkileri yüzyıllarca devam eden bu isyan hareketinin başkahramanı konusunda bazı tarihçiler tereddüt etmiştir. Melikoff, Güneydoğu Anadolu'da adı Baba İshak olan ve Baba Resül diye bilinen Kefersûdlu bir Türkmen'in, ayaklanmanın başında yer aldığını söyleyen tek kaynağın İbn-i Bibi olduğunu belirmekle birlikte; bu yorumun hatalı olması sebebi ile daha sonraki tarihçilerin de yanıldığını ifade etmiştir.[18] Ayrıca Melikoff, Elvan Çelebi'yi kaynak göstererek isyan hareketinin başında Baba İshak değil Baba İlyas olduğunu belirtmiştir.[19] Ahmet Yaşar Ocak da, Babai İsyanının öncüsü olarak Baba Resul yani Baba İlyas'ı göstermiştir. Çünkü Baba İshak, Ocak'a göre Baba İlyas'ın müridi ve isyan hareketinin yönlendiricisidir.[20] Diğer taraftan Köprülü, Anadolu'da etrafına birçok mürit toplayan ve kendisini Allah'ın resulü olarak tanıtan Baba Resül-Allah'ın, Maraş tarafındaki havalisine kıyam emri verdiğini ifade etmiştir.[21] Baba İlyas, Amasya yakınlarında bir köye yerleşerek köylülerin hayvanlarını hiçbir ücret almadan otlatan bir derviştir. Karın tokluğuna çalışan, az yemek yiyen, köylülerin işlerine karşılıksız yardım eden, münzevi bir hayat yaşayan Baba İlyas; zaman içerisinde köylülerin güvenini kazanmıştır. Köyün yakınında bir tepeye zaviye inşa ederek yaşamaya başlayan Baba İlyas, yavaş yavaş kendine mürit toplamaya başlamıştır. Baba İlyas, köylülerin her türlü işlerine koşmuş, muskalarla hastaları iyileştirmiş, sihirbazlık yaparak insanları etkilemeyi başarmıştır. Bunu gören köylüler, Baba İlyas'ın keramet sahibi olduğuna inanmış ve ona karşı aşırı bir güven beslemiştir. Baba İlyas'ın bu mistik özellikleri, Türkmenlerin eski inanışlarındaki Şamanizm kültürünü akla getirmiştir. Bu anlayış da Türkmenlerin, Baba İlyas'a daha çok bağlanmalarına sebep olmuştur. Baba İlyas'ın da Şamanist kültürünü yadsımaması, ileride kendisini Mehdi ilan etmesine sebep

---

[16] Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, ss.58-61.
[17] Köprülü 1999, a.g.e, s.48.
[18] Melikoff 1999, a.g.e. s.65.
[19] A.g.e. s.92.
[20] Ocak 2017, a.g.e. s.116.
[21] Köprülü 1999, a.g.e. s. 48.

olmuştur.[22] Baba İlyas'ın mistik yönü kadar karizmatik tipolojisi de ön plana çıkar. Bu kişiliğini Türkmen obalarına karşı iyi kullanmış olan Baba İlyas, iyi eğitim almış, Vefaiyye tarikatının üst mertebelerine kadar çıkmış, Türkmenleri arkasından sürükleyen bir kişiliktir. Eski inançlarını muhafaza eden ve İslam dinini yeni öğrenmiş, peygamberlik anlayışı tam oturmamış Türkmen obaları, kadın erkek çoluk çocuk hep birlikte kendilerini Selçuklu yönetiminin zulmünden kurtaracağına inandıkları bu karizmatik kişiliğin arkasından ölümüne savaşmışlardır.[23]

Baba İshak, Şeyhinin Amasya'da başına gelenleri duyunca bir vergi memurunun kendisine yaptığı haksızlığı ve hakaretleri bahane ederek isyana başlamıştır (1240). İbn Bibi'nin ifadeleri ile söylenecek olursa *"karıncalar ve eşek arıları gibi"* kendi bölgelerinden başlayarak önüne çıkan her şeyi yakıp yıkmışlar ve Baba İshak'ı peygamber kabul etmeyen herkesi öldürerek Kefersud'u işgal etmişlerdir. Beklenmedik başarılar elde eden isyancıların Amasya'ya girdiğini duyan ve tahtını kaybetmekten korkan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Konya'yı terk ederek Hacı Mübarizeddin Armağanşah'ı büyük bir Selçuklu ordusunun başına geçirerek Amasya'ya göndermiştir. Amasya üzerine giden Hacı Mübarizeddin Armağanşah'a Amasya'nın ileri gelenleri başta olmak üzere büyük destek verilmiştir. Yaralanarak bir mağaraya kaçan Baba İlyas, Selçuklu ordusu tarafından yakalanarak Amasya kalesine asılmıştır. Gün boyu surlarda asılı kalan Baba İlyas'ın cesedi indirilerek bir yere defnedilmiştir.[24]

Baba İlyas'ın en çok güvendiği ve gözde halifesi Baba İshak, Amasya'ya gelerek şeyhinin ölümünü öğrenmiştir. Baba İshak, şeyhin ölmediğini ve gökyüzüne çekildiğini söyleyerek ordusunun moralini yüksek tutmuştur. Baba İshak'ın askerleri, Selçuklu ordusu tarafından yapılan "*teslim ol"* çağrısına kulak asmamışlardır. Daha sonra da "*Baba Rasülullah! Baba Rasülullah!"* diye bağırarak saldırıya geçmişlerdir. İki taraf arasında geçen mücadele sonrasında Selçuklu ordusunun kesin zaferi ile sonuçlanan Malya savaşında, isyancılardan 4000 kişi kılıçtan geçirilmiş yüzlerce kişi de esir edilmiştir. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, savaşta kazanılan ganimetleri orduya dağıtmış ve Frenk askerlerine de binlerce altın vermiştir.[25] Babailer isyanı büyük zorluklarla iki buçuk aylık bir sürede bastırılmış olsa bile, Selçuklular Devleti'nin temelleri sarsılmış, sosyal düzen alt üst olmuş ve Moğol istilalarına karşı koyamayacak hale gelmiştir.

[22] Ocak 2017, a.g.e, ss.118-120.
[23] A.g.e, ss.121-130.
[24] A.g.e. ss.152-160.
[25] A.g.e, ss.160-164.

Zayıflayan Selçuklu yönetimi, 1243 yılında Kösedağ savaşında Moğol güçlerine yenilerek bir daha toparlanamamıştır.[26]

Baskı altında kalmadan daha rahat bir ortamda yaşamak ve inanmış oldukları inanç sistemini daha iyi anlatabilmek için, Bizans sınır mıntıkalarında ortaya çıkan beyliklere doğru, harekete geçmişlerdir. Dervişlerin bazıları geldikleri uç bölgelerde tekkeler kurarak, propaganda faaliyeti yürütmüşlerdir. Karamanoğulları, Osmanlı Beyliği gibi birçok beyliklere yerleşmişlerdir. Halkın arasına karışan dervişler, kendilerini Baba İlyas'ın müritleri olarak tanıtıyor, Seyyid Ebu'l Vefa tarikatından olduklarını söylüyorlardı. İsyanın bastırılmasından sonra gerek Baba İlyas, gerekse Baba İshak'ın halifelerinin bu davadan vazgeçmeyip daha batıya giderek inançlarını yaymaya çalıştıklarını biliyoruz. Başta tarihçi Elvan Çelebi olmak üzere Oruç Beğ, Taşköprülüzade Ahmet, İbn Kemal, Nişancı Mehmet Paşa, Gelibolulu Mustafa Ali, Müneccimbaşı gibi tarihçiler Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa'dan bahseder. Muhlis Paşa ile alakalı olarak bahsedilen hikâye özetle şu şekilde anlatılır. Babailer isyanı bastırılıp Baba İlyas öldürüldükten sonra oğlu Muhlis Paşa, uç bölgede bulunan Karaman Türkmenleri ile birleşerek Selçuklu Devleti'nin üzerine gitmiştir. Konya'yı ele geçirip tahta çıkan Muhlis Paşa, altı ay kadar hüküm sürüp intikamını aldıktan sonra; halifesi olan Nure Sufi'nin oğlu Karaman'a teslim ettiği ifade edilmektedir. Ancak Muhlis Paşa ile alakalı çok farklı rivayetler olmasına rağmen; Anadolu'da Babai isyanı ve Moğol istilasından kaynaklanan karışıklıklardan istifade ederek babasının intikamını almak üzere uç bölgelere geldiği bilinmektedir. Anadolu'da, Muhlis Paşa'nın başlattığı propaganda hareketi ve bıraktığı halifelerinin etkisi ile uzun yıllar sürecek farklı inanç yapıları oluşmuştur.[27] Diğer taraftan Baba İlyas'ın birinci derece halifeleri Şeyh Osman, Aynüddevle (Ayna Dola), Hacı Mihmarı ve Bağdın Hacı gibi ünlü halifelerdir. Bunlar aynı zamanda Vefai şeyhleridir. Daha ziyade tarihçi Elvan Çelebi'den rivayet edilen bu halifeler arasında Dede Garkın gibi Baba İlyas'ın emri ile Anadolu'ya ıslah için gönderilen halifeler de bulunmaktaydı. Özellikle dikkat çekmesi açısından Tokat iline gönderilen Ayna Dola Dede, Malya savaşından sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Baba İlyas'ın davasından vazgeçmediği için ağır işkenceler yapılarak öldürülmüş olsa bile, yetiştirdiği müritlerini daha batıya göndermişdir.[28]

[26] Melikoff 1999, a.g.e. s.62.
[27] Ocak 2017, a.g.e. ss.191-196.
[28] A.g.e. s.198.

Görüldüğü üzere Osman oğulları gibi birçok şeyh ve derviş Anadolu'dan Bizans sınır boylarına gelerek uç bölgelere yerleşmişlerdir. Bu dervişlerin bir kısmı gazilerle beraber memleket açmak ve fetih yapmakla uğraşmışlar, bir kısmı da uygun köylere veya tenha yerlere yerleşerek tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Uç bölgelere kurulan zaviyeler, ordulardan daha evvel sınır boylarına gelip yerleşmeleri, daha sonraki fetih hareketlerini de kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, ilk günden itibaren bazı efsanevi şahsiyetler de fikri katkıda bulunmuşlardır ki; Şeyh Edebali, bu şahsiyetlerden sayılmıştır.[29] Baba İlyas'ın halifelerinden kabul edilen ve Vefai şeyhi olan Şeyh Edebali, Babai isyanına katılmadığı konusunda hemen hemen birçok tarihçi aynı görüştedir. Ancak Şeyh Edebali'nin 1326 yılında vefat ettiği rivayetleri göz önünde bulundurulduğunda, onun genç yaşta iken Baba İlyas ile irtibatlı olduğu anlaşılacaktır. Şeyh Edebali de Baba İlyas'ın halifesi olup diğer halifeler gibi Vefai ekolüne tabi uç bölgelerde faaliyet gösteren bir derviştir.[30]

Özellikle Alevi ve Bektaşi geleneğine tabi olan kesimlerin yanında bu geleneğe tabi olmayan kesimler tarafından da ilgi odağı olmuş Hacı Bektaş Veli, Anadolu İslam Heterodoksisinin simgesi haline gelmiştir. Şeyh Edebali gibi Babailer isyanına katılmayan Hacı Bektaş Veli de Baba İlyas'ın en meşhur olmuş halifelerindendir. Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'e yalnız bir derviş olarak değil, aşireti ile beraber geldiği düşünülmektedir. Çepnilerin yanına yerleşen bu aşiret, Moğol hâkimiyeti döneminde faaliyet göstermiştir ki, bulunduğu coğrafyada hem Baba İlyas'ın hem de kendi fikirlerini yaymıştır. Bununla beraber gayri Müslimler ve Moğollar arasında da İslamiyet propagandası yapmıştır. Yaşadığı dönem itibariyle çağdaşı Mevlana ve diğer tasavvuf çevreleri ile de irtibat kurmuştur. Üç yüz altmış tanesi her zaman yanında bulunan çok sayıda halifesi olduğu bilinmektedir. Hacı Bektaş Veli, 1270-71 yılında ölünceye kadar Sulucakarahöyük'te yaşayarak birçok halife yetiştirmiş ve uç bölgelere göndermiştir.[31] Bektaşilik kültürü, zamanla birçok heterodoks grupları içerisine alarak eritmesinden dolayı önem kazanmıştır. Hacı Bektaş kültürünün, Abdallar zümresi gibi Babailikten gelmesi sebebi ile de bütün zümreler Bektaşilik zannedilmiştir. Doğal olarak Osmanlı Devletinin kuruluşunda, tarihçiler tarafından Bektaşiliğe oldukça fazla önem verilmiştir. İleride de bahsedileceği gibi, Anadolu'nun batısında bulunan ve Osmanlı Devletinin kuruluşuna etki

[29] Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, Ankara 1942, ss.279-304.
[30] Ocak 2017, a.g.e. s.205.
[31] A.g.e. 206-215.

eden Hacı Bektaş Veli kültürüne mensup birçok derviş bulunmaktadır. Uç bölgelerde yerleşik olarak ve göçebe olarak yaşayan Türkmenler 'in başta inançları ile alakalı konularda etkili olan bu serseri dervişler, Türkmen babalarıdır. Hacı Bektaş kültürünü benimseyen bu zümreler, Hristiyan halkı ihtida ettirme konusunda da aktif rol almışlardır. Uç bölgelerin yanı sıra Balkanların İslamlaşmasında da faaliyet gösteren heterodoks dervişlerin rolü, kaynaklarda açık olarak görülmektedir.[32]

Anadolu coğrafyasına bakıldığında XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hatta XIV. yüzyıl başlarına kadar görülmeye başlayan Sünni gruplara mensup dervişler, genellikle Müslüman halkın içinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Uç bölgelerdeki fetih hareketlerine de katılmamışlardır. Diğer taraftan Hristiyan halkın içerisinde yaşamayı tercih eden ve Bektaşi kültürüne dâhil heterodoks gruplar, hem irşat faaliyetlerinde bulunmuşlar, hem de uç bölgelerde ve Balkanlar'da Osmanlı ordusuyla iç içe olmuşlardır. Gazi-dervişlerin bu faaliyetleri, Bektaşilik kültürünü benimseyen Yeniçeri Ocağı'nı ortaya çıkarmıştır. Menakıpnameler incelendiğinde XIII. yüzyıldan itibaren sınır boylarında ve Balkanlar'da gerçekleştirilen fetih hareketlerinde genellikle kalenderi ve Rum Abdallarına mensup dervişlerin isimlerine rastlanmıştır. Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba gibi Bektaşi kültürü içerisinde yer alan ve Kalenderi özellikler sergileyen gazi-dervişlerin isimleri, Balkanlar'ın fethinde ve iskânında fazlaca yer tutmaktadır.[33]

Anadolu'ya geldikten sonra da eski inançları Şamanizm'in etkisinden kurtulamayan başta Baba İlyas ve müritlerinin, Sünni çevreden aldıkları tepki sebebi ile gayrimüslimlerin içerisinde yaşayarak misyonerlik faaliyetlerinde bulundukları menakıpnamelerden anlaşılmaktadır. Baba İlyas'ın, Amasya yakınlarında Çat köyünde bulunan zaviyesine gelen bir rahibin gördüğü kerametlerle Müslüman olduğu anlatılmaktadır. Muhlis Paşa'nın, Gevala kalesinde bulunduğu sırada bazı Hristiyan ve Yahudileri müridi yapmıştır. Diğer taraftan Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'de anlatılan olaylarda, Hacı Bektaş'ın Hristiyanlarla sıkı bir münasebeti olduğu ve çeşitli yerlerde yaşayan Hristiyan müritlerinin olduğu anlatılmaktadır. Bektaşi kültürü içerisine dâhil edilen ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Vilayet-name'sinde anlatılan Sarı Saltuk ve iki müridi, Karadeniz'den Gürcistan'a giderek Kral Görliş'i Müslüman etmişlerdir. Sarı Saltuk, Dobruca'ya kurduğu zaviye ile dini faaliyetlerde bulunmuştur. Bektaşi kültürü içerisinde yer alan ve tipolojik özellikleri itibari

[32] Köprülü 1999, a.g.e. 102.
[33] Ahmet Yaşar Ocak, "Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII-XV. Yüzyıllarda İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü" (Ed: Halil İnalcık, Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry), *Osmanlı Araştırmaları,* II, İstanbul 1981, s.36,37.

ile kalenderî derviş olan Seyyid Ali Sultan, rahipler aracılığı ile Hristiyan halkı ihtida ettirmiştir.[34]

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun ve Balkanlar'ın sosyal-kültürel, dini ve iktisadi yapısını derinlemesine etkileyen Kalenderi gazi-dervişlerin tipolojisi, ileriki başlıklarda örneklendirdiğimiz Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba'nın hayat hikâyeleri, inanç anlayışları, kerametleri, Balkanlar'daki mücadeleleri, halkla olan ilişkileri, şahsi yaşantılarından daha iyi anlaşılacaktır.

[34] Ocak 1981, a.g.m. s.37-39.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUMELİ'NİN FETHİNDE ÖNE ÇIKAN GAZİ DERVİŞLER

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de dervişlerle yaygın bir ilişki kurduğu ve onları fetih ve iskân sürecinde kullandığı malumdur. Ancak, popüler İslam daha Osmanlı Devleti kurulmadan önce Rumeli'ye geçmiştir. Nitekim XIII. yüzyılda yaşamış ve Bektaşi tarikatı içerisine dahil edilmiş Kalenderi şeyhi Sarı Saltuk popüler halk İslam'ının Balkanlar'a girişini sağlayan ve Türk iskânını başlatan popüler bir gazi-derviştir.[35] Sarı Saltuk'un Hristiyan memleketi Dobruca'daki faaliyetleri Balkanlar'da yaptığı din ve fikir propagandası, kendisinden sonra gelen Kalenderi dervişlere de örnek teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti de daha kuruluş döneminde abdalân-ı Rum tâifesine kucak açmış ve gazi-dervişler ve sufi çevrelerin halk nezdindeki itibarından yararlanarak hem onlar üzerinden hâkimiyetini meşrulaştırmaya çalışmış hem de onları fetih ve kolonizasyon siyasetinin bir parçası olarak başarılı bir şekilde kullanmıştır. Osmanlı padişahlarının Balkanlar'daki fetih ve iskân faaliyetleri içerisinde ahiler ve dervişlerin de olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti tarafından Gelibolu'da Ahi Musa ve ailesine tanınan imtiyazlar meseleyi daha iyi izah etmektedir. I. Murad, Rumeli'nde gerçekleştirdiği ilk fetih yerlerinden biri olan Malkara'da Yegân Reis'e bir köy bağışlamıştır. Bu köyde zaviye kurulmuş ve dini hizmet yapılmıştır. Yıldırım Bayezid'in de Dimetoka'da başka bir dervişe zaviye yaptırdığı bilinmektedir. Ayrıca Seyyid Ali Sultan, Tanrı Dağı'nda asayişin ve yolculuğun temini için zaviye kurmuş, tenha toprağı köy haline getirmiş bir Bektaşi şeyhidir.[36]

1.1. Sarı Saltuk:

Sarı Saltuk, kahramanlığı dilden dile dolaşan, dervişliği ile daha yaşarken efsaneleştirilen Türk kahramanıdır. Diyarbakır'dan başlayarak Tunceli, Bor, İznik ve İstanbul'a kadar Anadolu'da, Romanya'dan başlayarak Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek'e kadar uzanan türbe ve makamların varlığı halen Sarı Saltuk'u canlı tutmaktadır. Sarı Saltuk'un, bu kadar efsanevi bir kişiliğe sahip olması onun gerçek hayatı ile ilgili fikir yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Cem Sultan'ın isteği üzerine Ebu'l-Hayr-ı

[35] Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII: Yüzyıl),* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s.VII.
[36] Barkan, a.g.m., s. 279-304.

Rumi tarafından kaleme alınan hayatı, "Saltuk-name" isimli eserde toplanmıştır. Destani özellikler taşıyan bu eserde de olduğu gibi Sarı Saltuk ismi zaman zaman başka kahramanların özellikleri ile karıştırılmış olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Çünkü farklı tarihlerde ve yerlerde yaşayan Saltuk isminde veya bu lakapla anılmış şahsiyetlere rastlamak mümkündür. A. Gölpınarlı, Yunus Emre'nin hayatı ile ilgili yazmış olduğu eserde *"Saltuk"* kelimesinin *"Salt"* tan türediğini ve *"salt"*ın, Çağatay, Kırgız, Kırım ve Garbi Oğuz lehçelerinde yüzsüz, sade, yalnız, münferit, hür manalarına geldiğini belirtmiştir.[37] Ayrıca Abdülbâki Gölpınarlı, ''Saltuk-Name'' yi, Sarı Saltuk adına yazılan epik kitabı olarak niteledikten sonra; O'nun, 1263-1264 tarihinde Rumeli'ye geçen alperenlerden olduğunu ve Barak Baba'nın şeyhi olduğunu belirtmiştir.[38]

Asıl adı Şerif Hızır olan Sarı Saltuk'un, üç yaşında iken babası ölmüştür. Rivayete göre babasız kalan Sarı Saltuk'u, Seravil isminde bir lala yetiştirir. Sarı Saltuk, çok kısa sürede ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğrenmiştir. Saltuk ismini veren, savaşta yendiği Alyon-u Rumi isimde bir düşmandır. Eski Türk destanlarında olduğu gibi Saltuk-name'de de isim verme olayları sıkça anlatılmaktadır. Sarı Saltuk bir destan kahramanında olması gerek bütün özellikleri taşımaktadır. Gazi tarafı ile son derece güçlüdür, tek başına düşmanın içine gidebilecek bir yüreğe sahiptir, düşman kalelerini fetheder. Derviş tarafı ile aman dileyen düşmanına karşı merhametli ve şefkatlidir. Bir yiğitte bulunması gereken dört özellik, Sarı Saltuk'ta da bulunmaktadır. Saltuk-Name'de gazi ve dervişliğin dışında olaylar o kadar abartılı anlatılmıştır ki masal kahramanı özelliklerine bürünmüştür. Saltuk-nâme'den anlaşıldığına göre, Sarı Saltuk ile rakibi Pehlivan Alyon'u Rumi arasında bir mücadele yaşanır. Bu mücadeleyi Sarı Saltuk kazanır. Bunun üzerine Sarı Saltuk, Alyon'u Rumi'ye İlyas-ı Rumi İsmini verir. Daha sonra İlyas-ı Rumi de asıl adı Şerif Hızır olan Sarı Saltuk'a *"Saltık"* lakabını vermiştir.[39]

Bugün bütün araştırmacıların gerçek bir kişilik olduğundan şüphe duymadığı Sarı Saltuk, 1260'lı yıllarda taht mücadelesini kaybeden talihsiz Selçuklu Sultanı II. Alaattin Keykavus'un Anadolu'dan getirerek Dobruca bozkırlarına yerleştirmesini sağladığı, daha sonra Deşt-i Kıpçak'a beraberinde götürdüğü, Selçuklu Sultanının ölümünden sonra tekrar

---

[37] Kemal Yüce, *Saltuk-Name'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.73.
[38] Abdülbâki Gölpınarlı, *Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli Vilâyet-Name,* İnkılâp Yayınları, İstanbul 2014, s.117.
[39] Ebu'l-Hayr-ı Rumi, *Saltuk-Nam*e, (Çev. Şükrü Haluk Akalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, Cilt: 1, ss. 18-19.

Dobruca'ya dönen Türkmen aşiretinin reisidir.[40] Evliya Çelebi'ye göre ise Sarı Saltuk'un, asıl adı Muhammed Buhari'dir. Ahmet Yesevi, O'nu Hacı Bektaş-ı Veli'ye gönderir. *"Saltuk Muhammedim! Bektaş'ım seni Rum'a göndersin, Leh diyarında yoldan çıkmış olan Sarı Saltuk suretine girip o melunu, Dobruca'daki ejderi bu tahta kılıç ile öldür, Makedonya ve Dobruca'da yedi krallık yerde ün sahibi ol."*[41] Hacı Bektaş-ı Veli, Muhammed Buhari'yi Dobruca'ya göndermiştir. Muhammed Buhari, Kaligra (Kaliakra) mağaralarındaki ejderhayı öldürmüştür. Bunun üzerine Dobruca kralı ve halkı Müslümanlığı kabul etmiştir. Leh ülkesindeki Sarı Saltuk lakabındaki papazı da öldürerek onun kılığına girmiştir. Artık Sarı Saltuk adıyla hüküm sürer ve buradaki halkları Müslümanlaştırır. Evliya Çelebi, Sarı Saltuk'un Anadolu'da Baba Sultan, Sarı Saltuk Sultan, Kaligra Sultan gibi adlarla tanındığını, Balkanlar'da ise Sveti Nikola olarak tanındığını belirtmektedir. Bu yüzden Balkanlar'daki Hristiyanlar Sarı Saltuk'u aziz olarak kabul etmektedirler.[42] Hacı Bektaş-ı Veli, bir gün Arafat dağında bulunan çile-hanesinden çıkmış ve "*Zemzem Pınarı"* denilen bir yere gelmiştir. Koyunlarını otlatan bir çoban görmüştür. Hacı Bektaş-ı Veli, çobanın yanına giderek, arkasını sıvazlamış ve adını sormuştur. Çoban, isminin Sarı Saltuk olduğunu söyler ve Hünkâr'a hizmet etmek istediğini söylemiştir. Hacı Bektaş-ı Veli de "*haydi, seni Rum ülkesine saldık"* demiştir.[43]

Saltuk-name'den de anlaşıldığına göre Sarı Saltuk ve aşireti, uç bölgelere yerleştikten sonra Rumeli'ye ilk geçişini Çanakkale Boğaz'ından gerçekleştirmiştir. Sarı Saltuk, alperenlerinden gizlice ayrılarak kılık değiştirmiş ve Rum diyarına yani Edirne'ye gitmek için Çanakkale boğazından (Kilaşpos) Gelibolu'ya geçmek istemiştir. Ancak kimseyi geçirmediklerini görünce papaz kıyafeti içindeki Sarı Saltuk, az ilerideki manastıra gelmiştir. Manastırda bulunanlar içki içmekteyken Sarı Saltuk, bir kenara oturarak gece olmasını beklemiş, gece olunca da bütün kefereleri öldürerek orada bulunan balıkçı kayığı ile karşıya geçmiştir. Saltuk-name'de, Sarı Saltuk'un Edirne'de başına gelen olaylar efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır. Hayatı boyunca kâfirlerle mücadele eden Sarı Saltuk, papaz kılığında bir kiliseye gider. On iki dil bilmektedir. Bütün dinleri İslam dini gibi bilmektedir. Kilisede kürsüye çıkmış ve İncil okumuştur. Onu dinleyen herkes

---

[40] Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002, s.65.

[41]Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi,* Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, Hazırlayanlar (Zekeriya Kurşun ve Seyit Ali Kahraman, vd.),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, Cilt: 2, ss.71,72.

[42]A.g.e. ss.71,72.

[43] Gölpınarlı, a.g.e. s.45.

ağlamıştır. Ancak daha sonra Saltık olduğu anlaşılmış hapse atılmış ve yakmak üzere büyük bir ateş hazırlanmıştır. Ateşe atılacağı zaman Hızır İlyas, Sarı Saltuk'u kurtarmıştır. Eline geçirdiği bir kılıç ile papazlarla, kâfirlerle cenk ederek Harcene'ye (Amasya) kadar gelmiştir.[44]

Sarı Saltuk, Edirne'ye gitmiş, daha sonra da Anadolu'ya (Amasya) tekrar dönmüştür. Bu dönemde Anadolu Selçukluların başında bulunan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kötü yönetimi, ekonomik sıkıntılar, toplumsal huzursuzluklar, isyana sebep olmuş ve her ne kadar Malya Ovası'nda isyan bastırılmış olsa bile Anadolu'da Türkmenler aleyhine bir durum oluşmuştur.[45] Sarı Saltık'ın da içinde bulunduğu ve Dobruca'ya göç eden aşiret, Türkmenlerin Çepni boyudur. İsyana çok fazla müdahil olmayan bu boy, daha sonra merkezden uzaklaşarak uç bölgelere yerleşmiştir. Nitekim Çepnilerin bir kısmının Karasi beyliğine, bir kısmının da Sinop'a yerleştiği bilinmektedir.[46] Sarı Saltuk'da on iki bin kişilik aşireti ile Anadolu'daki huzursuzluktan ve Moğol baskılarından kaçarak Karesi (Balıkesir) yöresine yerleşen bir aşiret reisidir.[47] Ömer Lütfü Barkan da dervişlerin sınır boyuna göç ettiklerini belirtmiştir.[48] Sarı Saltuk ile dönemin Selçuklu Sultanı arasında sıkı bir ilişki olduğu ve Sarı Saltuk'un, bir anlamda kaderini etkileyecek olayların içine, II. İzzeddin Keykâvus'un soktuğu bilinmektedir. Moğollara karşı sert tutum takınan II. İzzeddin Keykâvus, Türkmen boy ve aşiretlerine ise iyi tutum içeresinde olan bir Selçuklu Sultanıdır. Olaylara bakıldığında Selçuklu Sultanı, Türkmenlerin Çepniler boyu ve dolayısıyla da Sarı Saltuk ile iyi ilişkiler içerisindedir.

1261 yılında II. İzzeddin Keykavus, Moğollara ağır bir şekilde yenilince, artık Anadolu'da kalamayacağını anlamış, yakın akrabalarını yanına alarak Antalya'ya gitmek zorunda kalmıştır. II. İzzeddin Keykavus, Bizans İmparatoru VII. Paleologos'a anne tarafından yakınlığı dolayısıyla sığınma hakkı istemiştir. Bizans imparatoru, bu sığınma talebine olumlu cevap vermiş ve II. İzzeddin Keykavus'a izzet ve ikramda bulunmuştur. Bu Selçuklu sultanının Bizans'ta ne derece yakınlık gördüğü tarihçiler tarafından uzun uzadıya anlatılmaktadır. İstediği gibi serbestçe dolaşabilmekte, özel muhafızlarla dolaşmakta, yalnızca imparatorların giydiği kırmızı ayakkabı giymektedir. Hatta Bizans

---

[44] Rumi, a.g.e. ss. 27-38.
[45] Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış, Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşi Kültürü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2009, s. 43.
[46] Ocak *2002, a.g.e.* s.66.
[47] A.g.e. s.67.
[48] Barkan, a.g.m. ss.279-304.

İmparatoru, İzzeddin Keykâvus'a Selçuklu tahtını ele geçirmek isterse askeri yardımda bulunacağını da belirtmiştir. Bizans'taki bu monoton hayat zamanla İzzeddin ve adamlarını sıkmış olmalıdır ki, yakın adamları olan Ali Bahadır ve Uğurlu'yu da yanına alarak İmparatorun huzuruna çıkmış; sürekli şehir hayatından sıkıldıklarını ve *"Türk tâifesi"* olarak yaylak ve kışlak hayatına alışık olduklarını belirtmiştir. Kışın kışlayacak yazın da yaylayacak bir arazinin tahsis edilmesini istemiştir. Ayrıca buraya Anadolu'dan getirecekleri Türkmen aşiretleri ile beraber yaşamak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Bizans İmparatoru, Bizans'la Deşt-i Kıpçak arasında bugün bir kısmı Bulgaristan'da, bir kısmı da Romanya sınırları içinde ve Karadeniz'e kıyısı olan o zamanlar boş olan Dobruca arazisini tahsis etmiştir.[49] Muhtemelen II. İzzeddin Keykâvus, Bizans İmparatorundan bir yer isterken bu Türkmen boyunu hesabın içine katmış olmalıdır. II. İzzeddin Keykavus, Karesi (Balıkesir) yöresindeki bu Çepni boyunu, Sarı Saltuk liderliğinde el altından organize ederek vakit kaybetmeden Üsküdar yolu ile Bizans'a oradan da Dobruca'ya yerleştirmiştir[50]. Bu göçün yapılışı hakkında tafsilatlı bir bilgi olmamasına rağmen, on iki bin kişilik bir aşiret olduğu ve 1263-64 yıllarında gerçekleştirildiği Seyyid Lokman'ın Oğuz-name 'sinde kayda geçirilmiştir.[51]

"Sarı Saltuk uburı Rûmeli'ne
Altı yüz altmış iki idi hemân
Hep Oğuz-nâme'yi tetebbu idüp
Yazdı icmâl ile Seyyid Lokman"[52]

Diğer taraftan Dobruca'ya giderken izlenen yol konusunda Şükrü Haluk Akalın'a göre Sarı Saltuk, maiyetindeki on iki bin kişilik aşireti ile önce İznik'e daha sonra da Üsküdar'a gelmiş, oradan da Dobruca'ya geçmiştir[53]. Bu büyük göç hadisesinin başında her ne kadar Sarı Saltuk olsa bile, deniz yolu kullanılarak Üsküdar'dan Bizans'a geçme hadisesi o kadar da kolay olmasa gerekir. İşte bu noktada II. İzzettin Keykavus devreye girmektedir. Bizans İmparatorundan göç için izin alan Selçuklu Sultanı, bu kadar büyük bir aşiretin denizden nasıl geçeceğini hesaplamış ve gereken desteği sağlamış olmalıdır ki, herhangi bir sorunla karşılaşılmadan Dobruca'ya ulaşılmıştır. Dobruca, V. yüzyılda

[49] Ocak 2002, a.g.e. ss.26-27.
[50] A.g.e, ss.67-68.
[51] A.g.e, s.31.
[52] Şükrü Haluk Akalın, ''Rumeli'de Sarı Saltuk'un İzleri Ohri'deki Sveti Naum / Sarı Saltuk Ziyaretgâhı'', *Çukurova Üni. Araştırma Merkezi*, http://turkoloji.cu.edu.com.tr. (Eririşim Tarihi: 02.02.2017), ss. 70-74.
[53] A.g.m, ss. 70-74.

Hunlara, VI. yüzyılda Avarlara, VI-VII. yüzyılda Bulgarlara, XI. yüzyılda Peçeneklere ve Kıpçaklara ev sahipliği yaptığı için Anadolu'dan gelen bu Türkmen aşireti herhangi bir zorluk çekmeden bölgeye uyum sağlamıştır.[54]

Ancak bu aşiretin göç etmesi ile alakalı olarak bahsedilmesi gereken başka bir konu daha vardır. Tarihçilerin anlattıklarına göre İzzettin ve adamları Bizans İmparatoruna yönelik bir komplo hareketi içeresine girmişlerdir. Rivayet olunur ki İzzettin, Ali Bahadır, Uğurlu ve İzzettin'in dayıları ile beraber eğlenirken içkiyi fazla kaçırıp sarhoş olmuşlardır. Bu esnada adamları İzzettin'e, fırsatını bulup İmparatoru ortadan kaldırmayı başarabilirse, kaybettiği Selçuklu Sultanlığını Bizans'ta devam ettirebileceği telkininde bulunmuşlardır. Fakat bu konuşmaları İzzettin'in dayısı İmparatora ulaştırmış, İmparator da İzzettin'i cezalandırmak zorunda kalmıştır. İzzettin, Sarı Saltuk ve aşiretini Dobruca'ya yerleştirirken kendisi gitmemiş Bizans'ta kalmıştır. Ancak böyle bir planı Dobruca göçünden önce mi yapmıştır? Yoksa kendisine bağlı böyle büyük bir gücü görünce mi aklına gelmiştir? Kaynaklarda bu kadar açık ifadeler bulamamakla birlikte şunu biliyoruz ki ilerleyen zamanlarda İzzettin'i, Bizans'ın elinden kurtarıp Deşt-i Kıpçak'a götüren Altın Ordu hükümdarı Berke Han'dır. Doğal olarak Bulgarlarla ve Altın Ordu hükümdarları Berke Han ile ilişkisi olan bir Selçuklu Sultanı'nın bu planı tek başına yapmayacağı akla gelmektedir. Diğer taraftan Sarı Saltuk'un, İzzettin'in bu planından haberi var mıdır bilinmez ama Dobruca'ya yerleştikten kısa bir süre sonra bu hadise meydana gelmiştir. Bu noktada da düşünmemiz gereken konu, Sarı Saltuk'un tek görevi Dobruca'ya yerleşmek mi olduğudur? Eğer böyle olsaydı, İzzettin hapsedildikten sonra Sarı Saltuk Dobruca'da faaliyetlerine devam ederdi. Ancak Sarı Saltuk'un yolunu İzzettin'den ayırmadığı ve onunla beraber Deşt-i Kıpçak'a gittiğini biliyoruz. Tarihçi İbn Bibi'nin anlattıklarına göre Bizans İmparatoru, bu komplo hadisesini İzzettin'in dayısından haber almıştır. VIII. Mihail (Paleologos), İzzettin'in adamlarını hemen saraya çağırtarak tutuklatmıştır. Ali Bahadır'ı öldürüp Uğurlu'nun da gözüne mil çektirmiştir. İzzettin'i de birkaç gün göz hapsine aldıktan sonra, Meriç nehri ağzındaki Enez kalesinde hapsettirmiştir.[55]

Komplo hadisesi anlaşıldıktan sonra, İzzettin ve adamlarının başına gelenler Saltuk-Name'de olaylar birbirine girmiş olarak şu şekilde anlatılmaktadır. "*…Şerif'i izzetlealup makâma geldiler, nimet getürdi. Şerif ol yimişlerden yidi. Andan Şâh-ı Mârân katında karar eyledi. Ezincânip çün Şerif'i Serdâl çâha attı âleme yayıldı kim Şerif'i bir kuyuya*

[54] Ocak 2002, a.g.e. ss.30-33.
[55] A.g.e. ss.30-33.

saldılar kâfirler anı diyü. Pes Bortıkal Tekûrı'nun bir kızı varıdı, anı Şâ'bân Beğ kim tekr idi, Kostantîniyye şehrinde otururdı ol istedi oğluna. Âna Recim Melik dirlerdi. Pes Bursuk Teküri eyitti: "Gelün girü dinünüze girün vireyim. Saltıh hod helâk oldı." Didi. Pes vardır, bu sözle girü dinlerinden döndiler, kâfir oldılar. İstanbul içinde olan Müslümanlar cemi bir yire gelüp silah giydiler, sürdiler şâ'bân katına geldiler, eyittiler:'' N'içün din-i İslam'dan rücû ittünüz? Şerif nice bunun gibi kaziyeye uğradı girü sağ ve esen geldi, yine gelicek ana cevâb viresin. didiler. Şâ'bân Tekûr girü ol sözden dönüp imân getürdi. Çün oğlı Recîm / anı gördi kim kalkıdı turu geldi, atasınun kılıcıyla boynın urdı, / şehit eyledi. Müslümanlar anı görüp, gelüp Ayasofya'ya girdiler. Üç gün ceng ittiler, üç binden artuk adam helâk idüp şehid ittiler, avratların oğlanların soydılar, uryan idüp Kostantiniyye'den çıkardılar gemilere koyup getürüp Kefe diyarına bıraktılar. Çok Müslümanlar h'âr ü zâr ol illerde kaldılar. Ol la'ine Recim Tekûr diyü ad kodılar. Girü Kostantiniyye şehrinün için kefere ile toldurdılar dahı sürdiler…"[56]

Komplo girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, İzzettin yakalanarak Meriç nehri ağzındaki Enez kalesine hapsedilmiştir. İzzettin'i kurtarmak için Altın Ordu hükümdarı Berke Han, Bulgarlar'ın da desteğini alarak yirmi bin kişilik bir ordu ile Balkanlar'daki Bizans topraklarını istilaya girişmiştir. Bu büyük saldırı karşısında Bizans İmparatoru, İzzettin'in Enez kalesinden kurtarılmasına da ses çıkarmamıştır.[57]

Berke Han, İzzettin'i Enez kalesinden kurtardıktan sonra ailesi ile beraber Deşt-i Kıpçak'a götürmüştür. Sarı Saltuk da alperenleri ile beraber Dobruca'dan bu bölgeye gitmiştir. Sarı Saltuk ve aşiretinin, Anadolu'daki diğer konar-göçer Türkmen aşiretleri gibi, bu aşiretin de bir gazâ ve cihat ideolojisinin bir uzantısı olduğunu akıllardan çıkartmamak gerekmektedir. Müslüman olan Berke Han ve oğlu Nogay, Sarı Saltuk'u gaza ve fetihlerde beraber hareket etmek için yanlarında götürmüşlerdir. Diğer taraftan Sarı Saltuk, kader birliği yaptığı İzzettin'i yalnız bırakmamıştır. Saltuk-name'de olay şöyle anlatılmaktadır: *"Râvîler şöyle rivâyet idüp, eyidürler kim, Sultân Sarı Saltık ol vaktin kim Kefe diyarına geldi. Kefe'yi feth itmezden evvel idi. Zirâ kim Kefe'nün Firenk kal'ası yirinde bir muhtasar burç vardı sonra Cinevis gelüp kal'ayı / bünyâd eyledi. Pes Seyyid zamanında ol burç durırdı, Seyyid Kefe'yi alıcak toprak hisârın gâziler ile yaptılar. İçinde bir ulu cami ittiler. Hâliyâ gene câmi'dür. Kâfirler anı kilise eylemişlerdi, adına Ezentımariyye komışlardı., Kefe'de malumdur. Çünkim Seyyid Sarı Saltık toğrı Kırım şehrine geldi, üçüz*

[56] Rumi, a.g.e. ss. 66,67.
[57] Ocak 2002, a.g.e. s.35.

abdâlla dirler…" "… Ol vakt Kırım şehrinde Han-ı Tatar otururdı dahı gazâya gitmişti…"[58]

Ebu'l Hayr-ı Rumi tarafından nakledilen rivayete göre, Kırım'da Sarı Saltuk'un, İzzettin ve Kırım Han'ı ile beraber Baycu Noyan idaresindeki bir Moğol ordusunu nasıl yendikleri, Saltuk-nâme'de uzun uzadıya anlatılmaktadır.[59] Sarı Saltuk'un Kırım'da sadece derviş hayatı sürmediğini, tam tersine Nogay'ın himayesinde sürekli Bizanslılara ve Bulgarlara akınlar yaptığını anlatılmaktadır.[60] Sarı Saltuk, kader arkadaşı İzzettin'le beraber Deşt-i Kıpcak'a gelmesine rağmen yerinde durmamış sürekli fetih ve gazalara katılmıştır. Saltuk-nâme'de de anlatılan birçok olayı incelediğimizde Karadeniz'in kenarlarında sürekli seferler yaptığını görürüz. Sarı Saltuk, Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus vefat edinceye kadar on beş yıl boyunca Deşt-i Kıpçak'ta kalmıştır. Bu uzun süre içerisinde Sarı Saltuk birçok gazaya katılmakla kalmayıp zaman zaman da Anadolu'ya seferler yapmıştır. Anadolu'ya geldikçe kendi aşireti olan ve Sinop'ta yaşayan Çepnilerden de uzak kalmamıştır. *''Hatta Saltıknâme'de Sarı Saltık sık sık Sinop'tan Kırım taraflarına, Kırım'dan Sinop'a geçer''*[61] denilmektedir.

Sarı Saltuk ve Türkmen aşireti, bu kadar yıl boyunca Deşt-i Kıpçak steplerinde yaşayarak birçok gaza ve fetihlere katılmıştır. Ancak İzzettin'in vefat etmesi üzerine Sarı Saltuk ve aşireti, artık Dobruca'ya dönmeleri gerektiğini anlamıştır. Hemen hemen bu konuda tek kaynak olarak görülen Yazıcızâde: *"Türkmenlerin geçen bu süre boyunca, bir gün Dobruca'daki yurtlarına geri dönecekleri düşüncesiyle Han'ın emirlerini yerine getirerek yaşadıklarını kaydediyor"*[62] demektedir. Sarı Saltuk'un Sinop'tan Dobruca'ya geçişi ise, Saltuk-name'de de anlatılan olaylarla bağlantılıdır. Sarı Saltuk'un hem Edirne'de hem de İstanbul'da başına gelen olaylar hatırlandığında ilk iki geçişinde kullandığı yolun, O'na kapalı olduğu görülecektir. Diğer taraftan Sarı Saltuk'un aşireti olan Çepni boyunun Sinop'ta olması ve Sinop limanının Selçuklu hâkimiyetinde olması tercih sebebi olmuştur.[63]

Evliya Çelebi'den elde ettiğimiz bilgilere göre Ahmet Yesevi'nin, Hacı Bektaş-ı Veli'den Sarı Saltuk'u Dobruca'ya göndermesini istediği hadise, üçüncü geçişle

---

[58] Rumi, a.g.e. s. 156.
[59] A.g.e, ss.187-189.
[60] Yüce, a.g.e. s.99.
[61] Ocak 2002, a.g.e. s.66.
[62] Ocak 2011, a.g.e. s.32.
[63] A.g.e, s.59.

alakalıdır[64]. Çünkü ikinci geçiş, II. İzzettin'in isteği üzere gerçekleşmiş ve Sarı Saltuk, Dobruca'da kısa bir süre kalmıştır. Evliya Çelebi'nin, Sarı Saltuk ile Hacı Bektaş-ı Veli'yi ilişkilendirmesi, Sarı Saltuk'un, Kırım ve Anadolu'da yaşadığı dönemlerde meşhur derviş ve şeyhlerle olan münasebetinden kaynaklanmaktadır. Bu olay, Seyahatnamede şu şekilde anlatılmaktadır: *"Dobruca'da bir böcük vardır, anı katl edüp ibâdüllahı şerrinden emîn eyle" deyü Hacı Bektâş, Kaliğra Sultân'ın destine bir tahta kılıç ve bir seccâde ve tabl ve kudüm ve âlem ve sıraf ve def ve nakkâre verüp Kaliğra Dede kal'a-i Sinop'a gelüp alâ mele'i'n-nâs yetmiş nefer fukarasıyla postların deryâ üzre döşeyip…"*[65] Her ne kadar Seyahatname'de olaylar bir birine girmiş bir halde olsa da diğer kaynaklar göz önünde tutulduğunda kronolojik bir fikir vermektedir.

Sarı Saltuk'un Sinop'tan Dobruca'ya geçişi, Saltuk-nâme'de biraz farklı olarak anlatılır. Sarı Saltuk, deniz kenarında bir tekkeye gelmiştir. Burada daha önceden tanıştığı ve beraber gaza yaptığı üç derviş, Sarı Saltuk'u karşılamıştır. Saltuk namede bu dervişler, Küçük Baba, Orta Baba ve Büyük Baba diye isimlendirilmiştir. Sarı Saltuk, bu tekkede kırk gün kaldıktan sonra bu dervişlerle beraber Sinop'a gitmiştir. Deniz kenarında gördükleri bir gemi kaçmak istemiş ancak Sarı Saltuk gemiyi durdurmasına rağmen gemiye binmemiştir. Daha sonra yanlarına bir derviş daha gelmiş ve Sarı Saltuk'a saygı göstererek Rumeli'ye geçerek gaza yapmak istemişlerdir. Sarı Saltuk da kabul etmiş, postunu denize sermiştir. Sarı Saltuk, keramet göstererek beşi birden denizi geçmek istemiş ancak sonradan gelen derviş denize batmıştır. Sarı Saltuk, suya batan dervişi kurtarıp kenara bıraktıktan sonra üç derviş ile beraber denizi geçmiştir. *"…Bir yire çıktılar kim ol yirde bir rahip olurdı. Kiligrad dirlerdi anun adına. Ol yire anun adı birle ad komışlardı, Dobruc iline yakın idi…"*[66]

Yukarıda bahsedildiği gibi Sarı Saltuk'a Hacı Bektaş-ı Veli, Vilâyet-nâmesi'nde "*seni Rûm ülkesine saldık"* dedikten sonra Hünkâr, Sarı Saltuk'a bir yay ve yedi ok vermiştir. Ayrıca kılıç kuşandırıp yanlarına bir de seccade vermiştir. Ulu Abdal ve Kiçi Abdal isminde iki dervişi de Sarı Saltuk'a yoldaş etmiştir. Gerekli merasim yapıldıktan sonra Sarı Saltuk ve iki dervişi yola çıkarak Sinop üzerinden Karadeniz kıyısındaki Harmankaya'ya gelmişlerdir. Hacı Bektaş-ı Veli Vilayet-nâme'sinde denizden geçme olayı, diğer iki kaynağa göre biraz daha farklı anlatılmıştır. Sarı Saltuk, dervişin birini

[64] Çelebi 1998, a.g.e. s.171.
[65] A.g.e, s.171.
[66] Rumi, a.g.e. s. 30,31.

sağına birini de soluna alarak seccade üzerinde Sinop'tan hareketle Karadeniz'i geçerek Gürcistan'a gelmişlerdir. Gürcistan'da yaşanan olaylar anlatıldıktan sonra tekrar seccade üzerinde "*Kalıgra adlı bir kale"* ye gelmişlerdir.[67]

Sarı Saltuk, nihayet Kaligra kalesine ulaşmıştır. Daha sonra da Dobruca kralına gitmiştir. Dobruca, Osmanlı iskân ve fetihlerinde üst olarak kullanılmış, Türkmenler tarafından kurulmuş bir bölgedir. Dobruca'ya tekkesini kurarak harekât merkezi yapan Sarı Saltuk, Balkanlar'da ve çevresinde yapmış olduğu bütün faaliyetleri buradan yönetmiştir.

Seyahatnamede, Sarı Saltuk ile Dobruca kralı arasında geçen olay efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır. Hünkâr tarafından tahta kılıç kuşandırılarak gönderilen Sarı Saltuk, Karadeniz sahilinde türeyen ejderhayı öldürmek ve tutsak edilen Dobruca kralının kızlarını kurtarmak üzere kralın yanına gitmiştir. Sarı Saltuk, Dobruca halkının Müslüman olması şartı ile kralla anlaşma yaptıktan sonra kralın kızlarını kurtarmış, ejderhayı da öldürmüştür. Seyahatnamede Sarı Saltuk ile yalan söyleyen papazın hikâyesi de anlatılır. Bu mücadeleden Sarı Saltuk, keramet göstererek zaferle çıkmıştır. Bu keramet üzerine Dobruca kralı halkıyla beraber Müslümanlığı kabul eder. Dobruca kralına Ali Muhtar ismini vermişlerdir.[68]

Sarı Saltuk'un, Kaligra'daki ejderha öldürme efsanesi, Saltuk-nâme'nin bazı bölümlerinde anlatılmakla beraber, Nirkap ve Kaf Dağı'nda öldürdüğü ejderha efsanesi de anlatılmaktadır. Bu efsanelerdeki ana fikir, Sarı Saltuk'un kâfir beyleri İslamiyet'e davet etmesidir. Saltuk-name de kâfir beyler 'in, Sarı Saltuk'un bu konudaki şöhretini dile getirmek için *"senin nice ejderha öldürmişdir derler"* şeklindeki övgüleri yer almaktadır.[69]

Hacı Bektaş-Veli Vilâyet-nâmesi'nde ejderha öldürme efsanesi biraz daha farklı anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, ejderhaya ok ve yayla hamle yapmıştır, ancak ejderha Sarı Saltuk'u belinden sıkmıştır. Bunun üzerine Sarı Saltuk, Hızır'ı çağırmıştır. Bu esnada Hızır ile sohbet eden Hünkâr, durumu fark etmiş ve Hızır'ı, Sarı Saltuk'un yardımına göndermiştir. Hızır, Sarı Saltuk'a kılıcını hatırlatmıştır. Sarı Saltuk, tahta kılıcı ile ejderhayı öldürmüştür.[70]

Sarı Saltuk, artık herkes tarafından tanınmış, kabul görmüş, Dobruca'daki yerini sağlamlaştırmış, Dobruca kralının güvenini sağlamış, daha sağlığında efsaneleşmiş,

---

[67] Gölpınarlı, a.g.e. s.45-47.
[68] Çelebi 1998, a.g.e. ss.72-74.
[69] Yüce, a.g.e. s.222.
[70] Gölpınarlı, a.g.e, s.46.

keramet sahibi bir gazi derviştir. Dobruca'da ilk zaviyesini kurarak burayı harekât üstü yapmıştır. Dobruca'ya yerleşen bu Türkmenler, Sarı Saltuk ölünceye kadar burada yaşamışlardır. Ancak Sarı Saltuk, öldükten sonra Balkanlar'da meydana gelen siyasi olaylar ve Bulgarların Bizans topraklarına saldırmaları Dobruca'daki Türkmenlerin huzurunu kaçırmıştır. Sarı Saltuk öldükten sonra aşiretin başına geçen Halil Ece, Türkmenlerin bir kısmını gemilerle Anadolu'ya geri getirmiş ve Karesi iline yerleşmişlerdir. Dobruca'da kalan Türkmenler ki, bunlara "*Ahiryân (sona)"* ismi verilmiştir. Balkanlar'ın değişik yerlerine yerleşen bu Türkmenler, zamanla Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Halen daha Moldova'da yaşadığı bilinen ve *''Keykâvus'un adamları (Gagauzlar)'' diye isimlendirilen Türkmenlerdir.*[71] Machiel Kiel bu Türklerin, XII. yüzyılda Bizans'ın bölgeye yerleştirdiği Hristiyan Peçenek Türkleri olduğunu ifade ettikten sonra Gökçepınar, Ketenlik, Kozluca, Saltuk, Soğanlı, Üçpınar gibi Türkçe isimli Hristiyan köylerinin varlığını delil olarak göstermiştir.[72]

Sarı Saltuk'un, ölümü ile alakalı Saltuk-nâme'de birkaç efsanevi olay anlatılmaktadır. Sarı Saltuk da babası gibi önce suyuna zehir konularak sonra da hançerlenerek öldürülmüştür. Diğer bir rivayet ise kuru bir dut ağacını yeşertmiş ve ağacın dibinden su çıkararak kırk keramet göstermesi ölümüne sebep olmuştur. Sarı Saltuk'un Saltuk-nâme'de defnedildiği yerin Baba Eski olduğu hikâye edilse de mezarının nerede olduğunun bilinmediğine dair hikâyeler de anlatılmaktadır. Ancak Sarı Saltuk ölmeden önce yedi adet tabut yaptırılmasını istemiş ve Baba Eski'deki türbede bekletildikten sonra gelen beylere birer tane verilmesini söylemiştir.[73] Evliya Çelebi de seyahatnamesinde tabut sayısı ile ilgili hususu Saltuk-nâme'deki gibi bahseder: *"Ba'de's-seyâha yine bu Pirevadi mahallinde kazanda tabl olduğu mahalde merhum olup kendilerinin vasiyetiyle yedi tâbûta koyup yedi kral yedi tâbûtu alup bir cesed-i şerîfîn Babadağı'na getirüp ter ü tâze defn ederler. Biri İdrone kral Edrine kurbunda Babaeskisi'nde defn ederler. İlâ hâze'l-ân defn olunandan berü şeb u rûz kandili sönmemiştir. Bir tâbût Moskov diyârında, bir tâbût Leh diyârında… Hulâsa-i kelâm Seyyid Muhammed-i Saltık Bay'ın yedi yerde medfûn olmasının aslı odur."*[74] Sarı Saltuk'un, tabut sayısı ile alakalı olarak Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi'nde ise, sayı belirtilmemekle beraber birden fazla olduğu anlatılmıştır. "*Ölürken*

[71] Ocak 2011, a.g.e. s.33.
[72] Machiel Kiel, "Dimetoka", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1994, Cilt:9, s. 307.
[73] Yüce, a.g.e. ss.208,209.
[74]Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu, (Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, Cilt: 3, s. 173.

bana muhip olanlarınız, birer tabut yaptırsın, koyup gitsin, birbirinizle çekişmeyin, ben, hepinizin tabutunda bulunurum diye vasiyet etti."[75]

Ancak Ahmet Yaşar Ocak, Sarı Saltuk'a ait mezar ve türbelerin yediden fazla olmasına rağmen, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde neden yedi adet olduğunu belirtmesinin sebeplerini izah ettikten sonra Sarı Saltuk'a ait mezar ve türbeleri tek tek anlatmıştır[76]. Diğer taraftan Sarı Saltuk'un ölüm tarihi ile alakalı olarak Ocak, Arap kaynaklarına göre yaklaşık 1293 olduğunu belirtmiştir[77]. Machiel Kiel, Saltuk-nâme'de anlatılan olaylarla ilişkilendirerek Sarı Saltuk'un 1297-98 yılına kadar yaşadığını belirtir. Ayrıca Kiel, Serrâc'dan aktardığı rivayet ile de Sarı Saltuk'un yetmiş yaşına kadar yaşadığını ve 1300-1301 yılında öldüğünü belirtmiştir.[78]

1. 2. Seyyid Ali Sultan: (1310 / 1402)

XIV-XV. yüzyıllar arasında Kalenderi gazi dervişleri içerisinde tipolojik özellikleri daha çok tahlil edilebilen Seyyid Ali Sultan, bugün Yunanistan'da kalan Dimetoka'da Ruşenler Köyü yakınında kendi adına yaptırdığı tekkesi ile ünlenmiştir

Seyyid Ali Sultan ile alakalı araştırmalarını yayımlayan Bedri Noyan, Mısırda Arapça olarak basılan kitabın sahibi Ahmet Hamdi Zeza Paşa'yı kaynak göstererek, *"Seyyid Hüseyin Ata oğlu Seyyit Ali Sultan'dır ve Hızır Lala diye lakablanmıştır"* dedikten sonra doğumunun miladi 1310, ölümünün miladi 1402 olduğunu belirtmiştir.[79] Her ne kadar keramet motifleri ile süslü bir anlatıma sahip olsa da Seyyid Ali Sultan'ı anlatan tarih, kendi adına yazılan velayetnamededir. Bu bağlamda Seyyid Ali Sultan, diğer gazi dervişlerin hem ortak özelliklerini taşıyan hem de kendine has özellikleri olan ve tarih sahnesinde bu anlamda iz bırakan Horasan Erenleri'ndendir. Adına yazılan velayetnameye bakıldığında doğum tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamakla beraber, O'nun nasıl bir hayat tarzı ve gayeye sahip olduğu üzerinde durulduğu görülmüştür. Şu ifadeler konuya açıklık getirmektedir. *"Amma ba'd malum ola ki Rum ilini fetheyleyen gazi erenleri ne veçhile tarihte ceht eyleyüp gayret kemerin miyanlarına muhkem bend ederek burhan ve*

[75] Gölpınarlı, a.g.e. s. 47.
[76] Ocak 2011, a.g.e. s.98.
[77] A.g.e. s.32.
[78] Machiel Kiel, ''Sarı Saltuk'', *DİA*, İstanbul 2009, Cilt:36, ss.147-150.
[79] Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli Sultan) Vilayetnamesi,* Ayyıldız Yayınları, Ankara 1991, s.3.

kerametler izhar edüp cihanda nice nice remz ve rumuzatlar gösterdiler ve ol sebepten ravza-i mübarekleri dem be dem ziyaret olunup mü'min muvahhid-i pak itikatlar mu'tekid ve mukayyet olup ve nice müşkilatları hallolarak murada vasıl olurlar"[80] denilmektedir.

Ancak velayetnamesindeki bilgiler çerçevesinde Rıza Yıldırım, Seyyid Ali Sultan'ın 1412 yılında hayatta olduğunu belirtmiştir.[81] Seyyid Ali Sultan'ın efsanevi kişiliğini ifade eden velayetnamesine bakıldığında, onun Hz. Peygamberin neslinden geldiğini rivayet etmiştir. Ancak Çelebi Cemaleddin Efendi Seyyid Ali Sultan'ın, Hacı Bektaş Veli'nin oğlu olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan da Kadıncık Ana'nın, Seyyid Ali Sultan'ın annesi olduğunu belirtmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Bedri Noyan, Seyyid Ali Sultan'ın babasının Horasan Erenlerinden Seyyid Hüseyin Ata olduğu konusunu rivayet etmiştir. Konu incelendiğinde Hz. Peygamberin neslinden olması Seyyid Ali Sultan'ın kendi ağzından söylemesidir. Velayetnamenin dışında bunu doğrulayan başka bir rivayet yoktur. İkinci olarak Hacı Bektaş Veli, hiç evlenmemiştir ki oğlu olsun. Üçüncü olarak da rivayetin Bedri Noyan'a ait olması ve başka bir rivayet bulunmamasıdır.[82] Bunlara ilaveten Haşim Şahin de Seyyid Ali Sultan'ın Musa Çelebi tarafından verilen berat belgelerine dayanarak 1412 tarihinde hayatta olduğunu ve uzun bir ömür yaşadığını belirtmektedir.[83]

Yukarıda Seyyid Ali Sultan'ın doğum tarihi ile ilgili rivayetleri değerlendirdiğimizde O'nun doğumu ile zaviyesinin kuruluşu arasında bir bağlantı olduğu gerçeği inkâr edilmemiştir. Kaynakların yetersizliği sebebi ile Seyyid Ali Sultan'ın kaç yaşında olduğunu tahmin etmek mümkün olmamaktadır. Konuya vefat tarihi açısından yaklaştığımızda da kesin bir bilgiye varmak da mümkün görünmemektedir. 1412 tarihli Timurtaş Paşa veya Saruca Paşa'ya ait belgede geçen *"… rinde mektub… ben dahi eline nişân-ı hümâyûn verdüm ki …"* ifadesi, Seyyid Ali Sultan'ın hayatta olduğunu göstermektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Bedri Noyan, Seyyid Ali Sultan'ın doğum tarihini 1310 diye kayıtlamıştır. 1310 doğum tarihi olarak kabul ettiğimizde Seyyid Ali Sultan'ın 50-60 yaşlarında iken zaviyesini kurduğunu söylememiz gerekir ki, bu durumda da zaviye mülknâmesini 90 yaşında almış olmalıdır. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi Rıza Yıldırım'ın, Seyyid Ali Sultan 1412 yılında hayattaydı kaydını kabul edersek, O'nun 112 yaşında olduğunu kabul etmek durumunda kalırız. Diğer taraftan yukarıda da belirtiğimiz

[80] Rıza Yıldırım*, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velayetnamesi,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, ss.13,14.
[81] A.g.e. s.157.
[82]Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s.82.
[83] A.g.e. s.85.

şekliyle Haşim Şahin, Seyyid Ali Sultan'ın 1412 tarihinden sonra da yaşadığını ifade etmektedir. Sonuç olarak insan ömrü göz önünde tutulduğunda, Seyyid Ali Sultan'ın 1310 yılında doğduğu fikri mümkün görülmemektedir.[84]

Balkanlar coğrafyasında hatırı sayılır bir iz bırakmış Seyyid Ali Sultan, Bektaşi tarikatı içerinde Kızıl Deli olarak ünlenmiş ve yüz yıllar boyunca isminden söz ettirmiştir. Seyyid Ali Sultan'ın Anadolu'ya gelinceye kadar Horasan'da yaşadığının dışında şimdilik herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak kendi adına yazılan velayetname başta olmak üzere, Seyyid Ali Sultan'ın, rüyasında Hz. Peygamber'den aldığı emir ile Balkanları fethetmek için, Balkanlar'ı fethetme fikri olan Yıldırım Bayezid'e, yardım etmek üzere kırk arkadaşı ile Anadolu'ya geldiği belirtilmektedir[85]. Ancak konu ile alakalı tartışmalara bakıldığında, Seyyid Ali Sultan' ın Orhan Gazi'ye mi ya da Yıldırım Beyazıt'a mı yoksa I. Murat'a mı yardım etmek üzere geldiği meçhuldür. Haşim Şahin'e göre, Velayetnamenin farklı nüshalarındaki olayların kronolojik sırasına bakıldığında Seyyid Ali Sultanın, Orhan Gazi devrinde yaşadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Seyyid Ali Sultan'ın hareketli kişiliği ve uzun yıllar yaşaması, I. Murat ve Yıldırım Bayezid dönemine de yansımıştır. Velayetnameden anlaşılacağı üzere Seyyid Ali Sultan, Anadolu'ya ilk geldiğinde Hacı Bektaş Veli ile temas kurmuş, Hacı Bektaş Veli'den aldığı emir ile Balkan fetihlerine katılmıştır.[86]

Diğer taraftan Seyyid Ali Sultan'ın, Hacı Bektaş Veli ile olan münasebetinin yanında Abdal Musa ile olan münasebeti de önemlidir. Velayetnamesine göre Abdal Musa'dan aldığı icazet ve dua ile Rumeli'ne gitmiştir.

"... 'Niçün gerü çekildinüz? Hey gaziler, gelün görün, haranı tolu durur. Siz bu haranıdaki yemekleri birinüz yirüz sanurdınuz. Yine toptoludur.' Geldiler gaziler temaşa eylediler. Bildiler ki bu er gerçek velidir. Gazi Umur Beg geldi didi kim: 'Şimdengiru biz sana çağırınız efendüm, himmet eyle!' didi.

Abdal Musa Sultan eyitdi:

'Bir börk getürün. Umur Beg'e giydirelüm.' didi. Bir kızıl börk getürdiler. Umur Beg'ün başına giydirdiler.

'Gaziler şimdengirü buna Gazi Umur Beg din' didi.

---

[84] Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", *TKVHBVA Dergisi*, Ankara 2010, Sayı:53, ss. 92,93.
[85] Yıldırım 2007, a.g.e, s.162.
[86] Şahin, a.g.e. s.83.

'Varsun bu beg gazi olsun gayru. Şimden sonra gazilik virüp dururuz.' didi.

Gazi Umur Beg eyitdi:

'Bize bir yadigâr virün, Sultanım'. didi.

Sultan eyitdi:

'Şol Kızıl Deli'yi size virdük. Alun gidün'. didi.

Bu gaziler kalkdılar:

'Gider misin baba didiler.'

Kızıl Deli Sultan işaretle 'Giderun' didi.

Abdal Musa Sultan çağırup bir ağaç kılıç sundı. Kızıl Deli Sultan aldı, öpdi başına kodı. Andan sonra yüridiler."[87]

Abdal Musa Velayetnamesindeki bu pasajdan da anlaşılacağı üzere Seyyid Ali Sultan ile Abdal Musa, birbirini çok iyi tanımaktadırlar. Yine velayetnameden anlaşılacağı üzere Seyid Ali Sultan ile Abdal Musa aynı anda Hacı Bektaş Veli'nin dergâhında bulunmuşlardır.[88] Kendi dergâhında faaliyet gösteren Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan'nın da şeyhidir.[89] Seyyid Ali Sultan'ı iyi tanıyan Abdal Musa, Gazi Umur Bey'in isteğini geri çevirmemiştir. Umur Beye gazilik unvanı vermiş ve Seyyid Ali Sultan'a da tahta kılıç vererek Balkan fethine göndermiştir[90]. *"Gazi Umur Bey'in denizcilikte hayli ileri gittiği ve zaman zaman taht mücadelelerinde Bizans'ın iç işlerine karıştığı, hatta bu süreçte ileride Seyyid Ali Sultan'ın tekkesini kuracağı Dimetoka'da dahi bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Abdal Musa Velayetndmesi'ndeki bilgilerin gerçeklik payı göz önüne alındığında Seyyid Ali Sultan'ın 1348 yılında öldüğü bilinen Gazi Umur Bey ile dostluk kurduğu ve onun Rumeli'ye geçişleri sırasında yanında olabiIeceği söylenebilir."*[91]

Ancak Seyyid Ali Sultan'ın Balkanlardaki fetih hareketi, Karesi beyleri ile olan münasebetinden sonra başlar. Kızıl Deli, kendi adına yazılan Velayetnamede her ne kadar Yıldırım Bayezid olarak ifade edilse de,[92] Orhan Gazi'nin Balkan fethi ile alakalı yapmış olduğu toplantıya katılmıştır.[93] Bu savaş toplantısında Seyyid Rüstem Gazi, Balkanların fethi ile alakalı düşüncesini söylemiştir. Zaten dikkatleri üzerine çeken Seyyid Ali Sultan, Orhan Gazi'nin güvenini kazanmıştır. Seyyid Ali Sultan'ın yaptığı plana uygun olarak

---

[87] Abdurrahman Güzel, *Abdal Musa Velayetnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.148.
[88] A.g.e, s.147.
[89] Şahin, a.g.e, s.83.
[90] Güzel, a.g.e, s.148.
[91] Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2009, Cilt:37, s.48.
[92] Yıldırım 2007, a.g.e, s.15.
[93] Şahin, a.g.e, s.84.

padişah, sol taraftan harekete geçmiş ve yedi kale fethetmiştir. Bunun yanında binlerce esir almıştır. Bol miktarda ganimet ele geçirmiştir. Diğer taraftan Seyyid Ali Sultan ve kırk eri, Çardak üzerinden denizi hızlı bir şekilde geçerek, Rum ilini fethetmek isterler.[94] Günümüze kadar nesilden nesile anlatılarak gelen ve Çardak yöresinde yaşayan insanlar tarafından bilinen ilginç bir olay meydana gelir. Çardak sahilinde bulunan geminin kaptanı Seyyid Ali Sultan ve erlerini, gemi ile karşıya geçirmek istemez. Kıyıdan uzaklaşmaya başlar. Geminin uzaklaştığını gören Seyyid Ali Sultan, eline aldığı kumları denize atarak üzerinde yürümeye başlar. Yapmış olduğu yanlışı anlayan gemici, hemen geri döner ve kıyıya yanaşır. Seyyid Ali Sultan'dan af dileyerek gazileri, Gelibol (Gelibolu)' a geçirir. Karşıya geçen Seyyid Ali Sultan, buradaki kalenin yanına gelince bir nara atar. Gazinin bu narası ile bir deprem oluverir. Korkudan birçok kâfir öldüğü gibi bazıları da Müslüman olurlar. Kale duvarları, yıkılır. Gaziler, kaleyi fethederler.[95] Gelibolu'nun fethinden sonra ordunun ikiye ayrıldığını biliyoruz.[96] Velayetnameden anladığımıza göre Seyyid Ali Sultan, Gazi Evrenos ile beraber sol koldan hareket ederek, Keşan, İpsala ve Dimetoka'yı da fethetmişlerdir.[97] Seyyid Ali Sultan, Balkanlarda uzun yıllar yapılan fetih hareketine kerametleri ile maddi ve manevi destek vermiştir. Bir süre sonra gaziler ordusunun başına yakın arkadaşı Gazi Evrenos'u geçirerek fetihlerin devam etmesini istemiştir. Daha sonra da bizzat kendisinin de katılarak fethedilen Dimetoka'nın, yakınlarındaki Kızıl deli ırmağının yanına tekkesini kurmuştur.[98] Hemen hemen bu tarihlerde (1333-1355) Stefan Duşen, Rumeli'de Doğu Rodop bölgesini hâkimiyet altına almak için sürekli savaş düzenlemektedir. İşte tam bu noktada Umur Bey, devreye girmiştir. Bizans da Sırp akınlarını Aydınoğlu Umur Bey'den, daha sonra da Orhan Bey'den yardım alarak durdurmuştur. Aydınoğlu Umur Bey, 1344 yılında Gümilcine'yi feth ettikten sonra boşalan bu bölgeye, Anadolu'dan gelen Türkmenler yerleştirilmiştir.[99]

Burada ürerinde durmamız gereken bir konu da Velayetnamede keramet motifleri ile anlatılan fetih hareketlerinin gerçeğe uygun olup olmadığıdır. Çünkü olay örgüsü Seyyid Ali Sultan, Seyyid Rüstem Gazi ve Gazi Evrenos arasında bir hiyerarşi kurularak ve her bir kişiye roller belirleyip karıştırılarak anlatılmaktadır. Velayetnamede olayları

---

[94] Yıldırım 2007, a.g.e, ss.15,16.
[95] A.g.e, s.16.
[96] A.g.e, s.83.
[97] A.g.e, s.83.
[98] Şahin, a.g.e, s.85.
[99] Ayşe Kayapınar ve Bilge Kaya Yiğit, "Gazi Kırcaali Baba", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* Kırklareli 2018, s.140.

anlatan, doğal olarak Seyyid Ali Sultan'ı da komutanların ve askerlerin öncüsü yapmıştır. Velayetnamedeki olay örgüsüne bakıldığında, Seyyid Ali Sultan, Süleyman Paşa ile Çardak'tan hareketle Gelibolu'ya geçmişlerdir. Seyyid Ali Sultan'ın bir narasıyla deprem olur ve kale yıkılmıştır. Gelibolu feth edilmiştir. Arkasından Bolayır, daha sonra da velayetnameden anlayamadığımız yerler alınmıştır. Bir müddet sonra İpsala ve Fere alındıktan sonra birden kendimizi Via Egnatina'da buluyoruz. Daha sonra kuzeye doğru gidilmiştir. Dimetoka ve Edirne fethedilmiştir. Bulgaristan'daki fetihler anlatıldıktan sonra Seyyid Rüstem Gazi'den bahsedilmeye başlanmıştır. Velayetnamede anlatılan bu olaylar ile tarihi bilenen olaylar karşılaştırıldığında, bazı çelişkili anlatımlar ortaya çıkmaktadır. Gelibolu'nun fethi sırasında bahsedilen deprem, 1354 yılında meydana gelmiştir. Süleyman Paşa'nın ölümü, 1357'dir. Edirne'nin fethi 1361'de gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Velayetnamede, Süleyman Paşa ile Kantakuzenos hizbinin Balkanlar'da yapmış oldukları faaliyetler hiç anlatılmadığı gibi Osmanlı sultanlarının, Balkanlar'da bizzat yaptıkları fetihlerden de bahsedilmemektedir. Sultanların görevi, Horasan Erenlerinin söylediklerini yapmaktan öteye geçmemiş görünmektedir. I. Murat'tan hiç bahsedilmediği gibi, olaylar efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak Velayetnamedeki bu anlatım, elde bulunan tahrir defterleri ve kaynaklarda doğrulanmamaktadır.[100]

Bektaşi geleneği içeresinde oldukça öneme sahip Seyyid Ali Sultan, tekkesini kurduğu ve yaşadığı bu bölgeye atıfla Kızıl Deli lakabıyla da ünlenmiştir. Tarikatı içerisinde oldukça yüksek mertebeye sahip Kızı Deli, *"Rum ilinin gözcüsü Seyyid Ali Sultan"* olarak bilinir. Asırlardır binlerce tarikat mensubu kişiler tarafından ziyaret edilen Kızıl Deli'nin tekkesi, Bektaşi tarikatı içerisinde en önemli beş tekkeden biri olarak kabul edilir. Diğer taraftan Bektaşi tarikatı tarafından, Kızıl Deli'ye verilen *"Aşçılık Postu"* seyyid Ali Sultan ile bütünleşmiştir. Bektaşi tarikatının yeni yeni kurulduğu yıllarda Balkanlar'da büyük fetihlere katılan ve tekkesini kurarak manevi anlamda ''canlar uyandıran'' Bektaşi geleneğine büyük katkılar sağlayan Seyyid Ali Sultan'ın, tarikat içerisinde bu kadar güçlü bir yere sahip olması doğal karşılanmaktadır.[101] Bedri Noyan, Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'ye geçtikten sonra 1397'de Dimetoka'da Kızıl Deli ırmağının kenarında güzel bir tepe üzerine dergâhını kurduğunu belirtir.[102] Ancak arşiv belgelerinden

---

[100] Iréne Beldiceanu-Steinherr, ''Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699*, (Ed. Elizabeth A. Zacharıadou), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, ss.54,55.
[101] Yıldırım 2007, a.g.e, ss.23,24.
[102] Noyan, a.g.e. s.3.

hareketle Seyyid Ali Sultan, Rumeli'de yapılan fetihlerde yer almış, manevi yönü yüksek gazi-derviştir. Bu özellikleri sebebi ile dönemin hükümdarı tarafından Dimetoka bölgesinde zaviye kurmasına müsaade edilmiştir.[103] Kızıldeli Zaviyesi'nin ne zaman kurulduğu arşiv belgelerinde bulunmamaktadır. Ancak, Kara Timurtaş Paşa veya Saruca Paşa zamanında kurulduğu, Sultan I. Bayezid'in 1401 veya 1402 tarihinde verdiği mülknameyle hukuki statüye kavuşturulmuştur. Ayrıca Musa Çelebi tarafından 1412 tarihinde Kızıl Deli'ye muafiyet nişanı verilmiştir.[104] *"… Tanrı Dağı'nda Daru Büki ve Büyük Viran ve Tırfıllu Viranı hudûdı ve sınorı ile mezkûr Kızıl Delü'ye virdim …"*[105] Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinde bu kaydı doğrulayan ve 1568 ve 1570 yıllarında tutulan üç adet defter mevcuttur. Bunlardan biri mufassal tahrir defteri, diğer ikisi vakıf defteridir, bulunmaktadır. Bu defterlerde, 1486 yılında 50 kişi kayıtlıdır. 10 kişisi doğrudan evlad-ı sahib-i vakf olarak kaydedilmiştir. 1455 yılındaki kayıtlarda Seyyid Ali Sultan'ın, Gülşehri, İlyas, Bilal, İshak ve Sinan isminde beş oğlu olduğu görülmektedir. Beş oğlundan olan 10 erkek torun kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde derviş sayısı 40 olarak kayda geçirilmiştir. 1519 yılı kayıtlarına göre Kızıl Deli Zaviyesinde, Seyyid Ali Sultan'ın soyundan gelen 18 derviş, 16 evlad-ı sahib-i vakf olmak üzere 34 kişi bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda tutulan kayıtta 93 kişi bulunmaktadır. Bunlardan 33 kişisi deviş, 60 kişisi Kızıl Deli'nin soyundandır.[106] "*Ancak XVI. yüzyıla ait bir Niğbolu mufassal defterinde Kızıl Deli'nin oğlu Mehmed ile onun üç oğlu Sultankulu Dede, Bayram Dede ve Devran Dede'nin Pınari Mehmed Dede adlı mezranın tasarrufu sebebiyle kaydının geçmesi, aile fertlerinin etki alanının Kuzey Bulgaristan'a uzandığını göstermektedir. XVI. yüzyılda zaviyenin şeyhi olanlar sırasıyla Gülşehri'nin oğulları Ahi Evren ve Bahşayiş'tir."*[107]

Bektaşi tarikatı içerisinde bu kadar öneme haiz Seyyid Ali Sultan, bir anlamda XV. yüzyılın Hacı Bektaş Velisi kabul edilebilir. Çünkü XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da Heteredoks anlayışı hâkim kılan Hacı Bektaş Veli'nin mesajı, Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'ye geçmesi ile beraber hızla yayılmıştır.[108] Tanrı Dağı'na tekkesini kuran Seyyid Ali Sultan, Balkan coğrafyasında isimleri bilinmeyen iki bin civarında mürit yetiştirmiştir.

---

[103] Bilgili, a.g.m. s.98.
[104] A.g.m. s.110.
[105] Ali Sinan Bilgili ve Selahattin Tozlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (1401-1852),* (Ed.Gıyasettin Aytaş), Hazar Reklam, Ankara 2010, s.36.
[106] Ayşe Kayapınar, "Trakya-Doğu Rodop Bölgesinde Alevi-Bektaşi Zaviyeleri (XV-XVI. Yüzyıllar)", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,* Ankara 2018, Sayı:18, ss. 11,12.
[107] A.g.m, s. 12
[108] Rıza Yıldırım, ''Muhabbetten Tarikata: Bektaşi Tarikatı'nın Oluşum Sürecinde Kızıldeli'nin Rolü'', *Türk Kültürü ve HBVAD*, Ankara 2010, Sayı:53, s.170.

Bu müritler, günümüze kadar Bektaşi geleneğini devam ettirmenin yanında Seyyid Ali Sultan'dan aldıkları gaza bayrağını en uç noktalara taşımıştır. Seyyid Ali Sultan, Sarı Saltuk'tan sonra Balkanlar'ın fethine katkı sağlayan önemli bir gazi derviştir.[109]

Rumeli'nin fethinde ortaya çıkan Seyyid Ali Sultan'ın kişiliği, birkaç ana başlık altında özetlenebilir. Birinci olarak, Seyyid Ali Sultan, Hacı Bektaş Veli'nin en önemli manevi mirasçısıdır. Bektaşi inancına göre bu miras, Seyyit Ali Sultan'a Abdal Musa kanalıyla gelmiştir. İkinci olarak ise Anadolu'da bulunan ve Hacı Bektaş Veli'den alınan emanet, Seyyid Ali Sultan eliyle Rumeli'ye aktarılmıştır. Rumeli'ye aktarılan Bektaşiliğin manevi mirası, popüler-mistik halk İslam'ının oluşmasına katkı sağlamıştır. Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'de kurduğu tekke, Bektaşiliğin Balkanlardaki şemsiyesi olmuştur. Üçüncü olarak, Seyyid Ali Sultan'dan sonra mirası devam ettirecek olan Balım Sultan ilişkisidir. Tüm geleneksel kaynaklar önemine binaen Balım Sultanı, Seyyid Ali Sultan'a bağlama gayretindedir. Çünkü Balım Sultan, Bektaşi tarikatı açısından oldukça fazla önem oluşturmaktadır. Dördüncü olarak ise, Seyyid Ali Sultan'ın vefatından sonraki aşamadır. Bektaşi geleneği, Seyyid Ali Sultan'ın kurmuş olduğu tekke sayesinde büyüyerek gelişmiştir. Seyyid Ali Sultan'ın dergâhı, vefatından sonra Bektaşiliğin en önde gelen merkezlerinden bir olmuştur.[110]

Seyyid Ali Sultan, gaziliği yanında kerametleri ile de ön plana çıkmış gazi-derviştir. Keramet anlayışı, popüler-mistik halk İslam'ı olarak nitelendirdiğimiz Bektaşilik inancında da oldukça fazla önem arz etmektedir. Doğal olarak Seyyid Ali Sultan'da da keramet anlayışı zirve yapmıştır. Her ne kadar veliler, kerametlerini gündemde tutmak istemeseler bile halk, velilerle keramet anlayışını özdeşleştirmişlerdir. Dolayısı ile halk arasında birçok keramet motifi dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiştir. Kendinden önceki ve sonraki velilerde olduğu gibi Seyyid Ali Sultan'da da gazilik ve keramet, tipolojik bir özellik olarak ortaya çıkar. Çoğu zaman velinin bünyesinde gerçekleşen kerametler, onun yüzyıllarca yaşamasını sağlamıştır. Seyyid Ali Sultan'ın Velâyetnamesinde, rüya ile ilgili keramet motifleri oldukça fazla önem taşımaktadır[111]. Seyyid Ali Sultan'ın sağlığında ve öldükten sonra ismi etrafında onlarca keramet motifi oluşturulmuştur. Bu kerametler dilden dile dolaşarak yaygınlaşmış ve kalıcı hale gelmiştir.

---

[109] Şahin, a.g.e, ss.88,89.
[110] Yıldırım 2010, a.g.m. s.186.
[111] Yıldırım 2007, a.g.e. ss.100.

Daha sonraki yüzyıllarda Bektaşi dervişleri tarafından yazıya aktarılan keramet motifleri ile Seyyid Ali Sultan, gazi-derviş tipolojisi olarak ön plana çıkmıştır.[112]

Seyyid Ali Sultan'ın ne zaman öldüğü konusu da tartışmalıdır. Rıza Yıldırım, 1412 yılda hayatta olduğunu belirtmiştir.[113] Bedri Noyan, Zeza Paşa'nın kitabını kaynak göstererek 1402'de öldüğünü belirtmiştir.[114] Haşim Şahin, Musa Çelebi'den Seyyid Ali Sultan'a verilen beratı kaynak göstererek 1412'den sonra da yaşadığını belirtmiştir.[115] Seyyid Ali Sultan'ın ölüm ve doğum tarihlerine, tarihi kayıtlar ile karşılaştırıldığında ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği anlaşılmaktadır.[116]

1.3. Otman Baba (1378-79 / 1478):

XV. yüzyılda Anadolu'ya geldikten sonra Balkanlar'a geçen Otman Baba'nın, hayatı ile bilgileri, ölümünden beş yıl sonra kaleme alınan Vilâyetnâmesinden öğreniyoruz. Ömrünü Otman Baba'nın yanında geçiren halifesi Küçük Abdal tarafından 1483 yılında yazılan Vilâyetnâme-i Otman Baba, Vilâyetnâme-i Şâhî ya da Vilâyetnâme-i Sultan Baba olarak da bilinmektedir.[117] Asıl adının Hüsam Şah olduğu bilinmekle birlikte Otman Baba lakabıyla meşhur olmuştur. Velâyetnâmesindeki metinlerden açıkça anlaşılacağı üzere Otman Baba, 1378-9 tarihinde doğduğuna kesin olarak bakılmaktadır.[118] Ayrıca Otman Baba'nın, cömert bir kişiliğe sahip olmasından dolayı Ganî Abdal isminin verildiği de rivayet edilmiştir. Velâyetnamesinde çocukluğu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. İsmini soran Tırnova kadısına, Somun Abdal cevabını verecek kadar rahat bir kişiliğe sahiptir.[119] Bayram Durbilmez'in Muhiddin Abdal'ın divanından aktardığı şiirin ikinci kıtasında, Otman Baba'nın cömertliğinden kaynaklanan "*Gani*" isminin de kullanıldığını teyit etmektedir:

"…Şahum da rehberüm oldı
Heman Kıblen nurum oldı
Gani Otman pirum oldı

---

[112] Yıldırım 2007, a.g.e, s.33.
[113] A.g.e. s.137.
[114] Noyan, a.g.e. s.3.
[115] Şahin, a.g.e. s.85.
[116] Bilgili, a.g.m. ss.92,93.
[117] Şahin, a.g.e. s.151.
[118] Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşi Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1983, s.16.
[119] Şahin, a.g.e. s.151.

Anun etegin tutdım ben…"[120]

Diğer taraftan Otman Baba mı, yoksa Osman Baba mı konusu da araştırmacılar arasında tartışılagelmiştir. Genel olarak araştırmacıların kanaati, Osman isminin değişikliğe uğrayarak Otman olduğudur. Ancak Ayşe Kayapınar, Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlardan hareket ederek Otman Baba ile Osman Baba'nın farklı kişilikler olduğunu ifede etmiştir. Harita üzerinde yapılan araştırmalar ile her iki zaviyeninde farklı yerlerde olduğunu belirtmiştir.[121] Otman Baba'nın mezar taşındaki şu kayıt, ismiyle ilgili meseleye açıklık getirmektedir.

"Şâh-ı İklimi kerâmet memba'ı Osmân baba
Rûm eli içre kerâmâtı bulup neş ü nemâ
Cümle Pirân-ı tarikatın şâhı hem sultândır
El alanlar bu tarik içre olur gamdan rehâ
Tahir irfân evliyâlar Şâhı Kutbü'l-ârifin
Hem dahi bahr-ı kerâmet mahzen-i sırr-ı Hudâ
Hânkâh-ı dergehinde aşkla cân u başla
Hizmetinde bendelerdir nice a'la gedâ
Horasan'dan yedi yüz doksanda huruç eyleyüp
Nice abdâl ile geçip Rumeli'ye hâliyâ
Seyyidâ olsun duâ fevtine târih diyelim
Hem sekiz yüz seksen üçde göçdi şol Osmân Baba"[122]

Ancak Hasköy'de türbesi bulunana Otman Baba'nın, mezar taşında yazılan tarih ile ilgili bilgilere bakıldığında 790/1388 yılında Horasan'dan çıktığı ifade edilmektedir. Otman Baba Velâyetnâmesinde ise: "Ey *tâlibân-ı velâyet ve ey âşikân-ı abdâlân hakka'l-yakîn ve âgâh olun kim tarih-i nebeviyyenün sekiz yüz otuz üçü yılından sonra Rum vilâyetine bir kutbu'l-aktâb zâhir oldı".*[123] Şeklinde ifade edilmektedir. Ocak, Otman Baba'nın 1402 tarihinde Timur'la beraber Anadolu'ya gelerek Germiyan, Saruhan çevresinde uzun bir müddet dolaştıktan sonra II. Mehmed'in valiliği sırasında Manisa'da

---

[120] Bayram Durbilmez, "Muhyiddin Abdal'a Göre Hacı Bektaş ve Otman Baba", Gazi Üniversitesi Tür Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998), Ankara 1999, s.101.
[121] Kayapınar, A.g.m, s. 29.
[122] Gökhan Yurtoğlu, "Otman Baba'nın Tarikatına Dair", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, Ankara 2016, Sayı: 80, ss.139-140.
[123] Yunus Yalçın, "Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2008, s.61, v.A9b.

da bulunduğunu ifade etmektedir.[124] Biraz daha farklı ifadelerle Karamustafa, en yakınındaki müritlerinin dahi Otman Baba'nın, Anadolu'ya gelinceye kadarki geçmişini bilmemekle beraber, muhtemelen Timur'un, Anadolu'ya yapmış olduğu sefer (771-807 / 1370-1405) sırasında yahut daha sonraki bir tarihte gelmiş olabileceğini belirtmiştir.[125] Kılık kıyafeti harap bir vaziyette, kendine has tıraşı, tabiatüstü halleri ile yaşadığı toplumun dikkatini çeken Otman Baba'nın, Horasan'da iken; *"Bi-mekân ve bi-nişân idi; gâh dağda ve gâh taşta, gâh külhânda, gâh virânda ve gâh imarette, gâh harabatta, gâh mescidde kimse onun halinden haberdar değil idi"*.[126] Ancak Anadolu'daki siyasi çalkantıların en yoğun olduğu bir dönemde gelerek, Otman Baba'dan haberdar olunduğu ifade edilmektedir.

"*Vilâyetnâme-i Şâhî adıyla da bilinen Otman Baba velayetnamesi, Bektaşi velayetnameleri arsında en kapsamlı olanıdır*".[127] Otman Baba Vilâyetnâmesi, Kitab-ı Dede Korkut, Battalnâme, Danişmendnâme ve Saltuknâme gibi eserlerin devamı niteliğindedir. Otman Baba Velâyetnamesi'ni, diğerlerinden ayıran bir özellik de ölümünden uzun bir süre sonra değil de hemen yazılmasıdır. Halk dili kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimeler çok az kullanılmıştır. Olaylar masal tarzında, düzgün bir üslupla anlatılmıştır. Otman Baba Velayetnamesi'nde, diğer velayetnamelere nazaran zaman ve mekân belirtilmiştir. Hem Otman Baba'nın ölümünden kısa bir süre sonra hem de en yakınındaki müridi Küçük Abdal tarafından yazılması sebebiyle Velayetnamede, tarihi olaylarla çelişkili bir duruma rastlanmamaktadır.[128] Bu eserde Baba'nın hayatı anlatıldığı gibi kendisine atfedilen kerametleri, Osmanlı Sultanları ile olan ilişkileri anlatılmaktadır. Genellikle velayetnamenin merkezinde Otman Baba vardır ve halkla olan ilişkilerinin yanında diğer şeyhlerle olan ilişkileri de anlatılmaktadır. Küçük Abdal, velayetnamenin yazılma işlemini kendisine bizzat Otman Baba'nın verdiğini ifade etmiştir. Eser özellikle Otman Baba'nın, dünyevi düşüncelerini ifade etmekle birlikte tasavvufi fikirlerini de detaylı bir şekilde anlatmaktadır.[129] Konumuz gereği oldukça fazla malzeme içermesi açısından önemli olan bu eserde, kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. Birbirinden bağımsız olarak anlatılan olayların, kısa bir bölümü Anadolu'da olmak üzere

---

[124] Ocak 1983, a.g.e. s.16.
[125] Ahmet T. Karamustafa, T*anrının Kural Tanımaz Kulları İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550),* (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s.61.
[126] Yalçın, a.g.t. s.61, v.A20b.
[127] Ocak 1983, a.g.e. s.17.
[128] Gölpınarlı, a.g.e. önsöz. VIII, IX.
[129] Şahin, a.g.e. s.151.

daha çok Balkanlar'daki Ağaçdenizi, Tırnova, Yanbolu, Zağra, Selanik, Vardar, Semendire, Vidin ve Filibe gibi şehirlerdeki faaliyetlerdir.[130]

Küçük Abdal'ın Velayetnamede yazdıklarından anlaşıldığı üzere, genç yaşlarda Anadolu'ya gelen Otman Baba; muhtemelen Horasan'da iyi bir eğitim almış, Anadolu halkını tanıyan, Oğuz dilini konuşan, marjinal fikirleriyle toplumun dikkatini çeken Horasan erenlerindendir. Otman Baba, Rumeli'ye geçmeden önce Ağrı Dağı eteklerinden başlayarak Bursa, İznik, Germiyan ve Saruhan havalisinde oldukça fazla popüler olmuştur. Otman Baba, yanındaki abdallarıyla beraber bugünkü Terkos civarında kısa bir süre kalmış, aynı zamanda Balkanlara geçme planları yapmıştır. Tamamen faaliyet alanı olarak belirlediği Balkanlara geçen Otman Baba, bölgedeki Kalenderi dervişlerle buluşarak birçok köy ve kasaba dolaşmıştır. Balkanlardaki toplumsal yapı, Otman Baba'yı kucaklamaya hazır bir yapıdır. Özellikle Otman Baba'nın, Yörük olması dolayısıyla Tanrı Dağı Yörükleri arasında daha aktif faaliyet göstermesine sebep olmuştur. Gezginci bir derviş olan Otman Baba, kış aylarını genellikle Edirne'de geçirmiştir[131]. Otman Baba'nın gezginci oluşu, Kalenderi dervişlerin tipolojik seyahat türlerinden kaynaklanmaktaymış. Çeşitli amaçlar için çıkılan seyahatlerden birisi de yıllık çıkılan seyahatlermiş. Bu seyahatin dikkat çekici özelliği ise şeyhin başkanlığında yapılmasıymış. Otman Baba'nın da sık sık başkanlık ettiği bu seyahatler yaz aylarında yapılırmış. Yaz aylarında yapılan seyahatlerin asıl amacı, kış aylarında kullanacakları bütün erzakı ve kurban adı altında topladıkları koyunlardan oluşurmuş.[132] Çıkılan seyahatlerin genelinde Otman Baba ile diğer dervişler arasında koyun ve hediye toplama, derviş ayartma hususunda kıyasıya rekabet yaşanmaktaymış.[133]

Velayetnameden anlaşılacağı kadarıyla Osmanlı Sultanları'nın Balkanlar'da yapmış olduğu fetih hareketlerine abdalları ile beraber katılan Otman Baba, gazilerle birlikte savaşmıştır. Bu sayede gazilerle dostluk kurmuştur. Bu dostluğa rağmen Otman Baba, devlet adamlarından gelen yardımları kesinlikle kabul etmemiştir. Otman Baba ile Balkan fetihlerine katılan akıncı gazilerin başı Mihaloğlu Ali Bey'in, dostluğu oldukça manidardır. Otman Baba'yı ateşin başında gören Mihaloğlu Ali Bey, koşarak yanına gitmiş, Otman

---

[130] Ocak 1983, a.g.e. s.17.
[131] Şahin, a.g.e. s.152.
[132] Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s.169.
[133] Resul Ay, *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15 Yüzyıllar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s.121.

Baba'nın elini ve ayağını öpmeye çalışmıştır.[134] Otman Baba'nın, II. Mehmed ile özel bir ilişki kurduğu velayetnameden anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in, şehzade olduğu dönemde tahta çıkarak sultan olacağını bilmiştir. Fatih Sultan Mehmet, tahta çıktıktan sonra yapacağı Belgrad seferinde başarısız olacağını söylemiştir. Otman Baba'nın, Fatih Sultan Mehmet ile olan ilişkisi, kendi üstünlüğünü göstermektir. Çünkü Küçük Abdal velayetnamede, gerçek sultanın Otman Baba olduğunu ifade etmektedir.[135] Otman Baba, her ne kadar Fatih Sultan Mehmet'in otoritesine zahirde aykırı hareket etmemiş olsa da kâinatta onun tasarrufu olmadan herhangi bir şey olmayacağı düşüncesiyle, batında müdahil olduğunu hissettirmiştir. Bu anlayışla Otman Baba, Fatih Sultan Mehmet'in yapmış olduğu bütün fetihlerden kendisinin sorumlu olduğunu söylemiştir.[136] Bu düşünce velayetnamede, Otman Baba ile Fatih Sultan Mehmet arasında geçen hikâye ile daha iyi anlaşılacaktır. Fatih Sultan Mehmet Belgrat seferine çıkmadan önce Otman Baba, sultana sefere gitmemesi gerektiğini söylemiş eğer giderse başarısız olacağını belirtmiştir. Ancak Fatih Sultan Mehmet, Otman Baba'ya kızarak sefere gitmiştir. Başarısız olan sefer sonucunda Fatih Sultan Mehmet, Otman Baba'nın manevi üstünlüğünü tanımıştır. Bu olay her ikisinin de dostluklarını pekiştirmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Otman Baba'ya karşı her zaman hürmetkâr bir tutum sergilemiştir. Otman Baba, bir gün şehirde dolaşırken Fatih Sultan Mehmet ile karşılaşır. Fatih Sultan Mehmet'e sorar: çabuk söyle, ‘’- *sultan sen misin yoksa ben miyim?’’* Fatih Sultan Mehmet cevap verir: "- *padişah sensin ve sırr-ı Hüdâ'sın, ben ise senin kemine kemter kulunum babacığım"* der.[137]

Ocak, Fatih Sultan Mehmet dönemindeki Kalenderîlerin devlet erkânı ile ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için Velâyetname-i Otman Baba'nın iyi incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu eserin yazarı Küçük Abdal'ın ifadelerinden anlaşıldığına göre Otman Baba ve dervişleri, her ne kadar Veziriazam Mahmut Paşa ile anlaşamasalar da Fatih Sultan Mehmet ile çok iyi ilişki içerisinde olduğunu öğreniyoruz. Hatta Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethine katılan Kalenderi şeyhi Deniz Abdal'a bir zaviye açarak ihya ettiği belirtilmektedir. Ancak Otman Baba ve dervişlerinin her ne kadar Fatih Sultan Mehmet ile ilişkileri iyi olsa da bazı sancak beyleri, Otman Baba ve dervişlerinin ibadet etmedikleri, *"tenasüh"* ve *"hulul"* inancını savundukları, uygunsuz davrandıkları yönünde şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyetler üzerine Edirne kadısı, Otman Baba'nın bazı müritlerini

---

[134] Şahin, a.g.e. s.153.
[135] Karamustafa, a.g.e. s.63.
[136] Şahin, a.g.e. s.153.
[137] A.g.e, s.154.

tutuklatmıştır. Saraya yapılan şikâyetler artınca Fatih Sultan Mehmet, Otman Baba'nın tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir. Anlatılanlara göre bir öküz arabasına bindirilerek Edirne'den İstanbul'a gönderilen Otman Baba, Fatih Sultan Mehmet'in rüyasına girerek onu korkutmuş ve hatasını yüzüne vurmuştur. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet'in fermanı ile serbest bırakılmıştır.[138]

İleride açıklanacağı üzere Otman Baba'nın bu tutumu, sahip olduğu kutbiyyet telakkisinden kaynaklanmaktadır. Otman Baba'nın oldukça fazla olan müritleri, onu zamanın kutbu olarak kabul ederler. Velayetnameden anlaşıldığına göre Yıldırım Bayezid zamanında Şücaeddin Veli'nin kutbiyyet makamında olduğuna ve daha sonra da bu makamın Otman Baba'ya geçtiğine inanırlar. Otman Baba'daki bu tasavvufi düşünce, bu kadarla da kalmamıştır. Çünkü Otman Baba, Muhyiddin İbn Arabi ve Hallac-ı Mansur'un düşünce anlayışı çerçevesinde *"Vahdet-i Vücut"* anlayışını savunmaktadır. Allah'ın her canlıda göründüğünü söylemiştir. Kendisinin Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. İsa olduğunu bazen de kendisinin Sarı Saltuk olduğunu belirtir. Hatta Otman Baba, abdallarına sohbet ederken sık sık kendisinin bütün sırlara vâkıf olduğunu belirtmiştir. Sürekli manevi hallerinden bahsederek hiçbir müridinin bu mertebeye ulaşamayacağını söylemiştir.[139] Otman Baba'nın Şiî düşünce tarzı, bütün hayatına yansımıştır. Kendi adına yazılan velayetnamede Otman Baba'nın, hulul ve tenasüh anlayışı birçok pasajda dile getirilmektedir. Sürekli seyahat eden Otman Baba ve abdalları, bir gün Tırnova şehrine gelirler. Otman Baba velayetnamesinden aktarıldığı şekliyle; Tırnova halkına şu şekilde hitap eder. *"Tiz bu şehrin harâbına evler yapun ve hisarın berkidin kim bu şehr Hasan ve Hüseyin şehridir ve ol Hüseyin didikleri benem ki kanum da'vâ itmeğe geldüm."*[140]

Otman Baba'nın, kendi zamanında yaşayan ve Bektaşi kültürü içerisinde yer alan bazı dervişlerle de iyi ilişkiler içinde olmadığı anlaşılmaktadır. Otman Baba'nın bu tavrı, velayetnamede değişik olaylarla anlatılmaya çalışılmıştır. Velayetnameden aktarılan şu hikâye, Otman Baba'nın kişiliği konusunda da bir fikir vermektedir. Otman Baba, kendisini ziyarete gelen Bektaşi abdallarından Kara Abdalı fena halde azarlamıştır. Bunun üzerine Kara Abdal, kızgınlığını belli ederek *"bize ne verip de alamıyorsun"* demiştir. Yine Bektaşi Şeyhi Mahmut Çelebi, bir ziyaret esnasında Otman Baba'nın hakaretlerine maruz kalmıştır. Mahmut Çelebi, korkudan Edhemi Tekkesine sığınarak canını

---

[138] Ocak 1992a, a.g.e. s.123,124.
[139] Şahin, a.g.e. s.154-157.
[140] Ocak 1992a, a.g.e. s.157.

kurtarmıştır. Ancak Otman Baba, kendi müritlerine çok düşkündür. Onlara haddinden fazla değer vermiştir. Onlarla sürekli sohbet etmiş, öğütler vermiştir. Otman Baba'ya göre gerçek abdal olmanın ölçüsü, bütün nefsani duyguları terk etmekten geçmektedir. Abdalların, tabiatta olan her şeyin Hak'tan olduğuna inanmaları ve Hak'tan başkasını sevmemeleri gerektiğini söylemiştir. Velayetnameden anlaşıldığı üzere Otman Baba, abdallarına sadece ahiretle ilgili öğütler vermemiştir. Otman Baba, köprü yaptırmıştır. Abdallarından ıssız yerlere çeşme yaptırmalarını da istemiştir. Bu tarzıyla Otman Baba'nın, Balkanlarda iskân politikasına da önem verdiğini anlaşılmaktadır.[141]

Otman Baba'nın ölüm yolculuğu da kişiliği ile uyuşmaktadır. Ölümüne yakın bir zamanda Otman Baba, abdallarını toplamış ve ölümden korkmadığı söylemiştir. Bütün ömrünü abdallarına öğüt ile geçirmiş Otman Baba, ölüm döşeğinde de önemli öğütler vermiştir. Yetmiş iki buçuk millet arasında hiçbir ayrım yapmadan yaşanması gerektiğini söylemiştir. Otman Baba, bundan sonra acıkmayacağını, üşümeyeceğini ve daha önce geldiği yer olan gökyüzüne geri gideceğini söylemiştir. Tüm abdallarıyla bayramlaşmış alınlarından öpmüş ve abdallarına ağlamamalarını söylemiştir. İçlerinde Danişmendlerin de bulunduğu iki bin kişi, Otman Baba'nın cenaze namazına katılmıştır. Aralarından bir Danişmendi çıkarak cenaze namazını kıldırmış ve Otman Baba, Hızır'ın gönderdiği ata binerek 8 Recep 883 / 5 Ekim 1478 tarihinde Hakk'a yürümüştür.[142] Diğer taraftan Otman Baba'nın mezar taşındaki "…*Hem sekiz yüz seksen üç de göçdi şol Osmân Baba"*[143] ifadesi, velayetnamedeki ölüm tarihini de doğrulamaktadır. 1378 tarihinde doğup 1478 tarihinde öldüğüne göre, 100 yaşına kadar yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.[144] Otman Baba'nın türbesi, günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer alan Hasköy'de (Haskova) Tekke (Teketo) Köyün'ndedir.

[141] Şahin, a.g.e. s.156.
[142] A.g.e. s.157.
[143] Yurtoğlu, a.g.m. ss. 139,140.
[144] Karamustafa, a.g.e. s.61.

İKİNCİ BÖLÜM

RUMELİ GAZİ-DERVİŞLERİNİN ÖNE ÇIKAN İNANÇ ÖZELLİKLERİ

Menâkıbnâme tarzı eserlere bakıldığında gazi-dervişlerin bilgeliği, kahramanlığı, cesareti, İslamı yayma konusunda iştiyakı, kolay bir şekilde bazen bir kral, bazen bir papazı bazen de keşişleri ihtida ettirebilmeleri, suret ve don değiştirebilmeleri, yenilmez oluşları, uzun ömürlü oluşları, zaman ve mekân değiştirebilmeleri, taht kılıçla yedi başlı ejderhayı veya tahta kılıçla yediyüz kişiyi yenebilmeleri, su üzerinde yürüme, göğe yükselme vs. bir takım insan üstü güç ve kerametlere sahip oldukları görülmektedir. Bu bölümde Saltuk-nâme, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi ve Otman Baba Velâyetnâmesi'nde ortak özellikleri gözden geçireceğiz.

2.1. Kalenderîlik Meşrebi:

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız birçok nedene bağlı olarak Anadolu'ya gelen gazi-dervişler, çeşitli zaviye ve tasavvufi çevrelerle iletişim halinde olmuşlardır. Bu iletişim, dervişlerin Anadolu'ya gelmeden önce sahip oldukları inanç anlayışı ile Anadolu'da etkilendikleri inanç anlayışlarını birleştirmelerine sebep olmuştur. Anadolu'da, başta Kelenderi dervişlerin etkisi ile ortaya çıkan Bektaşilik kültürü, zamanla Balkanlar'ın en uç bölgelerine kadar yayılmış ve kurumsallaşmıştır. Heterodoks dervişlerin velayetnameleri incelendiğinde, Kalenderi özellikler gösterdikleri ve Bektaşi kültürü içerisinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Anadolu'yu ve Balkanlar'ı derinlemesine etkileyen Kalenderîlik akımı, Rumeli gazi-dervişlerden ön plana çıkan Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba'nın hayatında da açıkça görülmektedir.

Ocak, Kalenderlik ya da Kalenderliği, yaşadığı toplumun mevcut düzenine karşı bir durum sergileyen, dünya hayatına değer vermeyen ve bu düşüncesini günlük hayatında, davranışlarında, giyim kuşamında açıkça gösteren bir tasavvuf akımı olarak tanımlamıştır. Anadolu'da ve Balkanlar'da değişik zamanlarda yaşayan Kalenderiler, bazı değişik isimlerle anılsa bile, sergiledikleri ortak özelliklerinden dolayı Kalenderlik çatısı altında toplanmıştır. Çünkü Kalenderlik, belirli kalıplara sokulmuş bir tasavvuf akımı değildir.[145]

[145] Ocak 1992a, a.g.e. s.5

Melikoff, kelimenin sözlük anlamının *"kural dışı kişi, fakir ve serseri derviş"*, olarak ifade etmektedir. Dervişlerin dış görünüşü, toplumdaki yaşantılarını da yansıtmaktadır. Saçını, sakalını, kaşlarını kesmelerine rağmen bıyıklarını uzatmışlardır. Başlarında hayvan postlarından yapılmış bir külah, bedenlerini örten uzun bir gömlek ile dolaşmışlardır. Ellerinde asa ve kâse bulunurmuş. Yürüdüklerinde gürültü yapsın diye üzerlerine çıngıraklar ve aşık kemikleri takarlarmış. Cemaat dışı hareketleri, namaza ve oruca olan saygısızlıkları söz konusuymuş. Tanrı ile iletişimleri, kendilerinden geçerek yani, "*Vecd"* hali ile olurmuş. Kendinden geçmek için ise, *"Beng"* (Ban otu, esrar) ya da kenevir kullanırlarmış. Hacı Bektaş-ı Veli de bunlara benzeyen çeşitli bitkiler içerek, "*cezbe"* trans haline girerek kendinden geçtiği ifade edilmiştir. Trans haline daha kolay geçebilmek için bu otlara ilaveten, alkollü içecekler de içilirmiş. Normal hayattan çıkıp kendilerini aştıktan sonra, "*sema"* yaptıkları ve halüsinasyon gördükleri rivayet edilmiştir.[146] Moğol baskılarıyla uç bölgelere kadar gelerek Osmanlı beylikleri ile yakın ilişkiler kuran gazi-dervişler, Türk- Moğol şamanları gibi, Türkmen aşiretleri için dini hayatın, odak noktası konumunda olmuşlardır. Halil İnalcık, uç bölgelerdeki gazi-dervişleri, 1307 yılında Barak Baba ile Suriye'ye gelen yüz kadar dervişe benzettiğini söyleyerek, Arap kaynaklarındaki bu Kalenderi dervişlerin, şaşkınlık içinde nasıl betimlendiğini nakletmiştir. *''Boyunlarına çanlar ve aşık kemikleri takmış, sakallarını tıraş etmiş, bıyıklarını bırakmışlardı. Ellerinde tahta kılıçlar ya da ucu kıvrık sopalar vardı. Yanlarında davul ve neyler taşımakta ve bunlar çalındıkça çok canlı hareketlerle raks etmekte idiler. Boyunlarındaki nesneler öyle bir ses çıkarırdı ki, seyircilerin aklı başından giderdi. Namaza, oruca aldırdıkları yoktu. Barak Baba, topladığı sadakayı dervişlerine ve yoksullara dağıtırdı.''*[147]

Köprülü, Moğol istilasından sonra Türkistan, Buhara, Harezm, Irak ve İran'dan Anadolu'ya gelen dervişlerin geneli Kalenderiye zümresi ve onun Haydariye kolu olduğunu ifade etmektedir. Kalenderîlik akımını, büyük sufilerden Hamdun-ı Kassâr ve Ebu Said Ebu'l Hayr temsil etmiştir. Kalenderîlik, kaynağını Horasan *Melâmetiye*'sinden almış olmakla beraber, Şeyh Cemâleddin Sâvi'den (382-463 H.) sonra birçok bölgeye yayılmıştır. Bu zümreler, eski kaynaklar "*taife-i abdalân, Cevalika"* olarak; Osmanlı tarihçileri ise, "*Abdal, Işık, Torlak, Şeyyad, Haydari, Edhemi, Câmî, Şemsi"* olarak tanımlanmaktadır. Kalenderiye zümrelerinin inanç esası, dünya işleri ile alakalı her şeyi

[146] Melikoff 1999, a.g.e. ss.90,91.
[147] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600,* (Çev. Ruşen Sezer), Kronik Kitap, İstanbul 2019, s.239.

bırakarak geleceği düşünmemektir. Horasan Melâmetiye ekolünü kendilerine şiar edinmiş olan Kalenderiler, Melâmet olmak içinde onlar gibi yaşamaya başlamışlardır. Bu durum Kalenderîleri, zamanla *"Panteist, hulul ve tenasüh''* gibi İslam dışı inançlara sürüklemiştir.[148] Ocak, Köprülü'den biraz farklı olarak Kalenderilik akımının, bir yönü ile doğrudan doğruya Hint-İran mistisizminden; bir yönü ile de, Melâmetiye yolu ile Hint-İran mistisizminden etkilendiğini belirtmiştir. Ancak Kalenderîlik akımının, Melâmeti akımının gelişim süreci içinde inanç ve amel alanındaki farklılaşması sonucunda, bir tasavvuf inancı olarak ortaya çıktığını da ifade etmiştir.[149] Karamustafa, Köprülü ve Ocak'ın Kalenderîliğin kaynağı ile ilgili tespitlerini kendisine göre farklı yorumladıklarını ifade etmiştir. O'na göre Kalenderîlik, kapsam olarak dar bir olgudur. XI ve XIII. yüzyıllarda İran'da ortaya çıkmış edebi bir tip olan Cemâleddin Sâvi isminde aşırı zühd sahibi bir kişinin, ölümünden sonra onun yolunu izleyen dervişlere *"Kalender"* denmiştir. Takip edilen bu yola da Kalenderîlik denilmiştir. Bu bağlamda Kalenderîlik, Orta ve Güney Asya'daki İslam ülkelerinde görülen Haydarilik, Câmilik, Rum Abdalları, Medârilik, Celâlilik gibi aşırı zühd anlayışına dayanan dervişliktir. Karamustafa, kurucusu olan Şeyhlerinin adıyla yüzyıllarca canlılığını devam ettirmiş bu gruplara, "yeni zühtçülük" ya da "zahitlik" denilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. "*İşte bizce yeni zühtçülüğü, tasavvufun İslam toplumları içinde kurumsallaşarak tarikatların oluşmasına yine tasavvuf içinden kaynaklanan bir tepkiler dizisi olarak anlamalıdır. Bir kısım sûfi tarikatlaşma yoluyla toplum yapısına sıkı sıkıya yerleşirken bir kısmı da toplumun böylesine tam göbeğine yerleşmenin tasavvufun ana ilkeleriyle çeliştiğini hissederek tarikatlaşmanın karşısında yer almayı yeğ görmüş, bu seçimlerini züht'ü, yer yer de taşkın neşeyi yeniden tasavvufun merkezine çekmeye çalışarak dışa vurmuştur. Yeni Zâhitlik işte bu dışavurumun çeşitli biçimlerinden başka bir şey değildir."*[150]

Kalenderîlerin, *''dört vuruş'' (çahar zarb)* olarak bilinen saç, sakal, bıyık ve kaş kesme eylemleri, Cemâleddin Sâvi ile başlamıştır. Cemâleddin Sâvi, Tanrıya yakınlık kurmak maksadıyla kendi isteği ile ölerek *(mevt-irâdi)* kendisini iki dünyadan kurtaran kişi, Kalenderdir demiştir. Ölümden önce ölmeyi yaşayan Kalender, belini yapraklarla örterek dolaşan, bedenindeki bütün kılları kesen, ottan başka bir şey yemeyen, uykusuz,

---

[148] Köprülü 2017, a.g.e. ss.33-35.
[149] Ocak 1992a, a.g.e. s.16.
[150] Ahmet T. Karamustafa, ''Yesevilik, Melametilik, Kalenderîlik, Vefa'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu'', *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, ss.85-87g.

sessiz ve kımıldamadan mezarlıklarda oturan kişidir. Bu tasavvufi düşünce tarzının mensubu Kalender, ölü bir kişi gibi görünür ya da ölmüş gibi davranır. Kalender, yaşadığı toplumu reddederek sorumluluklarından ve haklarından uzaklaşmıştır. Çalışmak, evlenmek, dostluk gibi toplumsal ilişkilerden kaçarak yalnızlığı hayat tarzı haline getirmiştir. Yalnızlaşan Kalender, kendisini sadece Tanrıya vermiştir. Cemâlettin Sâvi, savunduğu bu tasavvufi düşünce tarzı ile uzlaşmaz bir zâhiddir. Bütün bedenindeki kılları kesmiş, yün bir çuval içine girmiş, toplumsal ilişkilerin tamamından kendisini soyutlayarak Şam ve Dimyat'taki mezarlıklarda vakit geçirmiştir. Evlenmeden, mürit edinmeden yalnız yaşayarak bir ömür geçiren Cemâleddin Sâvi'nin bu hayat tarzı, Kalenderi akımının kurulmasına ve yayılmasına yol açmıştır.[151]

Ocak, önemli birkaç noktayı işaret ederek Hacı Bektaş-ı Veli'nin de Kalenderi olduğunu belirtmiştir. Bugünkü halini, II. Bayezid döneminde (1481-1512) alan Hacı Bektaş-ı Veli'nin *"dergâhı"*, bizzat Hacı Bektaş-ı Veli tarafından tesis edilen zaviye olduğunu ifade etmiştir. Babai isyanından sonra izini kaybettirmek isteyen Hacı Bektaş-ı Veli, gizlendikten bir müddet sonra Sulucakarahöyük'te yaşayan Çepni Türkmen boyunun yakınında ortaya çıkmıştır.[152] Bu bilgiyi, Hacı Bektaş-ı Veli'nin velayetnamesi de doğrulamaktadır.[153] Ocak, Sulucakaracahöyük'te kurulan bu ilk zaviyenin kuruluşundan itibaren Kalenderi kimliğini taşımasından dolayı Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Kalenderi dervişi olduğunu belirtmektedir. Bektaşi tarikatının en meşhur Kalenderi şeyhi Abdal Musa'nın, bu zaviyesinin Kalenderi kimliğini, II. Bayezid zamanına kadar muhafaza ettiğini ifade etmiştir. Balım Sultan, Dimetoka'da kurulan Seyyid Ali Sultan zaviyesinden gelerek 1501 yılında bu zaviyeyi, Bektaşi zaviyesi hüviyetine resmen dönüştürmüştür. Diğer taraftan Bektaşilerle Kalenderîlerin iç içe faaliyet yürüttükleri, zaviyenin başında Şah Kalender'in bulunduğu dönemdeki, Şah Kalender isyanını delil olarak göstermektedir. Ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli, 1271 yılında öldükten sonra Kalenderi şeyhi Abdal Musa başta olmak üzere meşhur dervişler vasıtasıyla Bektaşilik tarikatı, bu zaviyeden bütün Anadolu'ya yayılmıştır.[154] Melikoff, Ocak'tan farklı olarak Bektaşiliğin, yönetim dışı kaldığını ve iyi tanımlanamamış bir halk sufiliği olduğunu belirtmiştir. Yönetim dışı kalan bu halk sufiliğindeki kımıldanışları kontrol etmek ve yönetmek maksadıyla, Osmanlıların Yeniçeri Ocağını kurduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda yönetim karşıtı halk sufiliğinin, gelişerek

[151] Karamustafa 2019, a.g.e. ss.51-57.
[152] Ocak 1992a, a.g.e. s.185.
[153] Gölpınarlı, a.g.e. s.26.
[154] Ocak 1992a, a.g.e. ss.185,186.

Bektaşilik tarikatının oluştuğunu ileri sürmüştür. Sonuç olarak ne *"Hurufi-Bektaşilikten"*, ne de *"Kalenderi-Bektaşilikten"* söz edilemeyeceğini ve Bektaşiliğin, bir bütün olarak incelenmesi gereken bir *"olgu"* olduğunu ifade etmiştir.[155]

Rumeli gazi-dervişlerden Sarı Saltuk'un, Kalenderi bir derviş olduğu ve Bektaşi tarikatı içinde yer alıp almadığı tartışılagelmiş bir konudur. Öncelikle Hacı Bektaş-Veli'nin velayetnamesi incelendiğinde, Sarı Saltuk'tan bahsedildiği görülecektir. Velayetnameye göre Sarı Saltuk, çoban olarak anlatılmaktadır. Hünkâr'ın hizmetine giren Sarı Saltuk, Rum'a gitme icazeti aldıktan sonra önce Gürcistan'a gitmiş ve Gürcistan halkını Müslüman etmiştir. Daha sonra Karadeniz'i seccade üzerinde geçerek Dobruca'da Kaligra (Kalliakre) kalesine çıkmıştır. Burada ejderhayı öldürmüş, kendisine tekke yaptırarak halkı İslam'a davet etmiştir. Kısa bir süre sonra Hünkâr'ın yanına gelmiş olsa da tekrar Dobruca'ya dönmüştür. Dobruca'da ölürken Sarı Saltuk, beni sevenler birer tabut yaptırsın, ben her birinizin tabutunda bulunurum demiştir.[156] Köprülü, Sarı Saltuk'un yedi yerde makamının olmasının sebebini, Bektaşi ananesinden kaynaklandığı şeklinde ifade etmektedir. Nevîzade Atâî'nin *"Hamse"*sinden rivayetle, hicri XI. asırda Bektaşiler arasında Sarı Saltuk'un, Seyyid Ali Sultan gibi Bektaşi büyüklerinden sayıldığını belirmiştir.[157] Karamustafa, Sarı Saltuk'un Barak Baba ile olan ilişkisinden hareketle kalenderi olduğuna işaret etmiştir. Çünkü Orta Anadolu'da Tokat'ın yerlisi olan Barak Baba, gazi-derviş Sarı Saltuk'un en hareketli mürididir. Barak Baba, Sarı Saltuk'un kusmuş olduğu lokmayı, çok istekli yemesi üzerine Sarı Saltuk, Barak *"kıllı köpek"* adını vermiştir.[158] Ocak, Barak Baba'nın, Sarı Saltuk'a ne zaman mürit olduğu bilinmemekle beraber; *'"Barak el-Kirmanî"* isminin kullanılmasından hareket ederek, Sarı Saltuk'un, Kırım'da bulunduğu sırada mürit olabileceğini ifade etmektedir. Barak Baba'nın, müritleri ile beraber Dımaşk'a girmelerini tasvir eden Arap kaynaklarından anlaşılan, Barak Baba'nın ve müritlerinin Haydari Kalenderiler olduğuna şüphe bırakmamaktadır.[159] Barak Baba'nın, Haydari Kalenderi şeyhi olması çok açık bir şekilde ortada iken, Sarı Saltuk'un da Haydari Kalenderi şeyhi olmaması mümkün değildir. Kalenderliğin XIII. yüzyılda, Orta Doğu'da çok popüler olması ve iki yüz yıl popülerliğini muhafaza etmesi düşünüldüğünde,

[155] Melikoff 1999, a.g.e. ss.91,92.
[156] Gölpınarlı, a.g.e. ss.44-47.
[157] M.Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s.113.
[158] Karamustafa 2019, a.g.e. ss.77,78.
[159] Ocak 1992a, a.g.e. ss.70,71.

konu daha iyi anlaşılacaktır.[160] Ancak Kemal Yüce, Saltuk-nâme'de Kalenderiler konusunun yer aldığını ve saçlarını, bıyıklarını, kaşlarını tıraş eden *"ışık"* diye isimlendirilen dervişlerin olduğunu ifade etmektedir. Bu dervişlerin, Sultan Alaeddin tarafından takip edilerek yakalandıklarını ve bağ bellemek, hendek kazmak gibi ağır işlerde çalıştırıldığını belirtmektedir. Sarı Saltuk'un da bu grup dervişleri yani Kalenderîleri asla sevmediğini ifade etmektedir. Diğer taraftan Saltuk-nâme'de yer alan bu kayıtların, zamanla bozulan dervişlik teşkilatlarına karşı gösterilen bir tepki olarak algılanması gerektiğini belirtmektedir.[161] Ancak Ocak, *Saltık-nâme'de* Sarı Saltuk'un *"Işıkları"* (Kalenderîleri) sevmediğini ifade eden pasajların, *Saltıknâme* yazarının Sarı Saltuk'u sünnî olarak gösterme gayretinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Ayrıca XV. yüzyılda, Osmanlı toplumunda Rafızilere karşı başlayan antipatinin bir sonucu olarak ve Kalenderlere tepki olsun diye *Saltuknâme'ye* sıkıştırılan bir pasaj olabileceğini belirtmektedir.[162]

Rumeli gazi-dervişler içerisinde önemli bir yere sahip Seyyid Ali Sultan da Kalenderi şeyhidir. XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XV. yüzyılın içinde yaşamış bu Kalenderi şeyhi, Horasan geleneğine bağlı Bektaşi dervişidir. Kızıl Deli olarak da ünlenen Seyyid Ali Sultan'ın, kendi adına yazılan velayetnamesi de mevcuttur. Velayetnamesinden elde edilen bilgiler çerçevesinde kendisi gibi *"yarı çıplak bir torlak"* olan yoldaşı Seyyid Rüstem Gazi'nin de Peygamber soyundan geldiği rivayet edilmiştir.[163] Diğer taraftan Seyyid Ali Sultan'ın, Hacı Bektaş-ı Veli öldükten sonra Abdal Musa olarak zuhura geldiğini anlıyoruz.[164] Bu bağlamda Abdal Musa'nın, Kalenderi dervişi olması ile alakalı bir şüphe bulunmadığı ve Seyyid Ali Sultan, Rumeli'nin fethine gitmeden önce Abdal Musa'dan icazet alıp tahta kılıç kuşanması,[165] onun Bektaşi geleneği içerisinde hareket eden Kalenderi bir derviş olduğunu göstermektedir.

Rumeli gazi-dervişlerden Otman Baba, kendinden önceki Kalenderi dervişlerde olduğu gibi şer'i kaidelere uymayan, hulül ve tenasüh inancına bağlı olmasıyle benzerlik göstermektedir. Otman Baba'nın ve abdallarının bu tutumu, medrese çevreleri tarafından hoş karşılanmamış ve ara sıra tutuklanarak yargılanmışlardır. Otman Baba'nın müritleri,

---

[160] Ocak 2011, a.g.e. s.74.
[161] Yüce, a.g.e. s.117.
[162] Ocak 2011, a.g.e. s.74.
[163] Ocak 1992a, a.g.e. ss.96,97.
[164] Güzel 1999, a.g.e. s.140.
[165] A.g.e. s.148.

"Kalenderi" kelimesi yerine, özellikle *"Rum Abdalı"* ifadesi kullanmışlardır. Yaşadıkları dönem itibariyle *"Rum Abdalı"* ifadesi, Kalenderi dervişleri niteleme açısından oldukça önemlidir.[166] Velayetnamesinden anladığımız kadarıyla Otman Baba ve müritleri, kendinden önceki Kalenderi dervişler gibi yaşamıştır. *"… Pes ol dem ki ol kân-ı velâyet Allahü Ekber İstanbul'u aldık didi, sarraclar içinde bir mahbub yiğit var idi ve ana sarrac Ali dirler idi. Dahı ol velâyetün oldem avazı ol yiğidün kulağına irdüği dem ol sâ'at pes ol yigit oturdugı dükkândan aşağı kendi özin pür-tâb itdi ve bir çul giyüp ol dükkanlar altında yigirmi yıl bir yanınun üzerine yatdı ve başınun sacı fitil fitil olup topuğuna indi. Pes yigirmi yıl sonra başın tıraş itdürüp yülütdi…"*[167] Mélikoff, Otman Baba Vilâyetnamesi'nden hareketle Otman Baba'nın Bektaşilerle arasının kötü olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Otman Baba Hasköy yakınındaki tekkesinde, on iki rakamı yerine, *"yedi hizmet", "yedi post", "yedi alem"* kullanmıştır. Bu uygulama ise Otman Baba'nın, On İki İmamcı Şiiliğe değil, İsmaîliğ'e bağlı olduğunu göstermektedir. Doğal olarak Otman Baba başta olmak üzere bu dervişlerin Kalenderi ve Hurifi olduğunu düşünmenin yerinde olacağını ifade ederek Esterabadlı Fazlullah'ın da geçnliğinde İsmaîli mezhebe bağlı olduğunu belirtmiştir.[168]

Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba, XV. yüzyılda Balkanlar'da Kalenderi dervişleri temsil eden en meşhur Bektaşi dervişleridir. Kalenderîliği, Dimetoka Zâviyesi'nde Seyyid Ali Sultan, Varna Zâviyesi'nde Otman Baba uzun yıllar temsil etmiştir.[169]

2.2. Rüya Menkıbesi:

Rumeli'yi yurt edinerek heteredoksi inançlarını daha geniş alana yayma düşüncesinde olan gazi dervişlerin hayatlarında rüya tipolojisi etkin rol oynamıştır. Her fırsatta manevi duygularını ön plana çıkarmasını bilen gazi dervişler, yaşadıkları topluma karşı, ruhlar âlemi ile sürekli bağlantı kurduklarını hissettirmişlerdir. Çoğu zaman yapacakları işlerde ya da fethedecekleri yerlerle ilgili olarak, Hz. Peygamberden veya şeyhlerinden, icazet niteliğinde rüyalar görmüşlerdir. Bazen de bu rüya anlayışı, önemli

---

[166] Ocak 1992a, a.g.e. ss.99-101.
[167] Yalçın, a.g.t. ss.73,74. V. A28b.
[168] İréne Mélikoff, "14.-15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları", *Sos Kol Osmanlı Egemenliğinde Vıa Egnatıa 1380-1699,* Ed. Elizabeth Zachariadou, (Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin ve Tülin Altınova), İstanbul 1999, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 178,179.
[169] Ocak 1992a, a.g.e. s.102.

kararların alınma aşamasında çıkış yolu olarak kullanılmıştır. Rakiplerinin kalbine korku salmak maksadıyla ortaya çıkan rüyalardır. Gazi dervişlerin gördüğü bu rüyalar, abdalları ya da askerleri motive ederek kendilerine daha çok güvenmelerini ve bağlanmalarını sağlamıştır.[170]

Rüya tipolojisini sadece Bektaşi dervişlerinde görmüyoruz. Rüya, ilkel toplumlardan başlayarak yüzyıllarca tüm toplumların hayatlarında yer almıştır. Rüya, güven ve inanç anlayışı üzerinden hedef kitleyi etkilemeyi başarmış kişilerin tipolojisidir. Bazen kişinin kendisini bazen de kişinin yapacağı işi, meşrulaştırma girişimi olarak etkili olmuştur. İlkel dinlerin yanı sıra ilahi dinlerde de oldukça fazla örneği bulunan rüya motifinin, tarih boyunca inanan insanlar üzerindeki etkisi göz ardı edilmemiştir.[171] Bektaşi geleneği içerisinde yer alan Heteredoks dervişlerden Sarı Saltuk, Seyid Ali Sultan, Otman Baba gibi Rumeli gazi dervişler, eski Türk İnancı Şamanizm'de var olan; Şamanlığın rüyaya bağlanarak bildirilmesi meşruiyetini kabul etmişlerdir. Orta Asya'dan Anadolu'ya daha sonra da Rumeli'ye göçen Türkmen gazi dervişler, eski inançlarını ve kültürlerini beraberinde getirdiklerinden; eski inançlarındaki rüya motifini icazet olarak görmüşlerdir.[172] Diğer taraftan birçok farklı inanç gruplarında olduğu gibi Rumeli gazi dervişleri de Orta Asya'dan itibaren birçok inancı, üst üste birleştirerek senkretik bir inanç oluşturmuşlardır. Her ne kadar İslam dinini kabul etmiş olsalar bile, eski inançlarını karıştırarak sufilik adı altında inançlarını sürdürmüşlerdir. Bu inanç çeşitliliği içerisinde doğal olarak İslam inancındaki rüya örneklerinden de etkilenmemeleri mümkün değildir[173]. Batıl inançlarda mevcut olan rüya motifi, İslam peygamberlerinin hayatlarında da yer bularak ilahi kitaplarda zikredilmiştir. Yusuf peygamberin peygamberliğini müjdeleyen rüyası, oldukça meşhurdur. "*Bir gün Yusuf, babasına demişti ki: 'Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm."*[174] Diğer bir rüya örneği ise, ilahi dinlerin tamamında hikâye edilen ve bilindik bir rüya olan İbrahim peygamberin oğlunu kurban etme hadisesidir. *"Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, 'yavrucuğum' dedi. 'Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?' Dedi ki: 'Babacığım! Sana buyurulanı yap;*

---

[170] Yıldırım 2007, a.g.e. ss.106-108.
[171] Halil Çetin, ''Osmanlı Saltanat Rüyaları ve Tarihi Bağlam''*, Tarih İncelemeleri Dergisi,* 2012, Cilt: 27, Sayı:1, s.44.
[172] A.g.m. s.42.
[173] Melikoff 1999, a.g.e. ss. 31-33.
[174] Yusuf Suresi / 4.

inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın."[175] Bir diğer örnekte ise Hz. Muhammed'e rüyasında Bedir savaşının zaferi müjdelenmiştir. *"Allah rüyanda onları sana az olarak göstermişti, eğer onları sana çok gösterseydi korkup çekinirdiniz, savaşma konusunda görüşleriniz çelişirdi, fakat Allah korudu. Şüphe yok ki O kalplerin gizlediğini bilmektedir."*[176] Şeklindeki rüya örnekleri, gazi dervişler için icazet oluşturmuştur.

Birçok devletin kuruluş aşamasında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da saltanatı elinde tutmak isteyen kişilerin, saltanat rüyalarına rastlamak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında, kuruluşa etki eden kurumsallaşmış ve toplumsal olaylara etki eden ahiler, gazi dervişler olduğu bilinmektedir. Gerek inançları açısından gerekse gelenekleri açısında rüya tipolojisi, ister istemez Osman Gazi'nin de saltanatını, meşrulaştırma metodu olarak yer almıştır. Ahilerin, gazi dervişlerin fikri anlamda saltanattan bekledikleri ve toplumsal hayata müdahil olma isteklerini, saltanat rüya motifleri ile dile getirdikleri anlaşılmaktadır.[177] Osman Gazi'nin, saltanatı ile ilgili olan meşhur rüya motifi şu şekilde anlatılmaktadır: *"Osman Gazi yalvardı ve bir müddet ağladı. Uykusu geldi; yattı, uyudu. Aralarında, kerameti zahir olan bir aziz şeyh vardı. Dervişliği gönlünde idi. Dünyalığı, nimeti ve davarı çoktu. İlim ve irfan sahibiydi. Misafirhanesi boş kalmazdı ve Osman Gazi d, bu dervişe konuk olurdu. Osman Gazi, düşünde, bu azizin kucağından bir ayın doğduğunu, kendi koynuna girdiğini gördü. Bu ay, Osman Gazi'nin koynuna girince, göbeğinden bir ağaç çıktı, gölgesi dünyayı tuttu. Gölgesinde dağlar oluştu. Her dağın eteğinden sular çıktı; o sulardan kimi içti, kimi bahçeler suladı, kimi de çeşmeler akıttı. Osman Gazi geldi, düşünü şeyhe haber verdi. Şeyh, 'Oğul Osman! Padişahlık sana ve senin nesline mübarek olsun ve benim kızım Malhun Hatun senin eşin olsun' dedi. O an, kızını, Osman Gazi'ye nikâh ediverdi."*[178] Ancak Şeyh Ede-Balı'ya atfedilen ve Âşık Paşazade tarafından nakledilen bu rüya, her ne kadar Osman Gazi'nin saltanatını müjdelemiş gibi görünse de asıl amaç, Osman Gazi'nin saltanatını, rakipleri karşısında ilahi bir güce dayandırmaktır. Bu tamamen Orta Asya'da var olan ve Anadolu'ya taşınan Şamanist inançlardan kaynaklanmaktadır. Âşık Paşazade de saltanatı ilahi yolla bildirme görevini, Osman Gazi zamanında yaşayan Şeyh Eda-

[175] Saffat Suresi / 102.
[176] Enfal Suresi / 43.
[177] Çetin, a.g.m. s.60.
[178] Derviş Ahmet Aşıki, *Âşık Paşazade Tarihi*, Haz. Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul 2015, s.41.

Balı'ya münasip görmüştür. Âşık Paşazade, aynı zamanda Osman Gazi ve saltanat üzerinde her daim Vefâ'i tarikatının manevi gücü olduğunu hissettirmeye çalışmıştır.[179]

Battal-nâme, Velayetname, Saltuk-name gibi eserlerde, Battal Gazi, Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba gibi gazi dervişlerin efsanevi kişiliklerini meşrulaştırıcı rüya tipolojileri görülmektedir. Kendinden sonraki Türk destanlarına kaynaklık etmesi açısından da önemli olan Battal-name, Battal Gazi'nin Anadolu'da gösterdiği kahramanlığı destanlaştırmıştır. Hristiyanlara karşı yapılan savaşlarda liderlik görevi üstlenen Battal Gazi'nin önderliği, döneminin inanç ve gelenekleri içerisinde görev icazeti, rüya motifi ile kuvvetlendirilmiştir.[180] Battal Gazi'nin babası Hüseyin Gazi, Şam dağlarında avlanırken peşine takıldığı geyik onu bir mağaraya götürmüştür. Mağarada Battal Gazi'ye verilmek üzere olan emanetleri Hüseyin Gazi almış ve geri dönmüştür. "*Yolda bir yerde uyuyup rüyasında Cafer'in kendi oğlu olacağı ve Rum diyarını fethedeceği müjdelenir. Bir süre sonra Emir Numan ölür ve yerine oğlu Ömer, Malatya emiri olur. Yine bu sırada hizmetçisi Tavabil Rumi, Hüseyin Gazi'ye oğlu olduğunu müjdeler. Emir Ömer, çocuğun talihine bakar ve talihinin çok iyi olduğunu görür, çocuğun ismini Cafer koyar. Cafer yavaş yavaş büyür, ancak diğer çocuklardan farklıdır. Güzel ve babayiğittir."*[181] Hüseyin Gazi'nin vefatından sonra birçok kahramanlıklar gösteren Cafer, görülen rüyanın icazeti ile de Battal Gazi unvanını alır[182].

Anadolu'da görülen rüya tipolojisini, Balkanlar'da heterodoks faaliyet gösteren gazi dervişlerde de görmek mümkündür. Battal-name gibi destani özellikler gösteren Saltuk-nâme'de de bu tür rüya örnekleri mevcuttur. Sarı Saltuk, sık sık Hz. Muhammed'i rüyasında görmüş ve O'ndan emirler almıştır. Bunların en meşhurları Sarı Saltuk'un Edirne'nin fethi ile alakalı gördüğü rüyadır. *"Ol gice, Şerif, Resûl 'aleyhisselamı düşinde gördi… Hz. Muhammed Şerif'e selâm virdi, 'Ya Veledi bu makam benüm yirümdür. Hacet dilersen bunda dile, kabul ola bu şehri benüm ümmetimden bekleye cem'i düşmanına mansûr-ı muzaffer ola."*[183] Saltuk-nâme'de anlatılan hikâyelere göre Sarı Saltuk, genç yaşta kahramanlıklar göstermiş olsa bile, şehrin ileri gelenleri Sarı Saltuk'u bir türlü kabul etmemektedirler. Hatta *"Sen bunun gibi iş niçin idersin daha henüz bir oğlansın"*

---

[179] Halil İnalcık, ''Âşık Paşazâde Nasıl Okunmalı?'', Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, (Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz), İmge Kitapevi, 2.Baskı, Ankara 2005, ss.131,132.
[180] Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, *Battal-Nâme,* Hece Yayınları, Ankara 2006, ss. 25-26.
[181] A.g.e. s.27.
[182] A.g.e. ss.27-28.
[183] Yüce, a.g.e. s. 134,135.

denilmiştir. Bu söylenenler karşısında Sarı Saltuk üzülmüş, evine gelip yatmış ve uyumuştur. Rüyasında Battal Gazi'yi görmüştür. Battal Gazi: *"Ciger-gûşem dûr yirinden hurûc eyle, sana kimse mukabil olmaya yöri filân mağaraya var, benüm bindüğüm Aşkarı anda bulasın ve esbâb ve alat-ı harb ve mükemmel tığ –ı Zohhak belinde, al."* Sarı Saltuk, söylenenleri yerine getirmiş, emanetleri alarak şehirde dolaşmıştır.[184] Rüya tipolojisinin klasik bir örneği Sarı Saltuk'ta da görülmüş ve rüya yolu ile yaşadığı topluma gazi dervişliği kabul ettirilmiştir.

Seyyid Ali Sultan'ın hayatında da önemli bir yer tutan rüya görme özelliğinden, kendi adına yazılan velayetnamesinde oldukça fazla bahsedilir. Rumeli'nin fethi ile alakalı olarak Seyyid Ali Sultan'ın, Yıldırım Bayezid ile karşılıklı gördükleri rüya, dikkat çekici özelliklerindendir. Yıldırım Bayezid, Balkanların nasıl fethedileceği ile alakalı olarak çıkmaza düşmüştür. Bir gün Yıldırım Bayezid, rüyasında Hz. Peygamberi görür. Hz. Peygamber, rüyada Yıldırım Bayezid'e Horasan'dan kırk erenin gelerek kendisine yardım edeceğini söylemiştir. Diğer taraftan Horasan'da bulunan Seyyid Ali Sultan da aynı konu ile alakalı bir rüya görmüştür. Seyyid Ali Sultan rüyasında, Hz. Peygamber'den, kırk erenini alarak Horasan'dan Anadolu'da bulunan Hacı Bektaş Veli'ye, daha sonra da Balkanları fethetmek üzere Yıldırım Beyazıt'a gitme emri almıştır.[185] Bu rüya ile velayetnamede Seyyid Ali Sultan, Balkanlar'da Osmanlı fetihlerine manevi destek sağlayan makam sahibi olarak gösterilmektedir. Bu rüyada geçen şahıslar arasında açık bir hiyerarşi gözükmektedir. Velayetnameden anlaşıldığı kadarıyla hiyerarşinin en üstünde, Peygamberin manevi makamı yer almış ve yapılacak işin talimatını rüyalarda vermiştir. İkinci sırada Seyyid Ali Sultan ve yoldaşı kırk eren vardır. Yine velayetnameden anlaşıldığı üzere hiyerarşinin ikinci sırasında bulunanlar, Rumeli'nin fethi için gerekli olan *"anahtarları",* rüyada Peygamber'den alan şahıslardır. Hiyerarşinin en alt kademesinde ise, Osmanlı beyleri gösterilmiştir. Velayetnamede anlatılan bu rüya ile Balkanlar'da elde edilen siyasi ve askeri başarının, Seyyid Ali Sultan ve dervişlerinin manevi katkısına bağlı olduğu dile getirilmek istenmiştir.[186]

Gazi dervişlerin tipolojik özelliklerinden birisi olan rüya motifi, Otman Baba'nın hayatında da önemli bir yer tutmaktadır. Velayetnamesinde Otman Baba'nın, Fatih Sultan Mehmet üzerinde otorite kurmak maksadıyla bir rüyadan bahsetmektedir. Otman Baba, II.

---

[184] Yüce, a.g.e. s.334.
[185] Yıldırım 2007, a.g.e. s.106.
[186] Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss.86,87.

Mehmet Manisa valisi olduğu sırada rüyasına girmiş ve kırk yıl sonra kendisini tanıtacağını söylemiştir. *"… Sultan Mehemmed İbn-i Murad Han dirler idi. Ve ol vakt Ma'nisa'da olurdı. Pes Sultan Mehemmed Ma'nisa'da bir düş görür kim yanına bir er gelür, heybetinden ve salabetinden kimse yüzine bakamaz ve buna eydür kim beni bilür misin dir. Ol eydür kim bilmezem. Pes ol kân-ı velâyet âna eydür ki bana erenler içinde Hüssam Şah dirler ve ben seni Rum'a padişah eylemeye geldim dir. Ve kırk yaşuna girecek ben sana kendi özümi göstersem gerekdür ki eger beni bilebildünse bildün, eger bilimez isen ziyan idersin diyüp heman-dem ga'ib olur…"*[187] Velayetnameden anlaşıldığı kadarıyla Edirne kadısı, Otman Baba'nın müritlerini şer'i hukuka uymayan hareketleri ve söylemlerini şikâyet eden bir mektup yazmıştır. Bu mektup, İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet'e ulaşmıştır. Fatih Sultan Mehmet, Edirne kadısına hışımla bir ferman yazarak, Otman Baba ve abdallarının tutuklanmasını istemiştir. Bir gün Fatih Sultan Mehmet, İstanbul yakınlarında Küçükçekmece mevkiinde konaklar. "… *ve ol giçe ki âfîtâb-ı nurani cihan varlığından yüz çevürüp çün terkin urdı karanıdı dahı ol giçe ol kân-ı velâyet ve kutbu'l-aktab-ı saltanat Sultan Mehemmed'ün vâkı'asına girüp celâl üzerine gelüp eydür ki tiz cevab vir ki kime ve kimün koyun ve kuzusuna değersin şimdi şol arada emr-i Hakk birle canun alayım mı dir. Çün Sultan Mehemmed bu heybet ü salabeti ol kân-ı velâyetden görür ve işidür. Cevaba gelüp eydür ki tövbe olsun babacığum diyüp niyâz iderken bilinliyü uykusundan uyanır görür kim sabah olmuş…"*[188] Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet, Otman Baba ve abdallarının bırakılmasını istemiştir. Otman Baba velayetnamesinde, rüya ile alakalı bir başka örnekte ise Pirevadi kadısı ve İsa Bey, Otman Baba'nın beş müridini zindana atmışlardır. Otman Baba, Pirevadi kadısının rüyasına girerek korkutmuştur. Bunun üzerine Otman Baba'nın müritleri serbest bırakılmıştır.[189]

2.3. Tenâsüh İnancı:

Sözlük anlamı itibari ile *"gidermek"* ya da var olan bir şeyi silip yok etmek anlamına gelen Arapça nesh kökünden türeyen tenâsüh, nakletmek veya kopyalamak gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, konumuz gereği daha önce yaşamış ve ölmüş bir insanın gözle görülmeyen can, ruh ya da nefes gibi bir bölümünün daha sonra yaşayan bir bedene geçmesi olarak tarif edilmiştir. Dilimizde *"ruh göçü"*, *"yeniden doğuş"* şeklinde ifade

[187] Yalçın, a.g.t. s.63, v. B10b.
[188] A.g.t. s.229, v. B86b.
[189] A.g.t. s.191, v. B68a.

edilmekle birlikte batı dillerinde ise reenkarnasyon kelimesi ile ifade edilmiştir.[190] Kaynaklarda tenasühün tanımı ile alakalı bazı nüans farklılıkları olmakla beraber, genel manada kabul görmüş tanımı, öldükten sonra insanın ruhunun başka bir bedene geçerek yaşamına devam etmesidir. Kişinin dünyadaki hayatı ile de alakalı olarak, insan bedeninden başka hayvan ya da bitki bedenine de geçtiğine inanılan bir inanç doktrinidir. Genellikle batıl dinlerde sık görülen bu inanç, yer olarak Hindistan, din olarak Budizm'de daha çok taraftar bulmuştur. Musevilik ve Hristiyanlık gibi bozulmuş tek Tanrılı dinler tenâsüh inancını, reddettiği gibi İslam dininde de hiç kabul görmemiştir. Ancak İslam tarikatları olarak ifade edilen heterodoks tarikatlarda, oldukça fazla yer bulmuştur. Heterodoks dervişlerin menakıpnamelerinde oldukça yer tutan tenasüh inancı, Bektaşi kültürü içerisinde de yerini almıştır.[191]

Melikoff, tenâsüh anlayışının her ne kadar Şamanist inanç doktrini içerisinde yer almamasına rağmen, Bektaşi kültürü ve popüler halk tasavvufu içerisinde derinlemesine anlam kazandığını ifade etmektedir. Bektaşi kültürü içinde yer alan yeniden bedenleşme inancı, aşırı Şii öğretisi ve Hurufi inançların tesiri altında kalmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Diğer taraftan Türkmenler, Anadolu'ya gelmeden önce Orta Asya'da Mani, Buda gibi büyük dinlerle karşılaşarak etkilenmişlerdir. Tenâsüh inancının etkilerinden birisi de Bektaşiliğin şeytan anlayışında da görülmektedir. Bektaşiliğe göre şeytan, kötü bir varlık olmamakla beraber bazen Cebrail ile yeniden bedenleşmektedir. Şeytan, Tanrı'ya olan sevgisi ve gururu yüzünden Âdem'e secde etmemiştir. Şeytan, bilgisizliği yüzünden Tanrı'nın Âdem'in gönlünde saklı olduğunu ve aslında Âdem'in Tanrı olduğunu bilememiştir.[192] Mélikoff bir başka eserinde ise, *"gerçekte ruhun sürekli göçü ve bedenden bedene geçişi inanışları; Ebedi Dönüş ve Dönen Zaman kavrayışı ile mevsimlerin devrimine göre yaşayan göçerlere ait bir algılayış biçimi değil midir? Türklerde Kızılbaşlar, İranlılarda ve Kürtlerde İsmaililer ile Ehl-i Hak'lar, Araplarda Alavî'ler ya da Dürzîler, kısacası aşırı denen bütün mezheplerde bulunan bu inançların, göçer ya da kökleri göçer olan bir cemiyetin inanışı olmak gibi ortak bir temeli vardır."*[193]

Hacı Bektâş-ı Veli'nin Vilâyet-namesi'nde yer alan bir menkıbe, Bektaşi kültürü içinde tenasüh inancının yerini izah etmektedir. Horasan erenleri, Hünkâr'ın şeyhi

---

[190] Ali İhsan Yitik, *''*Tenâsüh*''*, *DİA*, İstanbul 2011, Cilt:40, s.441.
[191] Ocak 1983, a.g.e. ss.133-134.
[192] Melikoff 1999, a.g.e. ss. 50,51.
[193] İréne Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, (Çev. Turan Alptekin), Demos Yayınları, İstanbul 2019, ss.208,209.

Lokman-ı Perende ’ye hac kutlaması için gelmişlerdir. Horasan erenleri, Mektebin ortasında akan bir pınar görmüşler ve daha önce olmayan bu pınarın nasıl oluştuğunu sormuşlardır. Lokman-ı Parende de bu pınarın, Hacı Bektaş-ı Veli’nin kerameti olduğunu söylemiştir. Horasan erenleri, Hacı Bektaş-ı Veli’nin kim olduğunu sormuşlardır. Lokman-ı Parende, bu azizdir diyerek Hünkâr’ı göstermiştir. Horasan erenleri, bu daha çocuk nasıl hacı olabilir diye sormuşlardır. Lokman-ı Parende, Hünkâr’ın kerametlerini tek tek saydıktan sonra bu çocuk benimle beraber Kâbe’de sürekli namaz kılar ve daha sonra da kaybolurdu demiştir. Bunun üzerine Horasan Erenleri, bu çocuk kerameti nereden bilsin demişlerdir. Bu konuşmalara dayanamayan Hacı Bektaş-ı Veli, mübarek ağzını açmış ve ben Hz. Ali’nin sırrıyım demiştir. Hünkâr, bizim aslımız Hz. Ali’den gelmiştir ve bu kerametler bize mirastır demiştir. Hünkâr, bu kerametlerin bizden ortaya çıkmasına şaşılmamalıdır. Çünkü bu kerametler Tanrının bize verdiği lütuftur demiştir. Bunun üzerine Horasan Erenleri, siz gerçekten Şah’ın sırrıysanız bize ispatlayın da bizde inanalım demişlerdir. Horasan Erenlerinin de bildiği üzere Hazreti Ali’nin nişanı, avucunun ortasında ve anlında güzel, yeşil bir beni varmış. Hünkâr, önce avucundaki sonra da anlındaki güzel, yeşil beni göstermiştir. Bunun üzerine Horasan Erenleri, keramet ancak böyle olur dedikten sonra özür dileyip hacı Bektaş-ı Veli’ye teslim olmuşlardır[194]. Bu menkıbeden de anlaşılacağı gibi, Hz. Ali’nin ruhu Hacı Bektaş Veli’ye geçmiştir. Daha sonra da Bektaşilik kültürü içinde yer alan heterodoks dervişlere geçecektir. Bektaşilik kültürü içinde tenâsüh inancının oldukça fazla önemli olduğunu ve bizzat bu kerametin Hacı Bektaş Veli’de başladığını Şair Kul Hasan, şu şekilde ifade etmektedir.

“Aslan oldum yol üstünde oturan

Selman idi ana nergis getiren

Kendi cenâzesin kendi götüren

Hünkâr Hacı Bektaş, Ali kendidür” [195]

Bektaşilik kültürü içinde yer alan tenasüh inancı, Abdal Musa Velayetnamesinde de yer bulmaktadır. *“Ol esrar sözlü ve kelecisi tuzlu ve latif gözlü ve güler yüzlü Sultan Hacı Bektâş El-Horasani bir gün hayatında oturur iken mübarek nefesünden nutka gelüb eyitdi:*

‘Ey Erenler, Genceli’de genç ay gibi doğam, adum Abdal Musa çağırduram.’ Dedi.

---

[194] Gölpınarlı, a.g.e. s.7
[195] Ocak 1983, a.g.e, ss.138-139

'Beni isteyen anda gelsün bulsun'. Didiydi.

Hünkâr Hacı Bektaş vefat idecek Abdal Musa zuhura geldi."[196]

Velayetnamenin hemen başında yer alan bu pasaj, Hacı Bektaş-ı Veli öldükten sonra Abdal Musa olarak tekrar dünyaya geldiği ve ahirete kadar da bu işin bu şekilde devam edeceği anlatılmaktadır.

Ocak'a göre, Bektaşiliğin yanı sıra başka tarikatlarda da aktif görülen tenasüh inancı, Kızılbaş zümrelerin temel inançlarından biri haline gelmiş ve zamanla da Türk heterodoksisinde önemli bir yer tutmuştur. Tenasüh inancının, heterodoks Türkmenler arasında rağbet görmesinin temel sebebinin, atalar kültünde olduğu gibi dedenin veya babanın ruhunun evlat ya da torunda ortaya çıkması olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda tenasüh, Türklerin inançlarına Budizm yolu ile girdiği ve atalar kültü ile bağdaştığından dolayı da yerleşmesinin kolay olduğunu belirtmiştir.[197]

Tenasüh inancı, Rumeli gazi-dervişlerden örneklendirdiğimiz Sarı Saltuk'ta da görülmektedir. Saltuk-nâme'de geçen şu menkıbe konuya açıklık getirmektedir. Sarı Saltuk ölmüştür. Bir gün Umur Gazi, Türbenin içinde yanan çerağın yanında Sarı Saltuk'u görür. Sarı Saltuk, Umur Gazi'ye *"amel ile kim ölecek dirilesin biz heman dünyadan bir ton değiştük ölü değilüm sizünle bileyüm var bundan durma gaziler ocağın kâfirler elinden al"* dediği rivayet olunur.[198] Konu ile alakalı bir başka örnek ise Rumeli Gazi-dervişlerden Seyyid Ali Sultan'ın velayetnamesinde anlatılmaktadır. Seyyid Ali Sultan'ın Tekkesinin karşısında, bir dağ bulunmaktadır. Bir terzi, bu dağda ev yaptırmış ve orada yaşamaya başlamıştır. Bir gün kırk harami, bu terzinin evini basarak eşyalarını gasp etmek istemişlerdir. Ayrıca terziyi de ellerinden bağlayarak, dağdan aşağıya atmak istemişlerdir. Terzi, *"İlâhi, evvelâ senden niyazım budur ki ben biçareye dahi Seyyid Rüstem Gazi-i çâresâz ol merd-i meydân-ı serfirâzı imdâd resân eyle Yâ Rabbi!"* diye dua etmiştir. Beyaz atlı, beyaz elbiseli bir er, terzinin yardımına gelmiştir. Elbisenin ayakları hamura batar gibi taşlara batmaktadır. Bu er, bir bakışta haramileri toprağa gömmüştür. Terzi, bu zata teşekkür etmiş, işi ile meşgul olmaya devam etmiştir.[199]

Rumeli gazi-dervişlerden Otman Baba'nın, tenasüh tipolojisi, zirve yapmıştır. Kendi adına yazılan velayetnamesinde oldukça fazla örnek bulabildiğimiz Otman

---

[196] Güzel, a.g.e. s.140
[197] Ocak 1983, a.g.e. ss.141-143
[198] Yüce, a.g.e. s.210
[199] Yıldırım 2007, a.g.e. s.109.

Baba'nın, tenasüh anlayışı ile alakalı dikkat çeken birçok örnek bulmak mümkündür. Çünkü Otman Baba, velayetnamede kendi ifadesi ile *"…yüz kez yüz bin yıldur…"*[200] dünyaya geldiğini söylemiştir. Otman Baba velayetnamesinin birinci bölümünde, "*Bab-ı Evvel İbtida-i Velayet-Name-i Kutbul'l Aktab Sultan Otman Baba''* başlığı altında ilk önce şu ifadelere yer verildiğini görüyoruz. *''Ey taliban-ı sadıkan-ı velayet ve ey aşıkan-ı abdalan hakka'l yakin bilmiş ve agah olun kim tarih-i nebeviyyenin sekizyüz otuz üç yılından sonra Rum vilâyetinde bir kutbu'l-aktâb zâhir oldı ve dâvası bu idi kim Muhammed ve İsa ve Musa ve Âdem benem dir idi."*[201] Bir başka örnekte Otman Baba, Sarı Saltuk olduğunu ve Hüsam Şah olarak geldiğini söyler. *"Cavaba gelüp eyitdi ki us Sarı Saltuk didükleri benem ve bu yatan ziyaret benüm ziyaretimdür ki şimdi Hüssam Şah olup geldüm didi."*[202] Verilen örnekte görüldüğü gibi Otman Baba'nın tenasüh anlayışı, sadece peygamberlerin ruhunun evliyaya geçmesi olarak algılanmamalıdır. Çünkü birbirinin takipçisi ve kutb'l-aktab olan gazi dervişlerin ruhları da birbirine geçmektedir. Konu ile alakalı bir başka örnekte ise, Otman Baba'nın Sarı Saltuk olup ejderhayı öldürdüğü rivayet edilen menkıbedir. "…*Ve ol kan-ı velayetin safa nazarın -ve hüsn-i himmetin- alup hallü halince revan oldılar. Meger ol Sarı Saltuk hazretlerinün ejderhayı helak itdüği mekânın sahibi bir derviş var idi ki ol kan-ı velayetün abdallarına bir gün bi-edebane kelamlar izhar idüp ol kan-ı velayet içün söyler ki eger Sarı Saltuk hazretlerinün gösterdiği nişan alametden bir velayet gösterse ben dahı ikrar ü teslim-i yek-bar iderem ve eger göstermese ana benüm itikadım ve nakl-i şehadetüm yokdur didi. Çün abdallar bu haberi işitdiler yüz yire urup naz niyaz birle ol kan-ı velayete eyitdiler kim ey kan-ı deryayı kudret ve'y dürr-i Bahr-i hakikat sana her hâl ma'lümdur ki sen bu inkâr ehline heybet ü velayet ü azametün göster didiler. Pes öyle olsa bu baz-geşt üzere günlerde bir gün ol kan-ı velayet celal cemal ve devlet-i visal birle abdallarına eyitdi ki sakınun şol taş Tanrıya secde kılmayun ki -sizden secde eylemek- umar didi. Meger ki Sarı Saltuk hazretleri ejderhayı helak itdüği dem mağaranun üzerinde bir kaya var idi ki azametlü ve heybetde bir hane mikdarı taş idi. Çün bu nefes üzerinden üç gün güzer kıldı. Dördünci gün bir sabah ol kan-ı vala-heybet ol taşa nazar saldı. Ve cevaba gelüp eyitdi kim tiz Tanrı'ya secde eyle, niye tursun didi. Dahı heman-dem ol taş mancılıkdan atılur gibi bir kaç mil mikdarı yire düşdi. Mecmū hisar ol kaya zarbından lerzeye vardı. Çün bu alameti ve*

[200] Yalçın, a.g.t. s.201, v.B73b.
[201] A.g.t. s.61, v.A20b .
[202] A.g.t. s.160. v.B52b.

heybeti derviş ü abdallar halk eşyalar müşahede itdiler yüz yire urup naz niyaz birle eyitdiler."[203]

Bektaşilikte ve genel olarak popüler halk tasavvufundaki tenasüh inancını Melikoff, *"devriye"* diye isimlendirdiği görüşü ile izah etmeye çalışmıştır. O'na göre devriye sorunu yani tenasüh, tasavvuf çevrelerinde aldığı anlam itibariyle sürekli dönem zaman kavrayışı ile alakalıdır. Göçerlerde mevsimlerin sürekli değişmesi ile oluşan zaman kavramı, dönen bir *''çember''* düşüncesine yol açmıştır. Bu da Bektaşilikte, bedenlerin sürekli bir biri ile değişmesi anlayışını oluşturmuştur.[204] Melikoff'un aksine Ocak, her ne kadar devir nazariyesine benzemekle beraber; devir olmadığını belirtmiştir. Çünkü devir nazariyesinde, ilkellikten mükemmelliğe gidiş vardır. İnsan ruhu, önce bitkiye sonra bitkiden hayvana daha sonrada, hayvandan insana geçmektedir. Bektaşilikte ise, insandan insana geçmektedir. Dolayısı ile Bektaşilik kültüründe var olan tenasüh inancının, Budizm dini ile de ilişkilendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[205]

2.4. Hulül İnancı:

Hulül kelimesi, sözlükte "*bir şeyi çözmek, bir yere intikal etmek, konup yerleşmek"* olarak kullanılmaktadır. Terim anlamına bakıldığında ise *"bir şeyin mevcudiyetinin diğerinin mevcudiyetiyle aynı olması"* şeklinde tanımlanmıştır. İslam düşünce tarihinde, itikadi manada oldukça fazla tartışmalara konu olan hulül inancı, genel olarak Allah'ın veya sıfatlarının bir kısmının veya tamamının yaratılmış olan insanda birleşmesi ya da görülmesi hadisesidir.[206] Heterodoks dervişlerin temel inançları haline gelen hulül anlayışı, tarih boyunca belli aşamalardan geçerek sistemleşmiştir. Tanrı insan ilişkisi, ilk çağlardan itibaren hemen hemen bütün toplumların ilgi odağı olmuştur. Ocak, Bektaşilik kültü içinde yer alan heterodoks dervişlerin genel manada inanç esaslarından birini oluşturan Hulül inanıcının, Budizm ve Zerdüştlükte de var olan inanç esasları ile benzeştiğini belirtmiştir. Abbasiler zamanında ortaya çıkan ve eski Zerdüştî çevrelerle ilişkisi olan aşırı Şii gruplarda da hulul inancı bulunmaktadır. Ocak, meşhur Mukanna'nın,[207]Allah'ın kendisine hulül ettiğine inandığını kaydeder. Mukanna'ya göre Allah, Hz. Âdem'den başlayarak

[203] Yalçın, a.g.t. ss.153,154. v.B49b.
[204] Melikoff 1999, a.g.e. ss.49,50.
[205] Ocak 1983, a.g.e. s.145,146.
[206] Kürşat Demirci, *''*Hulûl*''*, *DİA*, İstanbul 1998, Cilt:18, s.340.
[207] Mukanna el-Horasâni, Ebu Müslim'e aşırı bağlılık gösteren ve onu Hz. Peygamberden üstün kabul eden Rizâmiyye fırkasına mensuptur.

sırası ile bütün peygamberlere ve Hz. Muhammed'den de Ali'ye hulül etmiştir. Daha sonra Hz. Ali'den evlatlarına, en son olarak da Ebu Müslim Horasani'ye hulül etmiştir. Allah, Horasani öldükten sonra da kendi bedenine hulül etmiştir.[208]

Köprülü, İslam âleminde tasavvuf akımlarının hızlı yayıldığını, XII. ve XIII. yüzyıllarda İran, Orta Asya, Suriye, Mısır ve Anadolu'da oldukça fazla tekke kurulduğunu belirtir. Kurulan bu tekkelerde sayısız mutasavvıf yetiştiğini ve bu mutasavvıflar arasında, Anadolu'yu derinlemesine etkileyen ve vahdet anlayışını en geniş şekli ile kucaklamış Muhyiddin Arabi'nin de olduğunu belirtmiştir.[209] İbn-i Arabi'nin, vahdet-i vücut adıyla oluşturduğu düşünce sistemi Anadolu'daki sûfilerin ilham kaynağı olmuştur. İbn-i Arabi, varlığın birliği tek ve mutlak olan Tanrının varlığından ibarettir demiştir. Ayrıca çokluk halindeki varlık ise mutlak varlığın tezahürlerinden ve kendi varlığında mevcut olan isim ve sıfatlardan meydana geldiğini belirtmiştir.[210] Anadolu'da İbn-i Arabi'nin vahdet-i vücut felsefesi, Yeni Eflatunculuğun da etkisiyle, hulül ve ittihat kavramlarıyla İslam tasavvufunu etkisi altında bırakmıştır.[211] Anadolu'da, vahdet-i vücûd felsefesini, farklı yorumlayarak halka farklı bir ifadeyle sunan, oldukça fazla sûfi gruplar olduğu bilinmektedir. Bunlardan en fazla dikkat çeken heterodoks nitelikli Melâmi-Kalenderi gruplara mensup dervişlerin, hulül (panteizm) inancını ifade eden yorumlara sıkça rastlanmaktadır.[212] Bu bağlamda, yaşadığı dönemde fazla ünlü olmamasına rağmen öldükten sonra ismi etrafında oldukça fazla menakıp silsilesi meydana gelen ve tarikat yapıcısı gibi anılan Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu'da yetişen mutasavvıflar arasında yer almaktadır[213]. Anadolu'daki tasavvuf akımlarından farklı olarak etkilenen Bektaşilik 'teki hulül inancını, Bektaşi şairi Perişan Baba'da görmek mümkündür.

"*Evvel gelip Ali olan*
Sonra Gelip Veli (Hacı Bektaş) olan
Ebedi Ezeli ola
Hak Muhammed Ali Hak'dır
Hacı Bektaş Veli Hak'dır
Perişan pes ol ebed kâm

[208] Ocak 1983, a.g.e. ss.148-150.
[209] Köprülü 2018, a.g.e. s.284.
[210] Ay, a.g.e. s.53.
[211] A.g.e. s.56.
[212] A.g.e. s.58.
[213] Köprülü 2018, a.g.e. s.294.

Nefes bulsun bunda temam
Evvel Âhir vesselam
Hak Muhammed Ali Hak'dır
Hacı Bektaş Veli Hak'dır"[214]

Köprülü, Barak Baba'nın kendi ifadesi ile Saltuk Dede'nin müridi olduğunu söyledikten sonra, Saltuk Dede'nin Hacı Bektaş'a mensup olduğu ve Türkmen babalarından sayıldığını belirtmiştir. Barak Baba'nın, ilim âlemince hiç tasdik edilmemiş fikirleri olduğunu belirtmiş ve O'nun hulül anlayışını şu sözlerle ifade etmiştir. "*Ahireti inkâr ve Hululü tasdik ederek Cenab-ı Hakk'ın ibtida hazret-i Ali ile ve sonra Sultan Olcayto Hudabende ile ittihad ettiğini söyleyen ve bütün muharramatı mubah addeden bu Türkmen babası, harici kıyafet itibariyle de Altay'daki Türk Şamanlarını hatırlatmaktadır."*[215] Ocak, Türk heterodoksisinin temel inançlarından birisinin de hulül olduğunu belirtmiş; ancak, menakıpnameler incelendiğinde konu ile alakalı sadece Menâkıb-ı Kutsiye ve Vilâyetnâme-i Otman Baba olduğunu ifade etmiştir. Hulül konusunun diğer velayetnamelerde yer almamasının sebebi olarak da Anadolu'da hakim olan tevhid akidesine taban tabana zıt olan bu konunun kolayla saklanamaması olarak ifade etmiştir.[216] Muhtemelen Anadolu'ya nazaran Balkanlar'da daha rahat bir ortam bulan Otman Baba, hulül inancını derinlemesine yaşamış ve velâyetnamesinde de oldukça fazla yer tutmuştur. Rıza Yıldırım, Yemînî'nin zamanın kutbu olarak Otman Baba'yı gösterdiğini belirtmektedir. Yemînî, açıkça Otman Baba'nın ismini söylememekle beraber 1378-79'da doğduğunu, 1478-79'da öldüğünü ve bazılarının Gani Baba dediği Hüsam Şâh olduğunu belirtmektedir. Yemînî, Hüsam Şah'ı şu şekilde tarif etmiştir. *"Devrin kutbu, gönüllerden şüpheyi gideren, 'ene'l-Hak' diyen, baştan başa âlemde kimsenin kendisine yetişemediği, yer ve göğü bir nazarda sabit kılan, hakikat ilmini âyân eden, ve âlimleri zebun eden, güçlü sultanları kendisine kul edinen, 'hak-sıfat bir âdem' ve kendisinin kutb-ı âlem olduğunu söyleyen kişi."* Yıldırım, bu ifadelerin Otman Baba velayetnamesindeki ifadelerle örtüştüğünü belirtmiştir.[217]

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız heterodoks dervişlerin hulül anlayışı, Otman Baba velayetnamesini incelendiğimizde daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Otman Baba'da, Mansur sevgisi zirve yapmıştır. *…Ol kimseyem kim beni od yakmaz ve kılıç kesüp ok*

[214] Ocak 1983, a.g.e. s.152.
[215] Köprülü 2017, a.g.e. ss.60,61.
[216] Ocak 1983,a.g.e. s.146.
[217] Rıza Yıldırım, *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin Doğuşu*, İletişim Yay. İstanbul 2019, s.209.

batmaz ve Mansur'un yayı benüm kepenimdir…"[218] sözleriyle de vahdet-i vücud anlayışını dile getirmiştir. Velayetnameden anlaşıldığı kadarıyla Otman Baba'daki hulül inancı, her daim dile getirildiğinden dolayı, müritlerinin hitabı oldukça dikkat çekicidir. *"…Ve dahı safa geldüniz ve çirkin yüzüm ayağınuz toprağı diyü kelam eyledi ve –bu nev'a kelamları- Pirevadi kadısi işitdi. Cevaba gelüp Mü'min Derviş'e su'al eyledi ve eyitdi kim kangı dervişlerdür kim Otman Baba'ya sırr-ı Yezdan dirler imiş…"*[219] Diğer bir örnekte ise, Otman Baba, yapmış olduğu seyahatleri sırasında, Turnacı Baba isminde bir şeyhin tekkesine misafir olur. *''Çün ol Turnacı Baba ol kân-ı pûr-haşmeti görüp müşahede eyledi. Gördüm kim ol Elest Bezmi'nde ve âleminde ruhlara hitap gönülde tecelli eylemiş. Dahi nazarında secde-i izzet birle nâz ü niyaz eyledi."*[220]

Otman Baba'nın inandığı velâyet anlayışı, peygamberliğin *"çobanı"* dır. Otman Baba'ya göre velâyet, peygamberliğin sürekliliğini ve teyidini sağlamaktadır. Bu yüzden velayetin inkârı, kişinin küfrünü ilan etmesi gibidir. Otman Baba, bu görüşlerini Hz. Âdem'in yaratılışı ile alakalı ayetlere dayandırmaktadır. Tanrı'nın insanlara sorduğu *"Ben sizin rabbiniz değil miyim?"* sorusuna olumlu yanıt verenler gerçek bireyciler, olumsuz yanıt verenler ise kâfirdirler. Ancak Tanrı ile ilişkileri çok güvenli olan, yani Otman Baba gibi anlaşmaya gereksinim duymayanlar ise, hiç cevap vermedikleri için veli sayılmışlardır. Bu görüşleri ile Otman Baba, hayatı boyunca Tanrı'nın her insanda görünür olduğuna inandığı varlık birliği öğretisini uygulamıştır. Velayetnamesinin hemen hemen tamamımda, bu görüşleri doğrultusunda bazen Muhammed, İsa, Musa ve Âdem hatta Tanrı'nın kendisi olduğunu söylemekten geri durmamıştır. Otman Baba, inanmış olduğu hulül anlayışını, söylemekle kalmamış aynı zamanda hayatına da yansıtmıştır. Bu yüzden kullanılmış hamam suyunu, hiç düşünmeden içmiştir. Otman Baba, her şey Tanrı'yı yansıttığından dolayı hiçbir nesnenin pis olmadığını söylemiştir.[221]

2.5. Don Değiştirme Özelliği:

Gazi dervişlerin tipolojik özelliklerinden bir başkası ise, şekil değiştirmedir. Don değiştirme olarak ifade edilen bu durum, tenasüh inancına benzemekle beraber farklı özellikler göstermektedir. Tenasüh anlayışında kişinin, öldükten sonra ruhunun bir başka

---

[218] Yalçın, a.g.t, s.199. v.A119b.
[219] A.g.t, s.186, v.B65b.
[220] Ocak 1983, a.g.e, s.147.
[221] Karamustafa, a.g.e. ss.61,62.

bedene göç etmesi söz konusu iken, don değiştirmede ise, kişi hayatta iken bir başka bedene girmesidir. Genellikle batıl dinlerde rastlanan şekil değiştirme inancı, Bektaşi tarikatı dervişlerinde de görülmektedir. *"Donuna girmek"* olarak ifade edilen bu özellik, herhangi bir hayvanın şekline girmeyi anlatır. Kuş donuna girmek, kuş olmaktır. Geyik donuna girmek, geyik olmaktır. Turna donuna girmek, turna olmaktır. Elde bulunan menakıpnameler incelendiğinde, konu ile alakalı oldukça fazla örnek bulunmaktadır. Don değiştirme inancı, menakıpnamelerde hayvan şekline girme olarak yansıtılmıştır. Genellikle geyik, kuş şeklindeki motifler kullanılmakla beraber turna, şahin gibi hayvanlara da yer verilmiştir.[222] Melikoff, Şamanlığın insanlarla ruhlar arasında sürekli bir bağlantı kuran inanç şekli olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Türkçe ifadesi ile *"Kam"*, Şaman'ın ruhlar âlemine yapacağı yolculuktur. "*Kamlık"* anlayışının *"büyücülük"* olarak günümüzde de devam ettiğini belirtmektedir. *"Masal dönemi Şamanları, ölüleri diriltebiliyorlar, ya da güneş-tanrıdan, bir kuş görünümünde yakalayıp ölenin annesinin kucağına verebilecekleri yeni doğmuş bir ruh göndermesini isteyebiliyorlardı."*[223] Şaman'ın büyü ile uçma yeteneği, güçleri arasında bulunmaktadır. Bu yetenek, kendinden geçme veya ''cezbe'' halini ifade etmektedir. Şaman'ın bu yeteneği kalıtımsal olduğu için halk ulularından dede ya da babaya geçmektedir. Bektaşilikte ise sema olarak ortaya çıkmaktadır. Turna uçuşu, bu geleneğin göstergesidir. Türk halk geleneği içinde turnanın ayrı bir yeri vardır ve Ahmet Yesevi, turnaya dönüşebilmektedir.[224] Velilerin sevilen hayvan donuna, kötülerin ise canavar veya sevilmeyen hayvanların donuna girme hadisesi, Türk destanlarında da oldukça fazla görülmektedir. Seyyid Battal Gazi ve Abdal Musa'da geyik donu, Hacı Bektaş-ı Veli'de şahin ve güvercin donu, Ahmet Yesevi'nin de turna donuna girmesi şeklinde gerçekleşen pek çok örnek bulunmaktadır.[225] Mélikoff başka bir eserinde ise *''turna sembolizm'i, Çin, Kore, Japon gibi Uzak Doğu uluslarında yaygındır. Çin'de turna, her şeyden önce ölümsüzlük kuşudur, uzun yaşamanın ve Ebedî Yaşam'ın karşılığıdır. Çin'in kutsal oyunları arasında cenazeler vesilesiyle yapılan Turna dansı vardır. Demek Türkler, Çin'le uzak zamanlara inen ilişkiler içindedirler."*[226]

Ahmet Yesevi'nin turna ile alakalı hadisesi şu şekilde gerçekleşmiştir. Horasan erenleri, Ahmet Yesevi'ye büyük değer vermekle birlikte O'nun mertebesinin yüksekliğini

[222] Ocak 1983, a.g.e, ss. 154,155.
[223] Mélikoff 1999, a.g.e, s. 38.
[224] A.g.e, ss. 40,41.
[225] Güzel 1999a, a.g.e. s.105.
[226] Mélikoff 2019, a.g.e. s.121.

tam olarak anlayamamışlardır. Horasan erenleri, büyük bir toplantı düzenleyip Ahmet Yesevi'yi de oraya davet etmeyi planlamışlardır. Horasan erenlerinden birisi, turna donuna girerek, Ahmet Yesevi'ye haber vermek üzere yola çıkmıştır. Ahmet Yesevi, batın kuvvetiyle haber almıştır. Müritlerine yedi velinin geleceğini söylemiş ve onları karşılamak üzere yanına aldığı bazı müritleri ile beraber turna donuna girerek karşılamaya gitmiştir. Semerkant yakınlarında büyük bir nehrin kenarında karşılaşmışlardır. Horasan erenleri, Ahmet Yesevi'nin bu kudretine hayran olmuşlardır. Ahmet Yesevi, sohbet ederken nehire baktığında bir bezirgân görmüştür, Hayvanları ve malları ile boğulmakta olan bezirgân, kurtulduğu takdirde mallarının yarısını bağışlayacağını söylemiştir. Ahmet Yesevi, hemen elini uzatarak bezirgânı kurtarmış ve turna donundan çıkarak insan şekline girmiştir. Bezirgân, Ahmet Yesevi'nin elini öperek malının yarsını vermiştir. Ahmet Yesevi, almış olduğu malları Horasan'a getirerek erenlerine dağıtmıştır. Ahmet Yesevi' ye ait bu menkıbede görülen *"kuş kıyafetine girip uçması"*, birçok Türk velisinde görülen don değiştirme inancını izah etmektedir. Bektaşi ve daha sonra gelen dervişlerin menkıbelerinde de bu tür motifler görmek mümkündür.[227]

Özellikle Hacı Bektaş-ı Veli ve Horasan erenlerinin, Ahmet Yesevi ile olan ilişkilerine bolca yer veren Bektaşi velayetnamesi incelendiğinde, don değiştirme hadisesine sıkça rastlanmaktadır. Ahmet Yesevi'nin, Tanrıya yalvararak Hacı Bektaş-ı Veli'ye ulaşıp da Bedahşan ilini fethedip oğlu Kutbettin Hayder'in kurtulmasını isteme hadisesi güzel bir örnek oluşturmaktadır. Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi'nin enrini almış ve yeri öptükten sonra kabul etmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli, Bedahşan ilini almadıkça, Hayder'i kurtarmadıkça, Tanrıya andolsun ki ekmek yemeyeceğim, su içmeyeceğim, orucumu bozmayacağım demiştir. Ulu Tanrı yardım ederse Bedahşan ilini alır, halkını Müslüman yaparım dedikten sonra Ahmet Yesevi'nin elini öperek dışarı çıkmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli, silkelenerek şahin donuna girmiş, kanat açarak Bedahşan iline uçmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli, uçarak her yeri görmüş ve Hayder'in hapsolduğu mağaranın üstüne konmuştur. Bir delikten mağaranın içine girerek silkinmiş ve tekrar insan halini almıştır. Hacı Bektaş-ı Veli, Hayder'in kelliğini gidermiş ve zincirlerini çözmüştür. Hayder, hastalığının geçtiğini, saçlarının uzadığını ve gücünün kuvvetinin yerine geldiğini görünce, karşısındakinin bir er olduğunu anlayarak ayağa kalkmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli, gaipten aldığı kırk hurmayı vermiş ve kendisinin Hacı Bektaş Hünkâr olduğunu söylemiştir. Hacı Bektaş-ı Veli,

[227] Köprülü 2018, a.g.e. s.85 .

Bismillah deyip Hayder'i kucağına almış, kıbleye dönmüş ve Ahmet Yesevi'nin yanına götürmüştür.[228]

Hacı Bektaş-ı Veli'nin velayetnamesinde, yer alan *"don değiştirme"* inancını anlatan bir başka menkıbe ise, Hacı Bektaş-ı Veli'nin, Ahmed-i Yesevi'den *"fahir cihazını"* alıp Rum ülkesine gelmesi hadisesidir. Buna göre Hünkâr, Rum ülkesine yaklaşınca mana âleminden Rum erenlerine selam vermiştir. Bu esnada elli yedi bin Rum ereni sohbet etmekteymiş. Rum ülkesinin gözcüsü de Karaca Ahmet imiş ve Seyyid Nurettin'in bir müridiymiş. Sivrihisar'da, Seyyid Nurettin'in kızı Fatma Bacı ayağa kalkarak Hünkâr tarafına dönmüş ve sesli bir şekilde Hünkâr'ın selamını almıştır. Karaca Ahmet'in müritleri, bu durumu görünce, Fatma Bacı'ya kimin selamını aldın diye sormuşlardır. Fatma Bacı, Rum ülkesine bir er geliyor, siz erenlere selam verdi, onun selamını alıyorum demiştir. Bu erin nereden geldiği sorulduğunda Fatma Bacı, Horasan Erenlerinden olduğunu ancak bu sefer Beyt-Allah tarafından geliyor demiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Rum ülkesine gelmesini istemeyen erenler, velâyet kanatlarını birbirine çatarak yolu bağlamışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli, yolun kapalı olduğunu görünce besmele çekmiş ve velâyetle bir sıçrayarak ulu arşın tavanına ulaşmıştır. Melekler, Hacı Bektaş-ı Veli'yi karşılayarak hoş geldin Peygamberin evladı demişlerdir. Hünkâr, güvercin donuna girerek uçmuş ve Sulucakarahöyük'e inmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'ye engel olamayan erenler, Karaca Ahmet'e hitaben Rum ülkesinin gözcüsüsün bir bak bakalım neredesin diye sormuşlardır. Karaca Ahmet, Rum ülkesini baştanbaşa gözden geçirdim bütün mahlûklar eşleriyle beraber oturuyor, yalnız Sulucakarahöyük'te güvercin şekline girmiş bir er yalnız oturuyor demiştir. Aramızdan birisi doğan şekline girse de, güvercini avlasa demiştir. Irak'tan Rum ülkesine gelen Hacı Doğrul isminde birisi ayağa kalkarak izin istemiştir. Hacı Doğrul, doğan şekline girerek uçmuş, Sulucakaraöyük'te taş üstünde oturan güvercinin üstüne süzülmüştür. Hünkâr, hemen insan şekline girmiş, doğanı tutmuş ve alabildiğine sıkmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli, doğanı yere bırakınca kendine gelmiş ve Hünkâr'dan özür dileyerek elini ayağını öpmüştür. Hünkâr, Hacı Doğrul'u meclise geri gönderip bütün erenleri yanına davet etmiştir…[229] Ocak, velayetnamelerde anlatılan bu örneklerde, genellikle güvercin donuna girildiğinden bahsetmektedir. Bektaşi kültüründe sakin tabiatlı kuşun, sulh ve sükûnetin, engin ve sakin bir kişiliği temsil etmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. İşte bu yüzden rastgele bir kuş seçilmemiş, velinin mistik

[228] Gölpınarlı, a.g.e. ss.10,11.
[229] A.g.e. ss.18,19.

kişiliğini yansıtan güvercin uygun görülmüştür. Diğer taraftan hacı Bektaş Veli'nin, velayetini kabul etmeyen karşı taraftaki müridin kişiliğini yansıtması açısından doğan donuna girdiği ifade edilmektedir.[230]

Abdal Musa Velayetnamesi'ndeki geyik donuna girme menkıbesi, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Abdal Musa, Elmalı'ya dergâhını kurduktan sonra yöre halkı ile ilgilenmiş ve gösterdiği kerametler ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Abdal Musa, Alanya beyinin oğlu Gaybi Beyi (Kaygusuz Abdal), ava çıkarmış ve kendisi de geyik donuna girerek peşinden uzun bir süre koşturmuştur. Gaybi Beyin attığı bir ok ile yaralanan Abdal Musa, dergâhına dönmüştür. Dergâha gelerek yaraladığı geyiği isteyen Gaybi Bey, müritler tarafından Abdal Musa'nın huzuruna çıkarılmıştır. Abdal Musa, Gaybi Bey'ine attığı oku, koltuğunun altından çıkarak göstermiştir. Gaybi Bey, kendisinden geçmiş ve Abdal Musa'dan bağışlanma dileyerek dergâhına mensup olmuştur. Abdal Musa, Gaybi Bey'in babasından izin almasını ısrarla istemişse de Gaybi Bey, *"Bir geldim, pîr geldim, ölürüm buradan ayrılmam"* demiştir.[231] Abdal Musa Velayetnamesinde geçen bu hadisenin devamı olarak görülebilecek don değiştirme hadisesinin başka bir örneği de Kaygusuz Abdal Velayetnamesinde görülmektedir. Bir gün Abdal Musa ve müritleri, "kara canavar (domuz)" görmüşlerdir. Abdal Musa müritlerine seslenerek "*İşte Teke Beği'nün ruhı"* demiştir. *"Baltası Gedik"* adında bir derviş, bu domuzu öldürür. Bu esnada Teke beyi, atından düşerek ölmüştür.[232] Bu örnekte de açıkça görülmektedir ki, velinin velayetini kabul etmeyen kişiliklerin don değiştirme motifi, insanlar tarafından sevilmeyen *"kara canavar", "domuz"* donu olarak ifade edilmektedir.

Bektaşi kültürü içerisinde oldukça fazla yer bulan don değiştirme inancı, İslam öncesi Türker'in tarihi incelendiğinde kuş donuna girme hadisesi, Göktürklere kadar uzanmaktadır. Hemen hemen VI. yüzyıldan itibaren tarihi kaynaklarda rastlanan don değiştirme motifi, Türklerin, Şamanların, Budistlerin inançlarına ve kültürlerine de yansımıştır.[233] Türklerin geleneğinde yer alan kartal, şahin, kaz gibi kuş motifleri dini bir esasa dayanmaktadır. Bu motifler, zamanla Türklerin destanlarında sembol olarak yer almaya başlamıştır. Orta Asya'da Cengiz Han, on iki Türk boyuna nişan olarak kuş motifi tercih etmiştir.[234] Rumeli gazi dervişlerden Sarı Saltuk'un Bektaşi kültürü içerisinde yer

---

[230] Ocak 1983, a.g.e. s.168.
[231] Güzel 1999a, a.g.e. s.106.
[232] Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî),* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.97.
[233] Ocak 1983, a.g.e. ss.168,169.
[234] Yüce, a.g.e. s.248.

alması sebebiyle, Saltuk-nâme'de hayvanların donuna girme inancı doğal olarak yer almaktadır. Sarı Saltuk'un, kendisine düşman olarak gördüğü cadıların güvercin donuna girerek kalede saklandıkları ifade edilmiştir.[235] Ancak Saltuk-name incelendiğinde küfrün ve dinsizliğin sembolü olarak *"karakuş"*, diğer taraftan güzel olan din ve iman sembolleri, *"akkuş"* olarak ifade edilmektedir. İslam dinine giren kişilerin kâfir ruhu, ağzından karakuş olarak çıkarken imanlı ruhu ise akkuş olarak ağzında içeri girmesi şeklinde ifade edilmektedir. Saltuk-name' de Alyon-u Rumi'nin Müslüman olması, *"düşümde gördüğüm bu kim bir karakuş ağzumdan çıktı yerine bir, akkuş girdi"* şeklinde ifade edilmiştir.[236] Genellikle Sarı Saltuk'un ruhu, büyük bir kuş sembolü olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Sarı Saltuk'un rakiplerinden Tekfur, Sarı Saltuk'u yok etmek için bir plan yapmış, ancak Sarı Saltuk, veli kişiliği ile bu plandan haberdar olmuş ve Tekfur'un rüyasına girerek planları bozmuştur. "*Ol gice Tekvur bir acayib düş gördi. Gördi kim düşünde bir deveden büyük kuş gelüp saray üzerine kondı, dahı kanatlarını birbirine urdı çağırdı. Ol saray bir uğurdan yıkıldı, altı üstüne geldi. Ol kuş ağzundan odlar çıktı, yer yer düşti, kapkara yakdı ve her yanık yerlerden sular çıkup aktı, her şu üzre bir bir anculeyin kuş dururdı ve bu gelen kuş minkarı ile vurup dahı tekvuru alup, biçâre feryâd iderek uyandı."*[237] Saltuk-name' de hayvan donuna girme motifleri, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli ya da Abdal Musa velayetnamesindeki örneklerden biraz faklı olarak rüya motifleri içeresinde verilmiştir. Saltuk-name'de gösterilen kuş donuna girme inancı, her ne kadar rüya içinde ifade edilmiş olsa bile don değiştirme tipolojisinin heterodoks derviş Sarı Saltuk'ta da devam ettiği anlaşılmaktadır.

Sarı Saltuk, büyücü Silvan'ı öldürmek üzere Hamit Kalesine gitmiştir. Büyücü, Hamit Kalesi yakınlarında bir ağacın altında oturan Sarı Saltuk'a topuğu ile vurarak *"kaz"* şekline sokmuştur. Sarı Saltuk, bir süre çamurun içinde çırpındıktan sonra bir otu yiyerek tekrar insan şekline dönmüştür.[238] Bu hadisede seçilen hayvanın "kaz" olması, Şamanizm'in tesirini göstermektedir. Altay yaratılış destanında kazın önemli bir yeri vardır. Altay şamanlarının gökyüzüne çıkış törenlerinde kaz, binek hayvanıdır. Ruhların ziyareti için yapılan yolculuklarda da kaz, binek hayvanı olarak kullanılmıştır.[239] Büyücünün Sarı Saltuk'u kaz donuna sokması, binek hayvanı haline getirerek kötülük

[235] Ocak 1983, a.g.e. s.155.
[236] Yüce, a.g.e. s.250.
[237] A.g.e. s.251.
[238] A.g.e. s.366
[239] Yüce, a.g.e. ss.252,253

yapması ya da hakaret etmesi olarak anlaşılabilir. Çünkü Sarı Saltuk, istenmeyen bu illetten ot yiyerek kurtulmuştur. Saltuk-nâme'de, farklı hayvanlarla ve farklı şekillerde ifade edilen don değiştirme inancı, efsanevi kuşlarla da anlatılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUMELİ GAZİ-DERVİŞLERİNDE ÖNE ÇIKAN İNANÇ MOTİFLERİ

Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli'de anlatılan menkıbelerden anlaşıldığı üzere, Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş-ı Veli arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Daha sonraki yıllarda Bektaşi tarikatı olarak kurumsallaşacak olan bu ilişki, Bektaşi kültürü içerisinde yer alan birçok dervişe örnek teşkil etmiştir. Farklı yüzyıllarda yaşamış olsa bile, Bektaşi dervişlerinin hayatında onlarca ortak özellik bulunmaktadır. Velayetnamelerde oldukça fazla yer tutan bu ortak özellikler, Kalenderi dervişlerin kendi müritlerine aktarmalarıyla yüzyıllarca canlılığını korumuştur.

3.1. Ortak İnanç Motifleri:

Rumeli gazi-dervişlerin velayetnamelerinde yer alan Bast-ı Zaman ve Tayy-ı Mekân inancı, yaşadıkları toplumda kabul görmüş dikkat çekiçi özelliklerindendir.

Tay (tayy) kelimesi, sözlükte *"dürüp bükmek, mesafe kat etmek, geçip gitmek"* olarak ifade edilmektedir. Kavram, kullanıldığı yere göre farklı şekilde ifade edilmektedir. Tay kelimesi, genellikle tasavvufçular tarafından kullanılmakta olup, uzak bir yere bir anda ulaşmak, kısa bir an içinde uzun bir zamanı yaşamak, aynı anda birden fazla mekânda bulunmayı anlatmaktadır. Tay kelimesi, mekânla ilişkisi var ise, *"tayy-i mekân, bast-ı mekân"* olarak, zaman ile ilişkisi var ise, *"tayy-i zaman, neşr-i zaman, bast-ı zaman"* olarak kullanılmaktadır. Konu ile alakalı olarak Kur'an'da, sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır. En meşhur örnek Hz. Süleyman'ın, çok kısa bir sürede Belkıs'ın tahtını Yemen'den getirtmesi hadisesidir (Neml/27-40).[240] Gazi-dervişlerin inanç tipolojileri arasında görülen bast-ı zaman, kısa bir zamanı genişleterek çok fazla iş yapmaktır. Tayy-i mekân ise gidilmesi gerek çok uzak mesafelere kısa bir sürede gitmektir. Bu hadise, sıradan insanlar açısından imkânsız olarak gözükse bile heterodoks dervişler normal karşılamıştır. Bu kerameti gösteren kişilerin Allah'ın sevdiği kullar olduğuna inanılmıştır.

[240]M.Nedim Tan, ''Tay'', *Diyanet Ansiklopedisi*, İstanbul 2016, Cilt: Ek-2, s.589.

Hedeflenen amaç, kısa sürede çok iş yapmak ve yardım talebinde bulunanlara kısa sürede yardım etmek olarak ifade edilmektedir.[241]

Hacı Bektaş-ı Veli'nin velayetnamesinde anlatılan hadise, konuya daha da açıklık getirmektedir. *"… Baban Hâce Ahmet gönderdi beni. Kalk ayağa. Hayder, yâ Hünkâr dedi, ayağa kalkmaya gücüm, kuvvetim yok. Yaya gidemem, yürük at gerek bana yahut da kuş olmalıyım da uçmalıyım. Hacı Bektaş, Bismillah deyip Hayder'i kucağına aldı, kıbleye döndü, yum gözünü dedi. Hayder, gözünü yumdu, açınca kendisini, Hâce Ahmed-i Yesevî'nin tekkesinde buldu…"*[242] Hacı Bektaş-ı Veli, Hayder ile göz açıp kapayıncaya kadar hem beden hem de ruh olarak, Ahmed Yesevi'nin tekkesine gitmişlerdir. Bu hadise, güvercin donuna girerek uçmaktan farklı olarak meydana gelmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli, mekânı ortadan kaldırmış, zamanı kısa bir süreye indirmiştir. Bu hadise Hacı Bektaş-ı Veli'nin ruhunun bedenden ayrılıp bir müddet dolaştıktan sonra tekrar bedenine geri dönmesinden farklı olarak meydana gelmiştir. Tam olarak bu hadisede bast-ı zaman ve tayy-i mekân gerçekleşmiştir. Keramet olarak gösterilen bu hadisenin, Bektaşi kültürü içerisinde kabul edilmiş bir inanç olduğunu göstermektedir.

Saltuk-nâme'de de bu konu ile alakalı örnekler mevcuttur. *"Hızır ayıtdı: 'Ya Şerif Hak Ta'ala sana ilm rûzî kıldı' diyüp heman Şerif'ün eline bir alma sundı. Çün Şerif anı yidi sıhhat buldı. Kudret-i Hakk ile ol taifenün halin ve dilin bilmeğe başladı."*[243] Sarı Saltuk, Hızır'ın vermiş olduğu elmayı yiyinceye kadar birçok kavmin dilini ve kültürünü öğrenmiştir. Sarı Saltuk, yıllar sürebilecek bir ilmi, bir elmanın yenmesi kadar sürede öğrenmiştir. Bektaşi kültüründe var olan bast-ı zaman inancı, Saltuk-nâme'ye göre Sarı Saltuk'un da hayatında mevcuttur.

Seyyid Ali Sultan, Horasan'da erenleri ile beraber ibadet etmektedir. Gördüğü rüya ile Rumeli'nin fethi için görevlendirilir. Zaman kaybetmeden tayy-ı mekân yaparak Sulucakarahöyük'te bulunan Hacı Bektaş Veli'nin önüne gelirler. "*… Ana yardım idüp Rum ilin feth eyleyesüz deyu emr-ü tenbih eyledi. Cümlesi işbu kelâm-ı felâh-encâmı dergûş idüp her birerleri sem'an ve tâaten deyup sefer tedarikin bil'itmâm oradan tayy-i mekân ve cânib-i Rum'a revan oldular…"*[244] Konu ile alakalı bir başka örnek ise Seyyid Ali Sultan, Murat Kalesini fethetmek üzere gelmiştir. Kalenin zor fethedileceğini anlayan

[241] Yıldırım 2007, a.g.e. s.109.
[242] Gölpınarlı, a.g.e. s.11.
[243] Yüce, a.g.e. s.146.
[244] Yıldırım 2007, a.g.e. s.162.

Seyyid Ali Sultan, Gelibolu'da ganimet taksimi ile meşgul olan Seyyid Rüstem Gazi'ye bağırarak seslenmiştir. *"… Hemândem Serdar-ı Rum Seyyid Ali Sultan kuddise sırrıhu'l mennân hazretleri mezkûr kal'a-yı Muradiye kutbunda bir na'ra urup 'Yâ Rüstem Gazi, beyâ!' didikde Rüstem Gazi dahi olduğu yirden bu na'rayı guş-ı huş idüp 'Na'am yâ seyyidâ!' diyüp filhal cümle eşyasını fukaraya ve gurabaya tasadduk idüp, gendüsine mahsus teber-i Nusret-eserin omuzuna alub, Gelibolu'dan karşı deryayı geçüb, azm-i revân ve tayy-i mekân idüp hemân erenler ile buluşdı…"*[245] Velayetnamede, Seyyid Ali Sultan ile alakalı verilen örneklerde, tayy-i mekân ifadesi açıkça kullanılmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin, bast-ı zaman ve tayy-i mekân yaptığı, göz açıp kapayıncaya kadar şeklinde ifade edilmiştir. Sarı Saltuk'ta ise, bast-ı zaman ifadesi kullanılmamış, bir elmanın yenebileceği süre olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi'nde, Rüstem Gazi'nin de bast-ı zaman ve tayy-i mekân yapabildiği anlatılmaktadır. Diğer taraftan Hacı Bektaş-ı Veli'nin velayetnamesinde Ahmet Yesevi'nin oğlu Hayder, Hacı Bektaş-ı Veli'nin kucağında tekkeye gelmiştir. Bektaşi kültürü içinde yer alan heterodoks dervişlerde bast-ı zaman ve tayy-i mekân inancı olmakla birlikte bu özelliğin sadece bazı velilerde olduğu anlaşılmaktadır.

Rumeli gazi-dervişlerinin, öne çıkan ortak özelliklerinden birisi de "*tahta kılıç"*tır. Menakıbnamelerde kötülüklerle mücadelenin sembolü olmuştur. Kalenderi dervişlerin sahip oldukları tahta kılıç, yeri geldiğinde ejderha yeri geldiğinde kâfirleri öldürmüştür. Bektaşi kültürü içerisinde yer alan birçok motif, Şamanist gelenek ve uygulamalardan tevarüs edilmiştir. Şamanların yapmış oldukları âyinlerde, tahta kılıç kullanmışlardır. Şaman, kendinden geçebilmek (vecd) için çaldığı davulun yanında tahta kılıç da kullanılmıştır. Yapılan bu âyinlerde Şaman, tahta kılıçla kötü ruhlara karşı savaşmıştır.[246] Hacı Bektâş-ı Veli'nin velayetnamesinde, kâfirlerle savaşırken tahta kılıç kullanıldığı anlatılmıştır. Horasan halkından bir grup, Ahmet Yesevi'ye gelerek Bedahşan ilinin yaptığı kötülüklerden dolayı yardım istemişlerdir. Ahmet Yesevi, yaşlanmış ve oğlu da kâfirlerin elinde hapsolmuştur. Çaresiz kalan Ahmet Yesevi, Tanrı'dan yardım dilemiştir. Ahmet Yesevi'nin duası üzerine Tanrı, bu durumu Hacı Bektâş-ı Veli'ye ilham etmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli, Türkistan'a giderek Ahmet Yesevi'nin dergâhına yüz sürmüştür. *"Ahmet Yesevi, yâ Hacı Bektaş Hünkâr dedi, Tanrı, seni mülke sahip etti. Önce Bedahşan ilini fethet, kâfirlerin kanını yere saç, Arslan gibi nefes oğlum var, Kutbeddin Hayder, kendisine*

[245] Yıldırım 2007, a.g.e. s.170.
[246] Ocak 1983, a.g.e. ss. 129,130.

tuğ, âlem verdim, kılıç kuşattım, altı bin erle Bedahşan'a gönderdim. Kâfirler, Müslümanları kırdılar, oğlumu esir ettiler, yedi yıldır hapiste. Bedahşan iline akın et, Horasan halkının öcünü al, oğlumu kurtar". Hacı Bektaş-ı Veli, şeyhinin elini öpmüş, dışarı çıkmış ve gözden kaybolmuştur.[247] Anlatılan bu menkıbede, Ahmet Yesevi, oğlu Kutbeddin Hayder'e kılıç kuşandırdığını ifade etmiştir. Ancak bu kılıcın tahta kılıç olup omadığı belli değildir. Velayetnameden anlaşıldığı üzere Ahmet Yesevi de tahta kılıç motifine değer vermiştir. Muhtemelen Ahmet Yesevi'nin oğluna kuşandırdığı kılıcın, tahta kılıç olduğu düşünülmektedir. Ancak Ocak, Gölpınarlı'nın neşrinde Hacı Bektâş-ı Veli'ye kuşandırılan tahta kılıçtan bahsedilmediğini belirtmiştir. Buna karşılık, Gölpınarlı neşrinin aksine, bütün yazma nüshalarda Ahmet Yesevi'nin kendi tahta kılıçını kuşandırdığından bahsedildiğini ifade etmiştir.[248] Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'de, Sarı Saltuk'un tahta kılıcı ile ilgili bir menkıbe anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, temiz yürekli ve kendi haline yaşayan bir çobandır. Hacı Bektaş-ı Veli, Sarı Saltuk'un bu halini çok beğenir. Hacı Bektaş-ı Veli, Sarı Saltuk'u lütfuyla velilik mertebesine yükseltmiştir. Sarı Saltuk'u, kendisine halife yapmış ve Rumeli'nin fethinde vazifelendirmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli, Sarı Saltuk'u gönderirken yanına Ulu Abdal ve Kiçi Abdal isminde iki yardımcı vermiştir. Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşi geleneği üzere Sarı Saltuk'un beline ağaç bir kılıç kuşandırmıştır. Rumeli'ne geçen Sarı Saltuk, Kaligra kayalıklarındaki bir mağarada bulunan ejderhayı bu tahta kılıç ile öldürmüştür.[249] Bir başka rivayette göre Ahmet Yesevi, Sarı Saltuk'un beline tahta bir kılıç bağlayıp, "*Leh diyârında delâlet-içinde olan ve Sarı Saltık suretine girip, zulümda bulunan ol mel'unu bir tahta Kılıçla katleyle"* dedikten sonra, Hacı Bektaş-ı Veli'nin himmetiyle Rum'a göndermiştir.[250]

Rumeli gazi-dervişlerden savaşçı-veli Sarı Saltuk, bütün gazalarını kendine has efsunlu tahta kılıcıyla yapmıştır. Tahta kılıcın önemi, Hızır Peygamber'in bizzat Sarı Saltuk'a vermesinden kaynaklanmaktadır. "*Hızır Aleyhisselam yetişti, geldi, Şerifi ol yirden kaptı ırakta kod, aklı başına gelince ana bir kılıç sunuvirdi, ağaçtan idi, katranı demürden idi. Eyitdi: Bu kılıç, Resul Hazretlerinündür –salavâtullahi aleyh – sana rûzî oldı."*[251] Yüce, Saltuk-nâme'de geçen bu tahta kılıcın, Evliya Çelebi'nin anlattığı menakıbda Ahmet Yesevi tarafından verildiğini kaydetmiştir. Diğer taraftan bu tahta kılıç,

[247] Gölpınarlı, a.g.e. s.10.
[248] Ocak 1983, a.g.e. s.130.
[249] Gölpınarlı, a.g.e. ss.44,45.
[250] Güzel 1999, a.g.e. s.118.
[251] Yüce, a.g.e. s. 273.

olağan üstü vasıflara sahip olup büyük kayaları ve ağaçları bir vuruşta ikiye kesebilmekteymiş.[252] Yüce, Sarı Saltuk'a ait tahta kılıç, her ne kadar Şaman'ın tahta kılıcına benzemiş olsa da aynı ağaçtan olmadığını ifade etmiştir. Çünkü Sarı Saltuk'a ait tahta kılıcın, Müslümanların kutsal kabul ettikleri hurma ağacından yapıldığını belirmiştir. Saltuk nâme'de: *"kâfirler Seyyid'i görücek, bu piyâde elümize girdi deyü üstine üşendiler Seyyid ol ağaçtan kılıç kim hurma ağacıdır, Peygamber'un kılıcıdır, elünde idi anunla ol kâfirleri hıyar manendi doğradı."* şeklinde ifade edilmiştir.[253] Tahta kılıç, Sarı Saltuk'un pirlik alametidir. Bu gelenek Ahmet Yesevi'ye dayanmaktadır. Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli'yi Anadolu'ya halife olarak göndermeden önce icazet verip beline tahta kılıç bağlamıştır. Bu yüzden Hacı Bektaş-ı Veli de Sarı Saltuk'u Rumeli'ne gönderirken beline tahta kılıç bağlamıştır. Çünkü belinde tahta kılıç taşıyan derviş, şeyhinin yetkileri ile gittiği yerde, cihat ve gaza yapma konusunda yetkili sayılır demektir.[254]

Bektaşi kültürü içerinde oldukça öneme haiz Abdal Musa'nın velayetnamesinde, Seyyid Ali Sultan ile alakalı bir rivayet aktarılmıştır. Balkanlar'da Bektaşi kültürünü kurumsallaştıran Seyyid Ali Sultan, Abdal Musa'nın müridiidir. Velayetnamesinden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yapmış olduğu fetih faaliyetlerine katkı sağlayan Seyyit Ali Sultan, Bektaşi geleneği içersinde gaza yapma icazetini Abdal Musa'dan almıştır. Velayetnameye göre Abdal Musa, Rumeli'nin fethi için Umur Bey'e, kırmızı bir börk giydirerek icazet vermiştir. Umur Bey'in isteği üzerine Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan'ı *"yâdigâr"* olarak vermiştir. Rumeli'ne doğru yola çıkarlarken *"Abdal Musa Sultan çağırup bir ağaç kılıç sundı. Kızıl Deli Sultan aldı, öpdi başına kodı. Andan sonra yüridiler."*[255] Tahta kılıç, Sarı Saltuk'ta olduğu gibi Seyyid Ali Sultan'da da önemli bir semboldür. Tahta kılıç, Bektaşi geleneği içerisinde yer alan dervişlerin velilik yönlerinin yanında gazilik yönünün de olduğunu göstermektedir. Ancak gazi-dervişlerin tamamında tahta kılıç yer almamaktadır. Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi büyük şeyhlerin tahta kılıç sahibi olabileceğini göstermektedir.[256]

Ejderha ile mücadele motifi de Rumeli gazi-derviş hikâyelerinin ortak özelliklerindendir. Efsanevi kişilikleri ile tanınan gazi dervişler hayatları boyunca kötülüklerle mücadeleyi kendilerine görev bilmişlerdir. Onlar sadece Gayri Müslimlerle

---

[252] Yüce, a.g.e. ss.273,274.
[253] A.g.e. s.273.
[254] Ocak 2011, a.g.e. s.39.
[255] Güzel 1999a, a.g.e. s.148.
[256] Ocak 1983, a.g.e. ss.131,132.

mücadele etmeyip cinler, şeytanlarla da mücadele etmişlerdir. Velayetnamelerinden anlaşıldığı üzere Rumeli gazi-dervişlerin, tipolojilerini ve ruh hallerini yansıtması açısından ejderha ile olan mücadeleleri önemlidir.

Daha çok Orta ve Uzak Doğu masal kahramanlarında görülen bu özellik, Bektaşi geleneğine malolmuş menkıbelerde de yer almaktadır. Ejderha ile mücadele, Rumeli gazi-dervişlerden Sarı Saltuk adına yazılan Saltuk-nâme'de ve Otman Baba'nın Velayetnamesi'nde yer almıştır.[257] Ejderha öldürme özelliği Sarı Saltuk'u bu konuda hem meşhur yapmış hem de kendisi ile özdeşleşmiştir. Balkanlar'da dilden dile dolaşan bu özelliği ile Sarı Saltuk, Hrıstiyanlar'ın gönlünde kıymetli bir aziz olarak görülmüştür.[258] Saltuk-nâme'de anlatılan ejderha ile mücadele motifi, bazı küçük farklılıklarla beraber diğer velayetnamelerde de anlatılan yaygın bir menkıbedir. Saltuk-nâme'de Sarı Saltuk'un Müslümanlığa davet ettiği kâfir beyleri, Sarı Saltuk'a hitaben: *"Senin nice ejderha öldürmüşlüğün vardır*" şeklindeki konuşmaları ile Sarı Saltuk'un bu konuda ki meşhurluğunu anlatmıştır.[259]

Saltuk-name'de, Dobruca beyi Minas Kaligra'daki (Kaliakra) ağzından ateş saçan ejderhayı Sarı Saltuk öldürürse halkıyla beraber Müslüman olacağına söz vermiştir. Bunun üzerine Sarı Saltuk, çeşitli av hileleri yaparak ejderhayı öldürmüştür. Ancak Kaligra papazı, tahta kılıçlı Sarı Saltuk'un veliliğine inanmamıştır. Sarı Saltuk'un veli olduğunu ispat etmesi için kendisi ile beraber kaynayan kazana girmesini istemiştir. Kaynayan kazandan papazı yenerek çıkan Sarı Saltuk'a, Dobruca halkı inanmış ve Müslüman olmuşlardır.[260]

Ejderha öldürme motifi, biraz farklı olarak Hacı Bektaş-ı Veli velayetnamesinde de anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, Gürcistan'dan sonra yanındaki Ulu Abdal ve Kiçi abdal ile beraber seccadenin üzerine binerek Rum ülkesine gitmişlerir. Kale Lazoğlanları'ndan bir kâfir beyine aittir. Kalede ansızın yedi başlı bir ejderha türemiştir. Ejderha korkusundan kaledeki halk, kaçarak başka kaleye gitmiştir. Sarı Saltuk, bir nara atarak ejderhanın üzerine yürümüştür. Ejderha kükreyerek Sarı Saltuk'a karşılık vermiştir. Sarı Saltuk ejderhanın yedi başına yedi ok atmıştır. Ejderha can acısıyla Sarı Saltuk'u yakalayıp belinden sıkmıştır. Kılıcını unutan Sarı Saltuk, Hızır'ı çağırmak zorunda kalmıştır. Bu

[257] Ocak 1983, a.g.e. s.172.
[258] Ocak 2011, a.g.e. s.42.
[259] Yüce, a.g.e. s.222.
[260] A.g.e. ss.354,355.

sırada Hünkâr, *"Kızılca Halvet"*de Hızır peygamberle sohbet ediyormuş. Hünkâr, Sarı Saltuk'un yardımına Hızır'ı göndermiştir. Hızır peygamber ejderhayı bir mızrak darbesiyle delmiştir. Ejderhadan kurtulan Sarı Saltuk, tahta kılıcını çekerek ejderhanın birer birer yedi başını uçurmuştur.[261]

Sarı Saltuk'a ait ejderha motifi bazı farklılıklarla Otman Baba velayetnameinde de anlatılmaktadır. Velayetnamede Musa Bey Tekkesinde Sarı Saltuk'un ejderha öldürme menkıbesi anlatılmıştır. Bu menkıbede Sarı Saltuk ve yanındaki Ulu Abdal, Kiçi Abdal gemisiz olarak Karadenizi geçerek Kaligra şehrine gelmişlerdir. Sarı Saltuk bu şehirde bulunan ejderhayı ağaç kılıcı ile öldürmüştür. Bu şehrin Dobra Han ismindeki padişahı, Sarı Saltuk'un öldürğü ejderhadan haberdar olmuştur. Dobra Han, Sarı Saltuk ve arkadaşlarının huzuruna getirilmesini istemiştir. Dobra Han, gemisiz geçilen Karadeniz, tahta kılıçla öldürülen ejderha hikayesine inanmamaktadır. Dobra Han, eğer bunlar doğru söylüyorsalarsa denize atıldıklarında boğulmayacaktır demiştir. Sarı Saltuk'un boynuna bir değirmen taşı bağlayıp denize atmışlardır. Sarı Saltuk sahile çıktıkca bu iş birkaç kez devam etmiştir. Sarı Saltuk, Dobra Han'a bu haberi sana hangi veli getirdi ise onunla beraber kaynayan kazana girelim de kimin veli olduğu anlaşılsın demiştir. Her ikisi de kazana girdiği sırada Hacı Bektaş-ı Veli, pınar başına oturmuş ve bir mermerin üzerine sürekli su serpmiştir. Hacı Bektâş-ı Veli, kazan içinde yanan Sarı Saltuk'u bu şekilde kurtarmıştır. Sarı Saltuk'un ölmeden kazandan çıktığını görmüşler ve Müslüman olmuşlardır.[262]

Sarı Saltuk ile özdeşen ejderha öldürme menkıbesinde, en uzun anlatımıyla Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde de yer almaktadır. Sarı Saltuk, dervişleri ile beraber denize postlarını sererek Kaligra kalesine, daha sonra da Dobruca kralına gitmiştir. Dobruca kralı, Karadeniz sahilinde bir ejderhanın türediğini ve birçok insanı yediğini söylemiştir. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de Ejderha, yesin diye kızlarını Dobruca ovasında bir ağaca bağladıklarını söylemiştir. Kral, Sarı Saltuk'a keramet sahibi birisi ise kendilerini bu ejderhadan kurtarmasını istemiştir. Sarı Saltuk, Kral'ın halkıyla beraber Müslüman olması şartı ile bu teklifi kabul etmiş ve kralın papazı ile beraber yola çıkmıştır. Def ve kudüm çalarak kızları kurtarmış, ejderhayı beklemeye başlamıştır. Ejderha gelirken dervişler, def ve kudüm çalmaya başlamışlardır. Sarı Saltuk, tahta kılıcı ile beraber ejderhanın bir başını daha sonra da ikinci başını uçurmuştur. Ejderha can havli ile kaçarak mağarasına

[261] Gölpınarlı, a.g.e. s.46.
[262] Yalçın, a.g.t. ss.147,148. v. A78b, A79a.

sığınmıştır. Sarı Saltuk ejderhanın arkasından giderek büyük bir mücadele sonunda öldürmüştür. Sarı Saltuk kızların yanına gitmiştir. Beraber gittikleri papaz, ölmüş ejderhanın yanına giderek kulaklarını ve dilini kesmiştir. Kralın papazı, ejderhanın kulak ve dilini göstererek kendisinin ejderhayı öldürdüğünü söylemiştir. Daha sonra Sarı Saltuk, başından geçen bütün hikâyeyi anlatmış ve kralın kızları da ona şahitlik etmiştir...[263] Görüldüğü gibi Sarı Saltuk ile özdeşen ejderha öldürme motifi küçük farklılıklarla beraber dört ayrı yerde anlatılmaktadır. Menkıbenin ana konusu belli olmakla beraber bazen yer isimleri anlatımdan anlatıma değişlik göstermiştir. Bazı anlatımlarda kralın ismi, farklı olarak verilmiştir. Menkıbe, bazı anlatımlarda kısa, bazılarında ise uzun olarak anlatılmıştır.

Rumeli gazi-dervişlerinden Otman Baba Velayetnamesinde de, ejderha menkıbesi yer almaktadır. Özetle menkıbe velayetnamede şu şekilde anlatılmaktadır: Belgrat'ın bir köyünde yaşayan zengin bir adam, çocukları ile beraber pazara giderken Balçıkhisarı'nda ejderha ile karşılaşmıştır. Köylü adam, Otman Baba'nın veliliğine inanmadığı gibi onu kötülemiştir. Ejderha kuyruğuyla, atın üzerindeki köylü adamı belinden yakalayarak öldürecek hale getirmiştir. Köylü adam korkudan bütün velileri sırası ile yardımına çağırmıştır. Ancak hiçbir veli yardıma gelmemiştir. Köylü adamın aklına, Otman Baba gelmiştir. Bunun üzerine hemen Otman Baba'yı çağırmıştır. Otman Baba, bir anda ejderhanın yanına gelmiş ve ejderhayı öldürerek köylü adamı kurtarmıştır. Otman Baba'nın veliliğini gören köylü adam, tövbe etmiş ve Otman Baba'ya mürit olmuştur.[264]

Örneklendirmeye çalıştığımız Rumeli gazi-dervişlerin hayatını anlatan velayetnamelerde ırmak veya denizin üstünde yürüme motifi de dikkat çekicidir. Gazi-dervişlerin velayetnamelerinde farklı şekillerde meydana gelen su üstünde yürüme motifi, Kitab-ı Mukaddes'teki Hz. İsa'ya atıfla anlatılan pasajlardan kaynaklanmaktadır.[265] İki müridiyle beraber Sarı Saltuk, Hacı Bektaş-ı Veli'nin talimatı ile önce Sinop'dan Gürcistan'a, daha sonra da Sinop'dan Kaligra adlı bir kaleye deniz üzerinden seccadeyle gitmişlerdir.[266] Seyyid Ali Sultan'ın velayetnamesinde, Sarı Saltuk'tan farklı olarak buna benzer bir menkıbe anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, denizi seccadenin üzerine oturarak geçmiştir. Menkıbeye göre Seyyid Ali Sultan, elindeki kumları denize attığında oluşan yol

[263] Çelebi 1999, a.g.e. ss. 72-74.
[264] Yalçın, a.g.t. s. 167, v. A92a, A92b, B56a.
[265] Ocak 1983, a.g.e. s. 217.
[266] Gölpınarlı, a.g.e. ss. 45,46.

üzerinde yürümüştür.[267] Ocak, Seyyid Ali Sultan'ın velayetnamesinde geçen bu menkıbeyi, sü üstünde yürümek motifi olarak değil de daha ziyade Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye yarıp karşıya geçme mucizesine benzediğini ifade etmiştir.[268] Otman Baba Velayetnamesi'nde de su üstünde yürümek özelliği mevcuttur. *"… Otman Baba Hüssam Şâh, hâk-i pâyi Mü'min lere oldı secde-gâh. –Pes ol kân-ı velâyet ve menba-ı hidâyet ol aradan tek ü tenhâ denizi bi-keşti geni yakaya- geçer ve ol geçdüği yere Terkoz dirler idi…"*[269] Pasajdan anlaşıldığı kadarıyla Otman Baba'nın İstanbul'a yakın Terkos gölü civarında kaldığı yıllarda gerçekleştiği rivayet edilmiştir.

Tipik Kelenderi özellikleri öne çıkan Rumeli gazi-dervişlerinden Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba'nın da başka özellikleri bulunmaktadır. Gazi-dervişlerin birinde mevcut olup, diğerinde olmayan bu özelliklerin tamamı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Velayetnamesi'nde ya da müritlerinin velayetnamelerinde görülmektedir. Aynı inançdan beslenen diğer gazi-dervişlerin de muhtemelen hayatında mevcuttur. Ancak bazı özelliklerin, bazı velayetnamelerde yer almadığı düşünülmektedir.

3.2. Dervişler ve Toplum:

Anadolu'dan aldıkları Bektaşi kültürünü Balkanlar'a taşıyan Rumeli gazi-dervişler, kendilerine has kılık kıyafetleri ve toplumsal örgütlenmeleri dikkat çeken özelliklerindendir. Gazi-dervişlerin toplumun farklı kesimleriyle olan ilişkileri ve hayat felsefeleri tasavvuf tarihi boyunca değişiklik göstererek günümüze kadar gelmiştir. Tasavvuf yolunu seçen ilk dervişler, inançları gereği toplumdan uzak yerlerde yaşamayı prensip haline getirmişlerdir. Moğol baskılarından kaçarak Anadolu'ya gelen dervişler ise, toplumun arasına karışarak dünyevi ihtiyaçlarını karşılamak için toplumla iç içe yaşamayı tercih ederken; dini örgütlenmelerinde toplumdan uzak kırsal kesimleri tercih ettikleri görülmüştür. Anadolu'ya gelen derviş Türkmenler, daha ziyade kırsal kesimlerde yaşıyorlardı. Şehirlerde bulunan yönetime, yerleşik hayata, örf ve adetlere tepki gösteriyorlardı. Dervişlerin, zamanla zengin zaviyeler kurmaları; onlara, kısa bir süre toplumdan uzaklaşma imkânı sağlamıştır. Ancak örgütlenme çalışmaları ve sosyal faaliyetler, dervişleri toplumsal hayatın içine itmiştir. Dervişlerin, zihin dünyalarındaki

[267] Yıldırım 2007, a.g.e. ss. 109,110.
[268] Ocak 1983, a.g.e. ss.215,216.
[269] Yalçın, a.g.t, s.67, v.A24a, A24b.

hedef kitlesi insan olduğundan, toplumdan uzak yaşamları mümkün olmamıştır.[270] Toplum içinde yaşayan konar-göçer Türkmen dervişlerin, siyasi hareketi olarak tarihe geçen ve Anadolu'yu derinlemesine etkileyen Babai isyanı, Selçuklu siyasal yönetimine karşı yapılan, en büyük toplumsal harekettir. Babai isyanının dışında, merkezi yönetime karşı yapılan birçok toplumsal hareket mevcuttur. Kalenderi Türkmen dervişlerin Balkanlar'da çıkardığı Şeyh Bedreddin ayaklanması, ikinci büyük toplumsal hareket olmuştur. Bu karşı duruş, toplumun içinde yaşamayan ve birbirlerini tanımayan dervişlerin, bir araya gelerek sahneye koyabilecekleri toplumsal bir hareket değildir. Dolayısı ile dervişleri hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da toplumun dışında düşünmek mümkün olmamaktadır.[271]

Osmanlı Devleti'nin, Rumeli'de yaptığı fetihlerle bölgeye yavaş yavaş yerleşen dervişler, toplumsal işlevleri gereği tekke ve zaviye kurmuşlardır. Gazi dervişlerin Hristiyan halka karşı müsamahalı tutumları sayesinde, birlikte yaşayabilecekleri bir hoşgörü ortamı oluşturulmuştur. İskânın az olduğu yerleri, dağ başlarını mesken edinen dervişler, buraları şenlendirerek huzuru sağlamışlardır. Daha ziyade ıssız yerleri seçerek yerleşen gazi-dervişler, Hristiyan toplum içerisinde çoğalarak köy kurmaları, dervişlerin toplum içindeki güç ve saygınlığını ayrıca göstermektedir.[272] Melikoff, dervişlerin yerleştikleri yerlerde sadece toprak işlemek, yolculara yardım etmek, düzeni sağlamak olmadığını belirtmektedir. Gazi-dervişlerin, toplumsal işlerinden başka yerleştikleri yerlerin fetihlerine de katıldığını ifade etmektedir. Menakıpnamelerden hareket ederek, fetihlere katılan Abdal Musa, Geyikli Baba ve Seyyid Ali Sultan gibi gazi-dervişlerin ismine rastlanıldığını ifade etmiştir. Melikoff, Türkmen dervişlerle Hristiyan halkın toplumsal kaynaşmasını, verdiği şu örrnekle açıklamaya çalışmıştır. "*Eğer, köy, Hristiyan toprakları içinde ise, burası bir mülkleştirme (colonisation) ve İslamı yayma merkezi oluyordu. Cemâat-dışı dervişlerin, dini de aşan, hoşgörü ve birliktelik ruhu, şarkı ve oyunlar karışık törenlerinin çekiciliği de sürece yardım ediyordu. Kadın ve erkeklerin yanyana yer aldıkları yemeklerde, çoğu kez alkollü içkiler de bulunuyordu."*[273] Gazi-dervişler, dini propagandalarını sadece Müslüman halk ile sınırlı tutmamışlardır. Beraber yaşadıkları Hristiyan gruplara da dini propaganda yapmışlardır. Özellikle heterodoks

[270] Ay, a.g.e. s.123.
[271] Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufîliğîne Bakışlar*, İletişim yayınları, İstanbul 2014, s.261.
[272] Fatma Rodoplu, ''Türklerin Balkanlar'daki Manevi Nüfuzu Olan Şeyh ve işlerin Önemi: Demir Baba Örneği'', *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2013, Sayı: II, ss.122.
[273] Melikoff 1999, a.g.e. s. 139.

derviş grupları, içi içe yaşadıkları Hristiyan toplumuna, bağdaştırıcı dinler üstü bir söylem kullanarak etkili olmuşlardır.[274]

Dervişlerin toplumsal işlevi, yöneticilerle iyi ilişkiler kurmalarına sebep olmuştur. Çünkü dervişler, kamuoyunu şekillendirmekte oldukça marifetliydiler. Yöneticiler, toplumun desteği olmadan koltuğunda rahat oturamayacağını bilirledi. Bu yüzden derviş zümreleri, otoriteyi meşrulaştırıcı güce sahip, en etkili gruplar olarak algılanmaktaydı. Toplum içerisinde oldukça fazla nüfuzu olan dervişler, yöneticilerin adına kırsal kesimde huzuru sağlayan güvenlik görevlisi gibiydiler. Yöneticilerin gidemediği köy ve kırsal kesimlerde, halka verdikleri nasihat ile huzuru sağlıyorlardı. Gazi-dervişler, toplum içerisinde çıkan anlaşmazlıkları kendi içlerinde çözüme kavuşturuyorlardı. Dervişler, kıtlıkta ve hastalıkta toplumun bazı ihtiyaçlarına cevap verebilecek gönüllülerdi. Diğer taraftan devletin ulaşamadığı kırsal yerlerde, yaptırdıkları tekke ve zaviyelerde toplumun bazı ihtiyacını karşılayan, yardımcı unsurlar olmuşlardır. Bu yüzden yöneticiler, Balkanlar'da tekke ve zaviye kurmaları için yer vermekten geri durmamışlardır. Kurdukları tekke ve zaviyelerde insan sevgisi, kardeşlik, hak, hukuk gibi toplumsal açıdan önemli konulardan bahseden dervişler, toplumun sosyo-kültürel yapısına katkı sağlamışlardır.[275]

Balkanlar'da toplumsal faaliyet gösteren Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba, içerisinde yaşadığı toplumla bazen iyi ilişkiler, bazen de iyi olmayan ilişkiler sergilemişlerdir. Gerek toplum gerekse yöneticilerle olan ilişkileri, velayetnamelerinde oldukça yer teşkil etmiştir. Balkanlar'da ilk toplumsal göç hareketini başlatan Sarı Saltuk'tur. Hayatı boyunca mücadele ettiği toplumsal olaylara bakıldığında Sarı Saltuk, *"Türkmen babaları gibi aynı zamanda hem şeyh hem bir aşiret reisi olmalıdır ki, böyle bir göç hareketini yönetebilmiştir.*[276] Sarı Saltuk, bu kalabalık aşireti çeşitli zorluklarla Dobruca'ya taşımış ve toplumsal bir alt yapı oluşturmuştur. Anadolu'dan getirdikleri kültürlerinde, herhangi bir değişiklik olmadan bir medeniyet kurmayı başarmışlardır. Balkanlar'da yaşayan toplumların kültürü altında asimile olmamış, tam tersine kendi kültürlerini geliştirerek hâkimiyet kurmuşlardır. Dobruca'yı şenlendirerek toplumsal olarak yaşanacak hale getiren Sarı Saltuk, Balkanlar'da birçok yeri dolaşarak iskâna katkı sağlamıştır. XIII. yüzyıldan itibaren popüler halk İslam'ını Balkanlar'a taşıyarak, sosyal

[274] Ay, a.g.e. ss.130,131.
[275] A.g.e. ss. 153,154.
[276] Ocak 2011, a.g.e. s.39.

tabanın oluşmasına katkı sağlayan Sarı Saltuk, Hristiyan azizleri ile özdeşleştirilecek kadar popüler hale gelmiştir. Balkanlar'da toplumsal bir olgunun temelini atan Sarı Saltuk, sadece Dobruca'da tekke kurmakla kalmamıştır. Toplumun ihtiyacını karşılamak üzere köprü, çeşme gibi birçok sosyal içerikli faaliyetler de yer almıştır. Sarı Saltuk, Balkanlar'a gittiği ilk günden itibaren sahip olduğu kültürü, bulunduğu her bölgeye yaymıştır. Günümüzde Bektaşilik geleneğini Rumeli'ye taşıyan ilk gazi derviş olarak kabul edilen Sarı Saltuk, yüzyıllarca gelişerek yaygınlaşan büyük bir kültürün ilk temsilcisi konumundadır.

Tarihi bir şahsiyet olarak bakıldığında Sarı Saltuk, II. İzzeddin Keykâvus ile kurduğu toplumsal ilişki dikkat çekmektedir. Talihsiz Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Moğallara karşı tutumu, Sarı Saltuk ve aşiretinin sempatisini kazanmıştır. Aşiretinin büyüklüğü sebebi ile sosyal statü sahibi Sarı Saltuk, bu sultanın gönderdiği haber üzerine Dobruca'ya göç etmek gibi büyük bir toplumsal hareketin içerisinde yer almıştır. Böyle büyük bir toplusal göç hareketini başaran Sarı Saltuk, hem sultanla iyi ilişkiler içerisinde olan hem de aşiretini yönetebilen gazi-derviştir. Sarı Saltuk, II. İzzeddin Keykâvus'un hapisten kurtulup Kırım'a gitmesi üzerine, bu sultanla ilşikisini koparmamış, Oda gitmiştir. Sarı Saltuk, bulunduğu her yerde sosyal faaliyetlerine ara vermeden devam etmiştir. II. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra tekrar Dobruca'ya dönen Sarı Saltuk, ölünceye kadar Balkanlar'da iz bırakan sosyo-kültürel faaliyetler gerçekleştirmiştir.[277] Efsanevi bir şahsiyet olarak bakıldığında Sarı Saltuk, kendi adına yazılan Saltuk-nâme'de, şahıslar ve toplumla olan ilişkileri dikat çekici özellikler göstermektedir. Sarı Saltuk, efsanevi kişiliği ile toplumun yararına işler yapmaktadır. İhtiyaç duyulduğunda Sarı Saltuk, ejderhayı öldürmüş, toplumun sıkıntısını çözmüştür.[278] Kalenderi bir gazi-derviş olan Sarı Saltuk, savaşçı bir veli olması sebebiyle toplum yararına birçok seferler yapmıştır. Yeri gelir gayr-i müslim toplumlarla savaşır, yeri gelir cinler gibi görünmeyen varlıklarla savaşmıştır. Sarı Saltuk'un, birinci Rumeli seferi,[279] Habeşistan seferi,[280] Hindistan seferi[281] gibi birçok toplumla ilgili mücadelesi anlatılmaktadır.

Seyyid Ali Sultan'ın, ölümünden sora Balkanlar'da Bektaşi tarikatının geldiği nokta değerlendirildiğinde sosyo-kültürel gelişim daha iyi anlaşılacaktır. Seyyid Ali Sultan,

[277] Ocak 2011, a.g.e. s.60.
[278] Yüce, a.g.e. s.220.
[279] A.g.e. s. 336.
[280] A.g.e. s.345.
[281] A.g.e. s.348.

Dimetoka'nın fethine bizzat katılmış ve zâviyesini burada kurarak mürit yetiştirmeye başlamıştır. Seyyid Ali Sultan'ın ölümünden sonra, bu tekkede Hacı Bektaş-ı Veli'nin ismine izafeten bir tasavvuf yolu açıldığı ve pratik "*âyin-erkân"* uygulamaların başladığı tahmin edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Seyyid Ali Sultan, Balkanlar'da sadece inanca yönelik bir *"yol"* değil, sosyo-kültürel gelişiminin de önünü açan *"başat"* bir rol üstlenmiştir. Seyyid Ali Sultan, zâviyesinde *"Bektaşi Yolu'nun"* sosyal tabanını oluşturmuştur. Daha sonra Kızıldeli dergâhında "*tekke-nişan"* olan dervişler, Balkanlar'daki sosyo-kültürel yapının gövdesini oluşturmuşlardır. Seyyid Ali Sultan'ın, Rumeli'ye geçen ilk gazi-dervişlerden olması, Süleymen Paşa ile fetihlere katılması, onun hayat hikâyesiyle paralellik göstermektedir. Öyle ki Rumeli'ye geçiş sürecinde Seyyid Ali Sultan'ın gerek gazilere gerekse abdallarına manevi liderlik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu yönü ile bakıldığında Seyyid Ali Sultan, Balkanlar'ın Hacı Bektaş-ı Veli'si olarak düşünülmektedir. Çünkü Çanakkale Boğazı geçilerek Rumeli'nin fethedilmesi ile Kuzeybatı Anadolu'nun sosyo-kültürel tabanı Balkanlar'a kaymıştır. Süleyman Paşa'nın, Rumeli'de fethedilen yerlerlerin iskânı için Anadolu'dan insan istemesi, sosyo-kültürel tabanın kaymasını hızlandırmıştır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Rumeli'ye gelen bu kitleler, konar-göçer Türkmenlerdir. Diğer taraftan Rumeli'ye Seyyid Ali Sultan ile birlikte gelen abdalları da konar-göçer Türkmenlerdir. Aynı sosyo-kültürel tabana sahip Seyyid Ali Sultan'ın bulunduğu sosyal çevrede menevi liderlik yaparak efsaneleştiği kabul edilmektedir.[282]

Rumeli Kalenderi derviş Otman Baba'nın, Timur ile beraber Anadolu'ya gelmesinden[283] onun yöneticilere yakın olma düşüncesinde olduğunu anlıyoruz. Kendi adına yazılan velayetnamesinde, anlatılan menkıbeler doğrultusunda sürekli toplumun içinde gösterdiği faaliyetlere yer verilmiş ve yöneticilerle olan ilişkileri de anlatılmıştır. Otman Baba, sultanların ve komutanların siyasi gücünü kullanmasını iyi bilen bir gazi derviştir. Devlet büyüklerinden hiçbir karşılık beklememiş ve her fırsatta bunu belirtmiştir. Otman Baba ve abdalları fethedilen yerleri şenlendirmiş, tekke ve zaviyeler kurmuş, yeni müritler toplamış, toplumda yeni canlar uyandırmıştır. Bu şekilde Rumeli'nin sosyo-kültürel yapısına katkı sağlayan Otman Baba, Sultanlar üzerinde manevi bir üstünlüğü olduğu mesajını vermekten de geri durmamıştır.[284] Ancak velayetnamesindeki dikkat

[282] Yıldırım 2019, a.g.e. ss.133-135.
[283] Yalçın, a.g.t. s.61, v. A20b.
[284] Şahin, a.g.e. s.153.

çekici menkıbelerle anlatılan Otman Baba'nın yaşadığı toplumun kıyafet anlayışına pek uymadığı ifade edilmiştir. Homojen bir kılık-kıyafet anlayışı olmayan Otman Baba'nın bazen saçını ve kaşlarını kazıttığı, bazen de saç uzatarak fitil fitil melik ördüğü anlatılmıştır. Toplumdan uzaklaşıp dağlarda uzlete çekildiğinde saçlarını uzatan Otman Baba, seyahatlerine başladığında saçlarını kesmiştir. Otman Baba'nın, dükkân altlarında yattığı ve saçlarını yirmi yıl boyunca uzattığından bahsedilmiştir. Otman Baba'nın, dervişlerinden bazen saç uzatmalarını bazen de kazıtmalarını istediği velayetnamesinde de geçmektedir. Saçları uzayan Otman Baba, müridleri yanına geldiğinde saçlarını kestirir ve Abdallarından da aynısını yapmasını istemiştir. Otman Baba'nın dervişleri, *"taclarını ve çullerini"* Baba'nın yanına götürür ve huzurda tekbirlerle giyerlermiş. Otman Baba, insanlardan uzaklaşıp dağlara gittiğinde *''tacı tahtı yere urup''* sırtına çul giymiştir. Kılık-kıyafetiyle toplumu hayrete düşüren Otman Baba, insanların arasına döndüğünde ise kendisinin diktiği yedi terkli bir taç taktığı, *"sırat-ı ma'kulî ve zülfî dilavir-i ma'kûli"* diye tarif edilen ucu sarkık bir tür sarığı tacın üzerine sardığı ifade edilmiştir.[285]

Yukarıda belirtildiği üzere Kalenderîlere has bazı özel seyahatler mevcuttu. Dervişler için son derece önemli olan bu seyahatlerden en önemlisi Otman Baba başkanlığında yaz aylarında yapılan yıllık seyahatlerdi. Kışlık yiyecek ve kurban adı altında koyun toplamanın yanı sıra bu seyahatler sırasında tekke ve zaviyeler ziyaret edilir, tebliğ ve irşat vazifesi yerine getirilir ve mürit toplanırdı.[286] Seyehatler sırasında ziyaret edilen tekke ve zaviyelerdeki diğer derviş Babalara karşı sert bir tutum segileyen Otman Baba, Bektaşi dergâhına bağlı olan Mü'min Baba ve Bayezid Baba gibi dervişlerle rekabet etmiştir. Aralarındaki çekişmenin asıl sebebi ise kurbanlık ve hediye toplama, mürit kandırma konularından kaynaklanmıştır.[287] Diğer taraftan velayetnamesinden anlaşıldığı üzere Otman Baba, kendi abdallarına çok düşkünmüş ve onlarla sürekli sohbet etmiştir. İnsanlığın doğru yolu bulması, iyi ve kötüyü ayırt etmesi noktasında öğütler vermiştir. Otman Baba'ya göre gerçek abdal olmanın ölçüsü, bütün nefsani duyguları terk etmekten geçmektedir. Otman Baba, toplumun sadece manevi olarak güçlenmesinin yanında derelerin üzerine köprü, ıssız yerlere çeşme yaptırılmasını istemiştir. Otman Baba'ya göre, ıssız yerlere köprü, çeşme, yol yapıldığında, buralara farklı yerlerden insanlar gelerek

[285] Ay, a.g.e, ss.40.
[286] Ocak 1983, a.g.e. s.169.
[287] Ay, a.g.e. ss. 120,121.

yerleşecek ve buraları şenlenecektir. Bu faaliyetleri ile de Otman Baba'nın, Rumeli'nin iskân politikasında büyük rolü olduğunu anlıyoruz.[288]

3.3. Örgütlenme / Kurumsallaşma:

Tipolojik özellikleri itibari ile Kalenderi inançları öne çıkan gazi-dervişler, Anadolu'da ve Rumeli'de adeta bir misyoner faaliyeti yürütmüşlerdir. Konumuz gereği Balkanlarda iz bırakmış gazi-dervişlerden Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba, Anadolu'dan almış oldukları Bektaşi icazeti gereği Rumeli halklarına, inançlarını aktaran birer misyoner velidirler. Bu misyoner veliler, birkaç yüz yıl içerisinde binlerce misyoner veli yetiştirerek, Balkanlarda dini hayatı örgütleyen ve günümüze kadar gelen yüzlerce tekke ve zaviye kurmuşlardır.[289] Bektaşi dervişlerinin, dini inançlarını Rumeli'deki Hrıstiyan nüfus arasında kolay yaygınlaştırmasının en büyük sebebi, hoşgörü olmuştur. Çünkü Bektaşilik, bütün dinlere hoşgörü ile bakmış, insanın dışına değil içine önem vermiş, oruç ve namaz gibi İslami ibadetleri zorunlu tutmamış, şarap içmeye izin vermiş, kadının toplum içine örtüsüz çıkmasına ve erkeklerle görüşmesine de izin vermiştir. Gündelik hayatın rutini açısından Hristiyanlık'tan farkı olmayan bu inancı, Rumeli yerli halkı kabul etmekte fazla zorlanmamıştır. Doğal olarak Balkanlar'da gazi-dervişlerin dini örgütlenmeleri, hızlı ve kalıcı olmuştur.[290]

Balkanlar'da, ölümünden sonra ismi Bektaşi tarikatı tarafından kullanılan Sarı Saltuk, Balkanların İslamlaştırılmasının efsanevi simgesi olmuştur. Balkanlar'ın birçok yerinde mezarı bulunan Sarı Saltuk'un inancını geniş bir alana yaydığı anlaşılmaktadır. Osmanlı öncesi Dobruca ve Deliorman'a popüler halk İslamını getiren Sarı Saltuk, bu bölgede yüzyıllarca yaşayacak olan Babaî cemaatlerinin oluşumunu sağlamıştır. Balkanlar'da Bektaşi tarikatlarının yaygınlaşması, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yürüttüğü fetih hareketi ile paralellik göstermektedir. İlk fetihlerin gerçekleşmesiyle heterodoks dervişler de Rumeli'ye yerleşerek tekkelerini kurmuşlardır. Tekkelerin merkezden çevreye doğru dini propaganda hareketi, gazi-dervişlerin Rumeli'deki yerini sağlamlaştırmıştır. Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin, daha uzak yerlere yönelik fetih hareketleri ise, paralel olarak tekkelerin de daha uzak yerlerde yaygınlaşmasına etki

[288] Şahin, a.g.e. s.156.
[289] Ocak 1992, a.g.e. s.21.
[290] İnalcık 2019, a.g.e. s.253.

etmiştir. Fetihlerle Hrıstiyan halkın boşalttığı bölgelere ve stratejik noktalara, daha ziyade Sünni mezhep dışı (Kalenderi, Bektaşi) dervişler, kurdukları tekkelerden dini propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu dini örgütlenmenin en meşhur örneği ise, Simavnâ'lı Şeyh Bedreddin'in Deli Orman bölgesindeki Bektaşi tekkesinden yürüttüğü dini propaganda ve başlattığı isyan hareketi olarak gösterilmektedir.[291]

Dobruca'ya yerleştikten sonra mürit yetiştirebilmek ve dini örgütlenme yapabilmek için Sarı Saltuk, ilk olarak Babadağ'ına tekkesini kurmuştur. Yerleştiği yere tekke yapma alışkanlığı, Anadolu'dan gelen bir kültürün devamıdır. Çünkü tarih boyunca tekkeler, bir nevi harekât merkezi özelliği taşımaktadır. Yapılan tüm faaliyetler, tekkeden organize edilirdi. Sarı Saltuk da Tuna nehri kenarında kendi ismini taşıyan Baba Saltık isminde bir tekke yaptırmıştır. Zamanla kâfirlerin eline geçerek yakılıp yıkılan tekke, II. Bayezid tarafından daha düzenli bir şekilde tekrar yaptırılmıştır. Sarı Saltuk'un, ilk olarak bu tekkede yaşadığı, tüm faaliyetlerini buradan yürüttüğü ve asıl mezarının bu tekkede olduğuna inanılır. Bu tekkeyi ziyaret eden Evliye Çelebi, yüz elli kadar genç ve yaşlı Bektaşi dervişinin dini faaliyet gösterdiğini belirtmiştir. Sarı Saltuk'un, gittiği yerlerde dini örgütlenme yapabilmek için öncelik verdiği tekkelerden birisi de Yılan Tekkesi'dir. Yılan Tekkesi, Saltukname'de efsanevi bir şekilde anlatılan ejderhayı öldürme hikâyesinin gerçekleştiği yerdedir. Yani Kaligra Tekkesi'dir. Bulgaristan'ın kuzeyinde, Karadeniz'in kenarında bulunan Kaligra kayalıklarının üzerinde kurulmuştur. İlk önceleri Kalenderi dervişleri, daha sonra da Bektaşi dervişleri, bu tekkede dini örgütlenmelerini devam ettirmişlerdir. Sarı Saltuk, Bizans esaretinden kurtularak Kırım'a gittiği yıllarda da bir tekke yaptırmıştır. Bu tekke de Moskov diyarına yapılan ve dini örgütlenmenin merkezi olarak kullanılan bir hareket merkezi olmuştur.[292]

Rumeli'de Bektaşi tarikatı, daha sonraki yüzyıllarda kurumsallaşmıştır. Ancak Bektaşi tarikatı, XIII. yüzyılda Sarı Saltuk ile başlayan dini örgütlenmeye sahip çıkmıştır. Yüzyıllarca dini örgütlenmenin yürütüldüğü Kaligra'daki Sarı Saltuk Zaviyesi, Dimetoka'daki Seyyid Ali Sultan Zaviyesi, Varna'daki Otman Baba Zaviyesi gibi birçok tekke ve zaviye Bektaşilik tarikatı içerisinde anılmaktadır. Kalenderi dervişler tarafından kurulan ve dini örgütlenmelerin en popüler olduğu bu zaviyeler, Balkanlar'da kurulan

[291] Nathalie Clayer ve Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler,* (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, ss.301,302.
[292] Ocak 2002, a.g.e. ss.91-94.

birçok zaviyeden daha fazla nüfuz kazanmışlardır.[293] Sarı Saltuk ile beraber Seyyid Ali Sultan, Balkanlarda Bektaşilik yolunu ve ilk dini örgütlenmeyi başlatan misyoner dervişler olarak anılırlar. Tipolojik özellikleri ile Sarı Saltuk'a benzerlik gösteren Seyyid Ali Sultan, popüler veya halk İslamı'nın Balkanlar'da yayılmasına, kendinden sonra gelen dervişlerin de dini örgütlenmelerine zemin hazırlamıştır. Kızıldeli, tekkesinde yürüttüğü irşat faaliyetleri ile Bektaşi tarikatı içerisinde oldukça fazla üne kavuşmuştur.[294] Gelibolu'nun fethine önemli katkılar sağladığını belirttiğimiz Seyyid Ali Sultan, dini örgütlenmede de Bektaşi tarikatı içerisinde oldukça fazla öneme haizdir. Seyyid Ali Sultan, Balkanlar'da dini örgütlenmenin yöntemini belirleyen önemli mürşitlerden birisidir. Gelibolu'nun fethedilmesinden hemen sonra, Dimetoka yakınlarındaki Kızıl Deli ırmağının kenarına tekkesini kurmuştur. Zaman kaybetmeden dini örgütlenmeye başlayan Seyyid Ali Sultan, kısa sürede hatırı sayılır mürit yetiştirmiştir. Yeni fethedilen yerlere, yetiştirdiği müritleri göndererek dini örgütlenmeyi yaygınlaştıran Seyyid Ali Sultan, *"Rum ilinin gözcüsü"* olarak nitelendirilir. Yetiştirdiği müritler eliyle birçok yerde zaviye açılmasında ve Rumeli'de dini örgütlenmenin yaygınlaşmasında merkez oluşturan Kızıdeli tekkesi, Bektaşi tarikatı içerisinde önemli bir konuma sahiptir. On iki posttan ikincisi olan *"aşçı postu"* Kızıldeli'ye layık görülmüştür. Seyyid Ali Sultan, dini örgütlenmede merkez olarak gördüğü tekkesinde "canlar uyandırarak" kendinden sonrakilere tipolojik bir model oluşturmuştur.[295]

1412 yılında vefat ettiği tahmin edilen Seyyid Ali Sultan, daha hayatta iken faaliyette olan Kızıldeli Dergâhı, Rumeli'nin en popüler tasavvuf merkezi haline gelmiştir. Seyyid Ali Sultan'ın vefatından sonra dergâh, Hacı Bektaş kültürünü benimseyen abdalların merkezi olmuştur. Kızıldeli Dergâhı'nın büyüklüğü ve zenginliği, vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Rumeli'nin diğer dergâhları ile kıyaslandığında, Kızıldeli Dergâhı'nın gelir kalemi, reaya ve derviş sayısının çok daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik hacmi ile büyük bir tasavvuf merkezi konumunda olduğu anlaşılan Kızıldeli Dergâhı, manevi misyonu ve sosyo-kültürel hareketliliğiyle canlılığını uzun yıllar sürdürmüştür.[296] Seyyid Ali Sultan'ın vefatından sonra Kızıldeli Dergâhı, hareketliliğini kaybetmeyerek Hacı Bektaş kültürünü yaygınlaştıran, en etkili merkez olmuştur. Kızıldeli'nin vefatından sonra dergâhın idaresini eline alan Balım Sultan, Pir-evi

[293] Ocak 1983, a.g.e. ss. 196-197.
[294] Yıldırım 2007, a.g.e. ss.32,33.
[295] A.g.e, ss.23,24.
[296] A.g.e. s.221.

merkezli Bektaşi tekkeleri ağını kurmuştur. Balım Sultan'ın, Balkanlar'da Bektaşilik tarikatını yaygınlaştırmasına rağmen, Kızıldeli Dergâhı önemini kaybetmemiştir.[297]

Tipik kalenderi özelliği itibariyle Sarı Saltuk ve Seyyid Ali Sultan'a benzerlik gösteren Otman Baba, dini örgütlenmesini Varna'ya kurduğu zaviyesinden yürütmektedir. Menakıbnamesindeki pasajlardan da anlaşıldığı üzere oldukça derin, mistik özellikler taşımaktadır. Yukarıda bahsedilen yaz aylarında yapılan ve kışlık yiyecek, yardım ve kurban adı altında koyun toplanan yıllık seyahatlerde Otman Baba, yaz aylarında abdalları ile beraber bir şehirden bir şehire dolaşıyordu. Velayetnâmesine bakılırsa Otman Baba bu amaçla Edirne'den Sırbistan'a, Gelibolu'dan Dobruca'ya kadar Balkanlar'da geniş bir alan içerisinde seyahat ediyor ve Tırnova, Yanbolu, Zağra, Semendire, Vidin, Filibe, Vardar, Serez, Selanik gibi onlarca şehri yaz boyunca dolaşıyordu. Bu seyahatler esnasında, geçimlerini temin etmek için koyun toplamakla birlikte inançları ile alakalı örgütlenmeyi ihmal etmedikleri anlaşılmaktadır. Dini inançları gereği kazınmış saç ve sakalları, kaş ve bıyıkları dikkat çeken tipik özelliklerindendir. Deli zannedilen Otman Baba ve abdalları, seyahat etmek istedikleri şehirlere sokulmak istenmeseler de halkın dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Otman Baba, kış aylarını genellikle Edirne'deki zaviyesinde, bazen Varna'da ve bazen de Akyazılı Sultan Zaviyesi'nde geçirmiştir. Değişik zaviyelerde bulunmaya özen gösteren Otman Baba, buralardaki müritleri ile beraber dini faaliyetlerini yürütmüş ve dini örgütlenmeyi yaygınlaştırmıştır.[298] Velayetnamede Otman Baba'nın müritlerinin, ne kadar çok olduğunu dile getiren Küçük Abdal, Otman Baba'nın cenazesine iki binden fazla kişinin katıldığını rivayet etmiştir. Bu durum Otman Baba'nın, inancı ile alakalı örgütlenmede ne kadar başarılı olduğunu göstermiştir.[299] Hasköy yakınında bir tekkenin kurucusu olan Kalenderi şeyhi Otman Baba, yürütmüş olduğu dini faaliyetlerle etkisi uzun yıllar süren büyük bir iz bırakmıştır. Halen daha bugün Otman Baba'ya, Hacı Bektaş'dan daha fazla önem verilmektedir.[300]

---

[297] A.g.e. s.240.
[298] Ocak 1983, a.g.e. ss.100-101.
[299] Şahin, a.g.e. s.157.
[300] Clayer ve Popovıc, a.g.m. s.302.

3.4.Dervişler ve Gaza:

Rumeli'yi faaliyet alanı olarak gören Sarı Saltuk, Seyyit Ali Sultan ve Otman Baba'nın savaşçı kimlikleri de önem arz etmektedir. Velayetnameleri göz önünde tutulduğunda gazi-dervişlerin, savaşçı veli tipolojisi de ön plana çıkmaktadır. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'da efsanevi kahramanlıklarından söz ettiren Bektaşi/Kalenderi şeyhleri gerek Selçuklu gerekse Osmanlı ordu komutanları ile ilişki içinde olmuşlardır. Bizans sınırlarında yaşayan ve bu bölgedeki fetihlere katılan Türkmen boyları, savaşçı misyonu olan gruplardır. *"Türk geleneğinde savaş-eri olarak gazide bulunması gerekli on karakter sayılır; cesaret, yılmazlık, kendine güven, güçlülük ve savaşganlık, atılganlık, dayanıklılık, yerinde metanetle durma, sabırlılık, fırsatları kollama, yoldaşına vefâ vasıflarıdır; bunlar Dede Korkut, Dânişmendnâme gibi Türk destanlarında kahramanların vasıflandırılmasında belirlenmiştir."*[301]

Ocak, Anadolu'dan Balkanlar'a geçen ve savaşlarda gösterdikleri cesaret ile halkın gönlünde taht kuran aşiret reislerinin olduğunu belirtmiştir. Anadolu'dan aşireti ile beraber Balkanlar'da Dobruca'ya yerleşen Sarı Saltuk, savaşçı velilerin en önemli rol modeli olmuştur. Osmanlı döneminde Dimetoka ve etrafının fethedilmesine katkı sağlayan Seyyid Ali Sultan, savaşçı velilerin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Diğer taraftan Fatih Sultan Mehmet zamanında, renkli kişiliği ile tanınan bir başka savaşçı veli, Otman Baba olarak bilinmektedir.[302] Anadolu toplumunu ayakta tutan gazâ ruhu, İslâm memleketlerini tehdit eden Haçlı orduları ve Moğol baskıları karşısında ölüm-kalım mücadelesinin sonucunda oluşmuştur. Diğer taraftan Anadolu'da Türkmenler arasında zirve yapan bu gaza ruhu, İslâm memleketlerinde askeri rejimlerin oluşmasına da sebep olmuştur.[303] Doğal olarak bu gaza ruhundan, Âşık Paşazâde tarafından ifade edilen *"Abdâlân-ı Rum"*, veya heterodoks dervişler de etkilenmişlerdir. Velayetnamelerinde "*Abdal"* veya "*Baba"* olarak isimlendirilen bu heterodoks dervişler, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında, tahta kılıçları ile birlikte hükümdarların yapmış olduğu savaşlara katı sağladıklarından bahsedilmektedir.[304]

Osmanlı Devleti, Balkanlar'ı feth etmeden önce bu bölgede, sadece gazi-derviş Sarı Saltuk bulunmuştur. Bektaşi tarikatı tarafından ismi çok kullanılan efsanevi Sarı Saltuk

---

[301] İnalcık 2009, a.g.e. s. 25.
[302] Ocak 1992b, a.g.e. ss. 20,21.
[303] İnalcık 2009, a.g.e. ss. 25,26.
[304] Köprülü 1999, a.g.e. s. 94.

Dede, yaşadığı bölgede gaziliğin simgesi olmuştur.[305] Ocak'ın Kemalettin Muhammed es-Serrâc'ın Tuffâhu'l-Ervâh'ından naklettiği bir menkıbede, Sarı Saltuk'un efsanevi savaşçılığı şu şekilde tasvir edilmektedir. Bir gün Sarı Saltuk, Haydarî dervişleri ile birlikte tekkede oturmuştur. Aralarında Seyyid Behram Şah el-Hayderî'nin de bulunduğu rivayet edilmiştir. Sarı Saltuk, dervişlerle birlikte sohbet ederken birden ayağa kalkmış ve elbisesinin üstünü çıkarmıştır. Karşısında düşman askerleri varmış gibi elini kolunu sallayarak, savaşıyormuş gibi yapmıştır. Tekkede bulunan dervişlerin, bu esnada Sarı Saltuk'un vücudundan kanlar aktığını gördüklerini rivayet etmiştir. Diğer taraftan savaşa katılan mücahitler, bir zaman sonra tekkeye gelerek olayı şu şekilde nakletmişlerdir. Biz düşman askerleri ile savaşıyorduk. Savaş esnasında tam yenilmek üzereyken Sarı Saltuk, çıkageldi ve kâfirleri kırarak bizi kurtardı diye anlatmışlardır. Ayrıca mücahitler, Sarı Saltuk'a minnet ve şükranlarını sunmuşlardır.[306]

Kemal Yüce, gazi-derviş Sarı Saltuk'a verilen at ve silahların Battalnâmede de geçtiğini ifade ederek Battalnâme, Danişmendnâme ve Saltuk-nâme'de geçen efsanevi kahramanların aynı silahlara sahip olduğunu belirtmiştir.[307] Bu konu ile alakalı Saltuk-nâme'den, rüya bahsinde alıntı yapmıştık. Ancak Ahmet Yaşar Ocak, konu ile alakalı daha detaylı bir açıklama yapmıştır. Sarı Saltuk'un sahip olduğu silahları ve atı, keramet motifleriyle anlatılan özelliklere sahiptir. Saltuknâme'de anlatıldığına göre Sarı Saltuk, Seyyid Battal Gazi'yi rüyasında görmüştür. Seyyid Battal Gazi, Sarı Saltuk'a bir mağaranın yerini tarif etmiş ve gitmesini söylemiştir. Battal Gazi, bu mağarada kendi atı Aşkar'ın onu beklediğini söylemiştir. Ayrıca kendi silahlarının, Dahhak'ın kılıcının, Güştâsb'ın kalkanının ve Hazret-i Hamza'nın bütün silahlarının mağarada olduğunu söylemiştir. Sarı Saltuk, mağaraya gittiğinde bir de ne görsün, Hazret-i Ali'nin kanatlı atı Zü'l-Canah'ı ve silahları oradadır. Sarı Saltuk genç yaşında bu silahları kuşanarak, II. Gıyaseddin Keyhusrev adına kâfirlerle savaşmıştır. Gazalara hiç ara vermeyen Sarı Saltuk II. İzzeddin Keykâvus zamanında da cihat ve gazalara devam etmiştir. Saltuk-nâme'de, Sarı Saltuk'un gazi-veliliğinden oldukça fazla bahsedilmiştir ki yeryüzünde savaşmadığı hemen hemen hiçbir yer kalmamıştır. Mağrip'ten Hindistan'a, Habeşistan'dan Moskova'ya kadar kâfirlerle savaşan Sarı Saltuk'un mücadelesi, sadece insanlarla da değildir. Sarı Saltuk, bir yandan kâfirlerle mücadele ederken bir yandan da cadılar ve cinlerle mücadele

[305] Clayer ve Popovıc, a.g.m. s. 301.
[306] Ocak 2011, a.g.e. s.38.
[307] Yüce, a.g.e. s.274.

etmiştir. Sarı Saltuk, cinler ve cadılara Müslüman olmalarını söyler, Müslüman olurlarsa canlarını bağışlar, yoksa hepsini öldürmüştür.[308]

Saltuk-nâme'de Sarı Saltuk'un savaşçı kişiliği o kadar çok ön plana çıkarılmıştır ki Türk kahramanlarında olduğu gibi *"Saltuk"* ismini savaşarak almıştır. Menkıbeye göre Sarı Saltuk, efsanevi silahlara ve ata sahip olduktan sonra Harcevan kâfirleri ve Haçlı ordusuyla savaşa başlamıştır. Savaşa hazırlık olarak Hüseynilerin ve Hasanilerin geleneği üzere kızıl ve yeşil sarık giymiş, eline şehadet kınası yakmış, ağ tülbentten sancağını eline almıştır. Daha sonra Şerif Alyon'u yenmiş ve hayatını bağışlamıştır. Bu mücadele sonunda *"Saltuk"* ismini almıştır.[309] Saltuk-nâme'de Sarı Saltuk'un birçok savaşa gittiği efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır. Sarı Saltuk, birinci Rumeli Seferi,[310] Habeşistan seferi,[311] Hindistan seferi,[312] Türkistan seferi[313] ve Frengistan seferi[314] gibi birçok savaşa katılmıştır. Saltuk-nâme'de, Sarı Saltuk ile alakalı "*Kıssa-i Gaza-i Ekber",* (Büyük Gaza'nın hikâyesi) olarak verilen bir menkıbe de mevcuttur. Alman beyi, Sarı Saltuk'u öldürmek üzere bir fedai göndermiştir. Sarı Saltuk, rüyasında Hz. Ali'yi görmüş ve tehlikeden haberdar olmuştur. Ölmekten kurtulan Sarı Saltuk'un üzerine Alman beyi, bir av esnasında arslan göndermiştir. Buna karşılık gaziler, Almanlarla şahbazların ördek ve kaza saldırdıkları gibi savaşmışlardır. Güneşe tapan Alman kavmine karşı, Sarı Saltuk elindeki Zaloğlu Rüstem'in kılıcı ile savaşmıştır. Sarı Saltuk, Alman beyi Fağfur'u esir etmiş ve yerine oğlunu bey yapmıştır.[315]

Sarı Saltuk'un aşireti, Anadolu'daki konar-göçer Türkmen aşiretleri gibi, gaza ve cihat ideolojisini benimsemişlerdir. Savaşçı özellikler taşıyan bu aşiret, bulundukları yerlerde sürekli savaşarak elde ettikleri ganimet ile geçimlerini sağlamışlardır. Sarı Saltuk, etrafına topladığı birçok gazi dervişle beraber uzak yakın demeden akınlar yapmış, elde etiği ganimetlerle aşiretinin geçimini sağlamıştır. Diyar-ı Bulgar'a, Eflak'a, Kara Boğdan vilayetine, Akkerman ve Kili havalisine yapılan akınlarda birçok ganimet elde etmişlerdir. Diğer taraftan Sarı Saltuk'un akınlar yaptığı Rumeli'nde İslamlaşma başlattığı gerçeği de inkâr edilemez bir olgudur. Sarı Saltuk, sadece keramet göstererek Hristiyanları etkisi

[308] Ocak 2011, a.g.e. ss. 38,39.
[309] Yüce, a.g.e. s. 335.
[310] A.g.e. s.336
[311] A.g.e s.345
[312] A.g.e. s.348
[313] A.g.e. s.352
[314] A.g.e. s.360
[315] A.g.e. s. 370.

altında bırakıp Müslüman yapmakla kalmamıştır. Bunun yanında cihat ve gaza ideolojisini hiç aklından çıkarmayan Sarı Saltuk, kendinden sonra gelen Seyyid Ali Sultan ve diğer dervişlerin de öncüsü olmuştur.[316]

Balkanlar'da cihat ve gazilik konusunda ün yapmış Sarı Saltuk'tan sonra ön plana çıkan Seyyid Ali Sultan'dır. Seyyid Ali Sultan, rüyasında Hazreti Peygamberden aldığı emir ile Rumeli'nin fethi için yola çıkan savaşçı velilerdendir. Seyyid Ali Sultan, yalnız değildir ve yanında kırk arkadaşı da vardır. Seyyid Ali Sultan, maiyetindeki kırk arkadaşına komuta ederek, cihat ve gaza yapmak üzere Rumeli'ye geçirmiştir.[317] Seyyid Ali Sultan, gaza ideolojine oldukça fazla önem vermiş ve yaşantısı ile de bunu ortaya koymuştur. Onun tek bir amacı vardır ve Rumeli'yi gayri Müslimlerden temizlemektir. Bu amacını, ilk başta kendi hesabına yapmak istese de daha sonra Osmanlı sultanları ile beraber hareket etmiştir. Seyid Ali Sultan, komuta ettiği dostları ve müritleri vardır. En iyi dostlarından birisi, Seyyid Rüstem Gazi'dir. Seyyid Rüstem Gazi, gazalarda Seyyid Ali Sultan'ın en büyük yardımcısı olması yanında bazı hukuki işleri de çözmüştür. Bir anlamda kazaskerlik yapmıştır. Seyyid Ali Sultan'ın yakın dostlarından Fakih Abdüssâmed, gazi-dervişlerin imamlığını üstlenmiştir. Ayrıca Balkanlar'ın fethinde katkı sağlayan Tahir, Gazi Evrenos, Emir Sultan, Seyyid Zâl, Seyyid Ahmet, Seyyid Hamza, Seyyid Ufuki, Seyid Furkiye gibi Kızıldeli'nin yakın dostları vardır.[318] Seyyid Ali Sultan'ın, güvendiği dostlarına bazı görevler verdiğini anlıyoruz. Seyyid Ali Sultan, müritleri ve dostları arasında askeri anlamda hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur diyebiliriz. Ancak askeri anlamda, emir komuta zinciri hissedilmekle beraber kendi aralarında şeyh mürit ilişkisi olduğu anlaşılmaktadr.

Velayetnamesinde anlatılan menkıbelerde Seyyid Ali Sultan, yapılacak olan gazaların planlayıcısıdır. Orhan Gazi'nin, Gelibolu gazası öncesinde yaptığı toplantıya katılmıştır. Bu toplantıda Orhan Gazi, Rumeli'nin fethi ile alakalı olarak komutanlarından fikir sormuştur. Orhan Gazi'nin komutanları, kendi fikirlerini sırayla söylemişlerdir. Komutanların söyledikleri fikirler, kabul görmemiştir. Bunun üzerine Orhan Gazi, velilerin fikrini sormuştur. Seyyid Ali Sultan'ın yakın arkadaşı Seyyid Rüstem Gazi'nin önerisi kabul edilmiştir. Ordunun üç koldan savaşması gerektiği düşüncesi, Orhan Gazi'nin hoşuna gitmiştir. Bu çerçevede yapılan planla, Gelibolu ve çevresi fethedilmiştir.

[316] Ocak 2002, a.g.e. ss. 74-76.
[317] Yıldırım 2007, a.g.e. s. 3.
[318] Şahin, a.g.e. ss. 86-87.

Gelibolu'nun fethi esnasında Seyyid Ali Sultan, bir yandan gazi-dervişlere kerametleri ile destek vermiş bir yandan da fiili olarak savaşmıştır. Seyyid Ali Sultan, rüyalarıyla yol göstermiştir. Savaşta dara düşenin yardımına koşmuştur. Seyyid Ali Sultan'ın daha sonra tekkesini kuracağı Dimetoka kalesi, kırk gün muhasara yapılmasına rağmen bir türlü fethedilememesi üzerine Seyyid Ali Sultan, kerameti ile kalenin fethedilmesine katkı sağlamıştır. Dimetoka kalesinin fethinde, kâfirlerin kalbine korku salmak için gökten ateş yağdırılmıştır. Korkudan şehri terk etmeği düşünen kâfirler, son anda Müslüman olmaya karar vermişlerdir. Sultan'a gelerek af dilemişler ve Seyyid Ali Sultan da, Dimetoka halkını af etmiştir. Bazıları Müslüman olmuştur. Bazıları da haraç vermeyi kabul etmiştir.[319] Yıldırım, *"velayetname, gâzi-derviş arkadaşları ile birlikte Seyyid Ali Sultan'ı ve erken Osmanlıları yakın müttefikler olarak sunmaktadır. Üstelik Hacı Bektaş ve Abdal Musa gibi, Kızıldeli de Rumeli'yi fetheden gazilerin, böylece erken Osmanlı beylerinin ve onların dünyevi iktidarının manevi kurucu olarak konumlandırılır. Seyyid Ali Sultan Osmanlı fetihlerini onaylayan ve bunun için manevi destek sağlayan makamın sahibidir."*[320] şeklinde ifade etmektedir.

Bektaşi kültürü içerisinde yer alan ve Kalenderi dervişlerin inanç anlayışını, hayat tarzını en açık bir şekilde yansıtan Otman Baba da gazi-derviştir. Velayetnameden elde edilen bilgiler doğrultusunda, ünlü bir komutan olan Timur ile Anadolu'ya gelen Otman Baba'yı, savaşçı velilerin dışında düşünmek yanlış olacaktır. Muhtemelen Timur'un ordusu içinde yer alan Otman Baba, Anadolu'ya gelinceye kadar savaşmış olabileceği düşünebilir.

Velayetnamesinden elde edilen bilgiler ışığında Otman Baba, Timur'dan ayrıldıktan sonra Ağrı Dağının eteklerinde kısa bir süre kalmıştır. Batıda uç bölgelere gelerek Bursa, İznik, Germiyan ve Saruhan civarında uzun bir süre dolaşmıştır. Batıda bulunduğu sırada Manisa'da da kalmıştır. Manisada bulunan II. Mehmet'in rüyasına girerek kendisini tanıtmıştır. Daha sonra Terkos civarına gelen Otman Baba'ın asıl faaliyet göstermek isteği yer, Rumeli olmuştur. Geri kalan hayatını Balkanlar'da geçiren Otman Baba, Edirne başta olmak üzere şehir şehir dolaşarak dönemin en meşhur Kalenderi tekke ve zâviyelerini ziyaret etmiştir. Balkanlar'da *"çerağı"* yakanın Sarı Saltuk olduğunu söylemiştir. Ancak kendisinin Sarı Saltuk olduğunu kasdetmekten de geri durmamıştır. Otman Baba, abdalları ile beraber Balkanlar'da yapılan fetih hareketlerine katkı

[319] Yıldırım 2007, a.g.e. ss.15-19.
[320] Yıldırım 2018, a.g.e. s.86.

sağlamıştır. Velayetnameden anlaşıldığı kadarıyla savaşlara bizzat katılmış ve Osmanlı ordusundaki gazilerle yakın dostluklar kurmuştur. Kalenderi gazi-derviş Otman Baba, savaşta elde ettiği ganimetlerle geçimini sağlamıştır. Otman Baba, akıncı gazilerin komutanı Mihaloğlu Ali Bey ile yakın dostluk kurmuştur. Bu dostlukla alakalı velayetnamede Mihaloğlu Ali Bey'in Otman Baba'ya karşı çok hürmetkâr olduğu anlatılmaktadır. Mihaloğlu Ali Bey, Otman Baba'yı yanan bir ateşin başında oturuken gördüğünde hemen yanına giderek el ve ayağını öpmek istediği anlatılmaktadır.[321]

Ocak, XIII. ve XIV. yüzyılarda Bizans sınır boylarında ve Rumeli'deki fetihlere katılan Türkmen boylarından gazi-savaşçı velilerin olduğunu belirtmiştir. Anadolu'da Bursa ve havalisinin fethihlerine katılan savaşçı-veli Abdal Musa olduğu gibi, Balkanlar'da Dobruca bölgesinde fetih faaliyetlerine katılan Sarı Saltuk'un da savaşcı-veli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Yıldırım Bayezid döneminde Dimetoka'daki savaşlara bizzat katılan Seyyid Ali Sultan, bu geleneği devam ettirmiştir. Bektaşi kültürünü devam ettiren ve marjinal fikirleri ile dikkat çeken Kalenderi şeyhi Otman Baba'nın da savaşçı-veli özelliklerini taşıdığını kaydetmiştir.[322] Ayrıca Ocak, Otman Baba ve abdallarının Balkanlar'da yapılan fetih hareketlerine sık sık katılmalarını, şehir ve kasabalarda dolaşmalarını, geçimlerini sağlamak maksadıyla bu faaliyetlerin, adeta bir zaruret halini almış olabileceğini ifade etmiştir.[323]

Velayetnamesinden anlaşıldığı üzere Otman Baba, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yürüttüğü fetih hareketlerine katkı sağlamakla kalmamış, yapılması planlanan fetihler için de fikir yürütmekten geri durmamıştır. Marjinal fikirleri ile dikkat çeken Otman Baba, kâinatı yönlendiren asıl kişinin kendisi olduğunu ve onun izni olmadan hiçbir şeyin olmayacağını ifade etmiştir. Bunun en güzel örneğini, Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmet arasındaki ilişkiden anlıyoruz. Fatih Sultan Mehmet, Belgrat seferine çıkmak için plan yapmaktadır. Otman Baba, padişahın bu sefere çıkmaması gerektiğini ve kendisini dinlemeyip sefere çıkarsa başarısız olacağını söylemiştir. Otman Baba'yı dinlemeyip sefere çıkan Fatih Sultan Mehmet, başarısız olmuş ve Otman Baba'nın üstünlüğünü kabul etmiştir.[324]

---

[321] Şahin, a.g.e. ss. 151-153.
[322] Ocak 1992b, a.g.e. ss. 20-21
[323] Ocak1983, a.g.e. s.101
[324] Şahin, a.g.e. ss.153-154

SONUÇ

Menâkıbnâmeler Batı dünyasında azizlerin, Doğu dünyasında ise evliya, şeyh ve dervişlerin fazilet, erdem ve kerametleri ile bazı önemli devlet adamı ve gazilerin kahramanlık, güç ve cesareti hakkında dini-destani motiflerle oluşturulmuş olağanüstü hadiseleri ihtiva eden eserlerdir ve karakteristik olarak pek çok ortak özellik, motif ve hikayeler barındırmaktadırlar. Halk edebiyatının bir ürünü olarak görülen menâkıbnâmeler, tarih araştırmaları açısından tek başlarına elverişli bir kaynak olarak telakki edilmezler. Menâkıbnâmelerin kültür tarihi kaynağı olarak kullanılabileceğine ilk defa *"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"* isimli çalışması ile M. Fuat Köprülü dikkat çekmiştir. Ardından Zeki Veli Togan, Abdülbaki Gölpınarlı, Orhan Köprülü, Agâh Sırrı Levend, Abdurrahman Güzel, Ahmet Yaşar Ocak, Kemal Yüce, Bedri Noyan, Haşim Şahin, Resul Ay ve Rıza Yıldırım gibi araştırmacılar menâkıbnâmeler üzerinde kıymetli çalışmalar yapmışlar ve menâkıbnâmerin tarih yazıcılığı açısından önemini ortaya koymuşlardır. Menâkıbnâmeler detaylı incelendiğinde başka kaynaklarda rastlanmayan bazı tarihi olaylar, hiç duyulmamış şahsiyetlerle alakalı bilgilerin ortaya çıkacağı aşikârdır. Araştırmacıların genel kanaati menâkıbnâmelerin yazıldığı dönmelere ait toplumun sosyo-kültürel yapısını, ekonomisini, dinî inançlarını, zihniyet dünyasını, gelenek ve göreneklerinin anlaşılmasını sağlayan çok zengin bir malzeme ihtiva ettiği yönündedir.[325] Ancak menâkıbnâmelerin titiz bir şekilde incelendikten ve eleştiriye tabi tutulduktan sonra yazılı kaynaklardaki bazı boşlukları doldurmak veya anlamlandırmak amacıyla kullanılması gerektiğini belirtmemiz gerekir.

Tez çalışmamızda XIV. ve XV. yüzyıllarda Rumeli'nin fetih, iskân ve İslamlaşması sürecinde öne çıkan gazi-dervişlerden Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba gibi gazi dervişlere ait menâkıbnâme tarzı eserlerden hareketle gazi-dervişlerin hayat hikayelerini inceledik ve ortak özelliklerini ve tipolojilerini tespit etmeye çalıştık. Ayrıca Kalenderi ekolüne mensup dervişlerin erken Osmanlı dönemindeki rollerini araştırdık. Bunun yanı sıra, Rumeli fetihlerine katkı sağlayan ve etkileri günümüze kadar devam eden gazi-dervişlerin inanç özelliklerini ve karakteristik yönlerini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Saltuk-nâme incelendiğinde kerâmetler gösteren veli tipolojisi, kâfirlerle savaşan gazi tipolojisi, cinler ve devlerle savaşan masal kahramanı tipolojisi çizen karma bir Sarı

[325] Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *DİA,* Ankara 2004, Cilt: 29, s. 112-114.

Saltuk portresi ortaya çıktığı fark edilmektedir.[326] Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan incelendiğinde Rumeli tarihinde fetihlere ve iskâna katkı sağlayan gazi-derviş ruhunun nasıl gazilik tipolojisi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Vilâyetnâme-i Otman Baba incelendiğinde ise Fatih dönemindeki devlet adamları hakkında dikkat çekici bilgilere ulaşmanın mümkün olduğu görülmektedir.[327] Sarı Saltuk, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba'nın Balkanlar'ın İslamlaşmasına ve iskânına sağladıkları katkı menâkıbnâmelerinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Ancak, bunlar Balkanlarda yerli unsurlar arasında meydana gelen İslamlaşma olaylarını tek başlarına ve somut olarak açıklamak için yeterli kaynaklar değildir. Aynı durum Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de uyguladığı iskân politikası için de geçerlidir. Rumeli'nin İslamlaşması, iskân ve kolonizasyon süreci şüphesiz tahrir, cizye, vakıf defterleri vs. kaynaklar ışığında ele alınması gereken bir konudur. Buna karşılık menâkıbnâmelerin ihtiva ettiği zengin malzeme, çağdaş eserler ve arşiv kaynaklarıyla desteklendiğinde büyük bir kültür mirasının ortaya çıkacağı da âşikârdır. Ancak, Osmanlı arşiv kayıtları da her ne kadar gazi-dervişlerin varlığını tarihsel bir figür olarak somut hale getirmiş olsalar da *"veli kültü"* çerçevesinde sufilerin maneviyatlarını ve tasavvufî anlayışlarını ortaya koymaktan uzaktır. İşte bu noktada gazi-dervişlerin velâyetnâmelerinin önemi artmaktadır.[328]

Diğer taraftan söz konusu menâkıbnâmelerde Türk heterodoks akımlarının inanç yapısı ve sistemi içerisinde Kalenderîlik tipolojisinin gazi-dervişlerde mevcut olduğu görülmektedir. Ayrıca İslam öncesi inançların tasavvufi bir yorum ve anlayışla yoğrulmasıyla üretilen keramet motifleri de gazi-dervişlerin kendilerine mahsus bir inanç tipolojisi oluşturmalarını sağlamıştır.[329] Bu bağlamda tenâsüh ve hulûl inancının varlığı, suret veya don değiştirme yeteneği (güvercin, şahin, geyik vs.), rüya menkıbesi, zaman ve mekân değiştirme motiflerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Keza menâkıbnâlerde gazi-dervişlerin bilgeliği, kahramanlığı, cesareti, İslamı yayma konusunda gayretleri, kolay bir şekilde bazen bir kral, bazen bir papazı bazen de keşişleri ihtida ettirebilmeleri, yenilmez oluşları, uzun ömürlü oluşları, ateşte yanmama, göğe yükselme, Sarı Saltuk'ta olduğu gibi seccade üzerinde denizi geçme ve tahta kılıçla yedi başlı ejderhayı öldürme veyahut Kızıl Deli Seyyid Ali Sultan'da olduğu gibi su üzerinde yürüme ve attığı nara ile kale surlarını yıkma veya gökten ateş yağdırma yoluyla fethi

[326] Ocak 1992b, a.g.e., s. 58.
[327] A.g.e., s. 67.
[328] Kayapınar, a.g.m., s. 12,13.
[329] Ocak 1992b, a.g.e., s. 69.

kolaylaştırma, keza Otman Baba'da olduğu gibi ejderha motifi, su üzerinde yürüme, başı sıkışan insanlara yardım etme, fetihlere icâzet verip-vermeme vs. bir takım insan üstü güç, yetenek ve kerametlere sahip oldukları vurgulanmaktadır.

Yedi yüz yıl öncesinin şartları ve zorlukları içerisinde Doğu'dan Batı'ya kadar binlerce kilometrelik mesafeyi aşarak Rumeli'ye gelip büyük bir kültün alt yapısını oluşturan gazi-dervişleri bu yüzyıldan bakarak anlatmak şüphesiz oldukça güç bir iştir. Bu anlamda sözlü ya da yazılı olarak günümüze kadar gelen keramet motifleri ile süslü menâkıbnâmelerden hareketle bu tezin sınırlılıkları kapsamında gazi-derviş tipolojisini bütün yönleri ile ortaya koymak mümkün değildir. Ancak Sarı Saltuk ile başlayan gaza faaliyetlerinin, kendinden sonra gelen gazi-dervişlere örnek teşkil ettiğini, Seyyid Ali Sultan ile kurumsallaşan Bektaşilik tarikatının Otman Baba aracılığıyla günümüze kadar gelen büyük bir kültürel miras bıraktığını belirtmemiz gerekir. Son olarak, erken Osmanlı döneminin toplumsal dinamiklerinin, cihat ve gaza ideolojisinin, konar göçerlerin fetih ve iskân sürecinde kullanılmasının, Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşma sürecinin ve sufi çevrelerdeki din ve tasavvuf anlayışlarının anlaşılmasında vilayetname-menâkıbnâme türü eserlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamamız elzemdir.

KAYNAKÇA

Akalın, Şükrü Haluk, "Rumeli'de Sarı Saltuk'un İzleri Ohri'deki Sveti Naum / Sarı Saltuk Ziyaretgâhı", *Çukurova Üniversitesi Türkoloşi Araştırma Merkezi*, http://turkoloji.cu.edu.com.tr (Eririşim Tarihi: 02.02.2017), ss. 70-74.

Ay, Resul (2012). "Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks İnanışlar: Öteki' Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine 650-1600", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* Cilt:31, ss. 1-40.

Ay, Resul (2014). *Anadolu'da Derviş ve Toplum 13-15 Yüzyıllar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Barkan, Ömer Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*, Cilt:2, ss. 279-304.

Beldiceanu-Steinherr, Iréne (1999). "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699,* Ed. Elizabeth Zachariadou, (Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 50-72.

Bilgili, Ali Sinan (2010). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* Cilt: 53, ss. 89-114.

Bilgili, Ali Sinan; Tozlu, Selahattin (2010). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (1401-1852)*. (Ed. Gıyasettin Aytaş). Ankara: Hazar Reklam.

Clayer, Nathalie; Popovic, Alexandre (2014). "Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. (Haz. A.Y. Ocak). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Çelebi, Evliya (1998). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (Çev. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, vd.), Cilt: 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çelebi, Evliya (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (Çev. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Cilt:3, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çetin, Halil (2012). "Osmanlı Saltanat Rüyaları ve Tarihi Bağlam", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:1, ss. 37-68.

Demir, Necati; Erdem, Mehmet Dursun (2006). *Battal-Nâme*, Ankara. Hece Yayınları.

Demirci, Kürşat (1998), "Hulûl", *DİA*, İstanbul, Cilt:18, ss. 340-341.

Demirci, Mehmet (2015), "Gazi Dervişler ve Balkanlar", *Yeni Türkiye Dergisi*, *Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı*-I, Cilt: 66, s. 519-525.

Derviş Ahmet Âşıkî, (2015). *Âşık Paşazâde Tarihi*, Haz. Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul.

Durbilmez Bayram (1999). "Muhyiddin Abdal'a Göre Hacı Bektaş ve Otman Baba", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998),* ss.99-104.

Ebu'l-Hayr-i Rumi (1988). *Saltuk-nâme*. (Çev. Şükrü Haluk Akalın). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1990). *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: Selçuk Yayınları.

Güzel, Abdurrahman (1999a). *Abdal Musa Velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Güzel, Abdurrahman (1999b). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî*), Ankara: TTK Basımevi.

İnalcık, Halil (2009). *Devlet-i Âliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, Halil (2019). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600,* (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.

İnalcık Halil (2005). "Âşık Paşazâde Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar,* (Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz), Ankara: İmge Kitapevi, 2.Baskı, ss. 119-145.

Karamustafa, Ahmet T. (2014). "Yesevilik, Melametilik, Kalenderîlik, Vefa'ilik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu" *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler,* (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara: Türk Tarih Kurumu, ss. 67-95.

Karamustafa, Ahmet T. (2019), *Tanrının Kural Tanımaz Kulları İslâm Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550).* (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.

Kayapınar Ayşe (2018). "Trakya-Doğu Rodop Bölgesinde Alevi-Bektaşi Zaviyeleri (XV-XVI.Yüzyıllar)", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,* Ankara: Sayı:18, ss.3-38.

Kayapınar, Ayşe ve Yiğit, Bilge Kaya (2018), "Gazi Kırcaali Baba", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* Kırklareli, ss. 138-183.

Kiel Machiel (1994). "Dimetoka", *DİA,* İstanbul: Cilt:9, ss. 305-308.

Kiel, Machiel (2009). "Sarı Saltuk", *DİA*, İstanbul, Cilt: 36, ss. 147-150.

Köprülü, M. Fuat (1999). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Köprülü, M. Fuat (2017). *Anadolu'da İslamiyet*. İstanbul: Alfa Tarih Yayınları.

Köprülü, M. Fuat (2018). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kur'an Yolu Meâli (2018). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mélikoff, İréne (1999). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. (Çev. Turan Alptekin). İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.

Mélikoff İréne (1999). "14.-15. Yüzyıllarda İslam Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları", *Sos Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia 1380-1699,* Ed. Elizabeth Zachariadou, (Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin ve Tülin Altınova), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 178-190.

Mélikoff İréne (2019). *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, (Çev. Turan Alptekin), İstanbul: Demos Yayınları.

Noyan, Bedri (1991). *Seyyid Ali Sultan (Kızıl deli Sultan).* Ankara: Ayyıldız Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1981). "Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII-XV. Yüzyıllarda İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü" (Ed: Halil İnalcık, Nejat Göyünç ve Heath W. Lowry). İstanbul. *Osmanlı Araştırmaları,* II. ss.30-42.

Ocak, Ahmet Yaşar (1983). *Bektaşi Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitapevi.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992a). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992b). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler.* Ankara: TürkTarih Kurumu Basımevi.

Ocak, Ahmet Yaşar (2002). *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ocak, Ahmet Yaşar. (2009a). *Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ocak, Ahmet Yaşar (2009b). *Tarihsel Terminoloji (Bektaşilik, Kızılbaşlık, Alevilik), Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ocak, Ahmet Yaşar (2011). *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ocak, Ahmet Yaşar (2014). *Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş Dede Garkın ve Emirci Sultan Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (2014). *Türk Sufiliğîne Bakışlar*. İstanbul. İletişim Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (2017). *Babailer isyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Rodoplu, Fatma (2013). "Türklerin Balkanlardaki Manevi Nüfuzu Olan Şeyh ve Dervişlerin Önemi: Demir Baba Örneği"*, Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: II, ss. 115-135.

Saral, İsmail Tosun, "Gül Baba ve Tahta Kılıcı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı:31, ss. 245-256.

Şahin Haşim (2004). "Menâkıbnâme", *DİA,* Ankara, Cilt: 29, ss. 112-114.

Şahin Haşim (2009). "Seyyid Ali Sultan", *DİA,* İstanbul: Cilt:37, ss. 48-50.

Şahin, Haşim (2017). *Dervişler ve Sufi Çevreler.* İstanbul. Kitap Yayınevi.

Tan, M. Nedim (2016). "Tay", *DİA,* İstanbul. Cilt: Ek-2, ss. 589-590.

Yalçın, Yunus (2008). "Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri

Yıldırım, Rıza (2007). *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yıldırım, Rıza (2010). "Muhabbetten Tarikata: Bektaşi Tarikatı'nın Oluşum Sürecinde Kızıldeli'nin Rolü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, Sayı: 53.

Yıldırım, Rıza (2018). *Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, Rıza (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim yayınları.

Yitik, Ali İhsan (2011). "Tenâsüh", *DİA*, İstanbul. Cilt:40, ss. 441-443.

Yurtoğlu, Gökhan (2016), "Otman Baba'nın Tarikatına Dair"*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara, Sayı: 80, ss. 137-149.

Yüce, Kemal (1987). *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dini ve Efsanevi Unsurlar.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Faruk ÖZKAN

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri : 01/11/1967 Süleymaniye

Telefon : 05324957276

Faks : Yok

E-mail : faruk-ozkan@hotmail.com.

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Lisans	Atatürk Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi	1993
Lise	Çanakkale Biga İmam Hatip	1987

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
Yirmi Beş	Çanakkale/Çan	Öğretmen

Yabancı Dil İngilizce